परमपूज्यपाद–श्रीविजयधर्मसूरि–गुरुभ्यो नम

२१३

વીરધર્મનો પુનરૂદ્ધાર.

લેખક —

ન્યાયવિશારદ–ન્યાયતીર્થ

મુનિરાજશ્રી-ન્યાયવિજયજી

વીર સં ૨૪૫૪ ધર્મ સં ૬ વિ સં ૧૯૮૪

મુદ્રક–ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ શાહ આનંદ પ્રિં પ્રેસ–ભાવનગર

પ્રતિ–સંખ્યા ૧૦૦૦

અમૂલ્ય

मुद्रा–लेखः ।

दु खस्य मूलमज्ञान तेन मुह्यन्ति जन्तव ।
सत्संगत सुखाकाङ्क्षी समुच्छेत्तु तदर्हति ॥
आवश्यकमुपासीत ज्ञान कर्तव्य–गोचरम् ।
यद् विना सर्वशास्त्रीया निष्फला ज्ञानराशय ॥
मुमुक्षवोऽपि विद्वास साम्प्रदायिक–दुर्ग्रहात् ।
क्लिष्टचित्त परीणामात् जायन्ते कापथोन्मुखाः ॥
व्युदस्याशु सदालोकरोधि–कालुष्यकारिणम् ।
जिज्ञासु–शान्त–मध्यस्थवृत्तिना भाव्यमात्मना ॥
तत्त्व धर्मस्य सुस्पष्ट मैत्रीभाव–विकाशनम् ।
परोपकारनिर्माणा शम–वृत्तेरुपासनम ॥
इत्थ धर्ममुपासीना भिन्नदिग्वर्त्तिनोऽपि हि ।
न सन्ति कलहायन्ते धर्म–भेद–निबन्धनम् ॥
ऐकध्य कर्मकाण्डेषु नहि सर्वत्र सम्भवि ।
लभन्ते तद्विभेदेऽपि श्रेय प्रशम–वृत्तय ॥
सद्विचार–सदाचारौ धर्म सत्य सनातन ।
सर्वं तद्व्यतिरेकेण साधन स्यादसाधनम् ॥
धर्म–वर्त्मनि खल्वत्र कुतो हिंसादिसम्भवः ।

कुतो विषयलाम्पट्यं कुतोऽन्याहित-भावना ॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमलोभता ।
एष धर्मो जगन्मान्यः सार्वभौमः सतां मतः ॥
क्वापि देशे कुले क्वापि क्वापि जातौ मतेऽपि च ।
वर्तमानो यथानेन भावी कल्याण-भाजनम् ॥

*　　*　　*　　*

प्रज्ञप्ता लोक-लाभाय चतुराश्रम-पद्धतिः ।
ब्रह्मचर्याश्रमस्तत्र जीवनाधार आदिमः ॥
जीवनं नेतुमुच्चत्वं सत्कार्ये प्रथमं वयः ।
तदा-निहित-संस्कारा दृढमूला भवन्ति हि ॥
दुर्वृत्तिपरिहारेण ब्रह्मचर्यपुरस्सरम् ।
विद्याधीतिं सतां सगे कुर्यात् प्रथम आश्रमे ॥
शारीरीं मानसीं शक्तिं शक्तिमाध्यात्मिकीं तथा ।
सम्पादयेत् समुत्कर्षं ब्रह्मचर्याश्रमे स्थितः ॥
बलवद्देहसम्पन्ना दृढ-निर्भय-मानसा ।
तेजस्विनः स्फुरत्प्रज्ञा अस्माज्जायन्त आश्रमात् ॥
सर्वमंगलसम्पन्नः सर्वकल्याणकारणम् ।
सर्वोन्नतीनामाधारो ब्रह्मचर्याश्रमो मतः ॥
यथावत् पालितो येन महानाश्रम एषकः ।
महादुर्गविजेतापि तेन खर्वतरीकृतः ॥

विद्या–शिक्षण–शक्तीना कन्यास्वपि विकाशनम् ।
परमावश्यक पुवद्, भाविन्यस्ता हि मातरः ॥
ज्ञानशिक्षणसम्पन्ना सुशीलास्ता महाशयाः ।
आरुह्य गृहिणीस्थान द्योतयन्ति गृहाङ्गणम् ॥
ईदृशो मातर स्वीयाः सन्ततीर्नेतुमुच्चताम् ।
प्रभवन्ति विशेषेण शिक्षकेभ्य शतादपि ॥
ईदृशा युवकाना च युवतीना च तेजसा ।
उज्ज्वलस्य समाजस्य किं ब्रूमोऽभ्युदय–श्रियम् ! ॥
उत्तिष्ठध्वमये ! धीरा ! निद्रामुत्सार्य सत्वरम् ।
अधोगतिमुखीं जातिं समुद्धर्तुं प्रयत्नत ॥

—लेखकः ।

અર્પણ.

—•—

વ્હાલા ઉત્સાહી નવયુવકો !

વીરધર્મના પુનરુદ્ધારનુ કાર્ય કુદરતે તમને અર્પ્યું છે તે તમેજ કરી શકવાના. તત્કાળ સંગઠન તમારામા થવાની જરૂર છે બ્રહ્મચર્યનો પ્રચંડ દંડ ધારણ કરીને કર્મ-ક્ષેત્રમાં ઉતરો ! પ્રજામા આન્દોલન મચાવો ! સમાજમાં ક્રાન્તિ ઉત્પન્ન કરો ! નોકોમા ' હો હા ' ખૂબ થવાનો, અને થવોજ જોઇએ ક્રાન્તિના કોલાહલોમા વીજય અરૂણોદય પ્રગટે છે સમય તમને હાકલ મારી રહ્યો છે જાગજો ! કર્તવ્ય-ધર્મ યાદ કરો ! ફરજ અદા કરો ! અને મહાન્ પુણ્યના ભાગી બનો. વિશેષતઃ !

— લેખક —

બે–બોલ

ગઈ સાલમાં "ઢંઢેરો" બહાર પડેલો એ વસમો લાગે તો આ એથીય વધારે આકરો લાગે કડવી દવા પીનાર કેવું મોઢું કરી નાખે તેમ આનાથી પણ થાય પણ સમાજ–સંશોધનની ભાવના પર એ સહી લેવુંજ રહ્યું હજુ તો કોઈ કોઈ પાછળ હાલે છે પણ ક્રાન્તિનો વખત આવતાં ગગન–ભેદી ખળભળાટ થવાનો

મોઢું દેખીને તિલક કરનાર સુધારક નથી મિયાંની ચાંદ ચાંદ કહેનાર ખુશામદીયો છે અન્તર્નાદને અવગણી બીજાને મીઠું મનવવું એ માખણીયા ભગતોનું કામ છે હા–જી'–યાઓની દાનત તો એવી હોય કે—

"વર મરો કે વહૂ મરો,
પુરોહિતનું પેટ ભરો"

સમાજ–કલ્યાણને અનુકૂળ જે પોતાને જણાય તેનું નિખાલસપણે પ્રતિપાદન કરવું એમાં સુધારકની કસોટી છે એ કામ ભારે દુષ્કર છે એમાં આખા સમાજનો અણગમો સહવાની ધીરતા જોઈએ છે એવા કંટકાકીર્ણ માર્ગના પ્રવાસી દેશોદ્ધારક–ધર્મોદ્ધારક મહાપુરૂષોને ભૂરિ ભૂરિ નમન છે

પણ હુ તો અત્યારે એ જોઇ રહ્યો છુ કે, આવા વિચારોને રસ-પૂર્વક સાભળનારા, સાભળવાનુ પસદ કરનારાઓની સખ્યા બહુ મ્હોટી છે, જેમા નવ-યુવક અને નવ-શિક્ષિત સમાજ તો લગભગ આખોય આવી જાય છે ઉપરાત વયોવૃદ્ધો, વિચાર-વૃદ્ધો, વિદ્યા-વૃદ્ધો અને ઉચી ડિગ્રી ધરાવનારાઓ પણ ઘણી સખ્યામા છે

વસ્તુત સમય-હવાજ એવી ચાલી રહી છે કે શુષ્ક રૂઢિવાદ કે અન્ધ-શ્રદ્ધાવાદ અરૂચિના વિષય થઇ રહ્યા છે અને જ્ઞાન-શૂન્ય ક્રિયાઓનુ માન ઘટતુ ચાલ્યુ છે કોરી લકીરો ભુસાવા માડી છે અને સમાજના ઉત્થાનનુ કાર્ય સરળ થતુ જાય છે જરૂર છે ફક્ત પ્રબળ અધ્યવસાયસપન્ન કાર્યકર્તાઓની, જોઇએ હનચન મચાવનારી ગભીર ગર્જના અને જોઇએ સ્થિતિચુસ્તોના બુદ્ધિભ્રમોને ખુલ્લો પાડનારો પ્રશ્નોત્તરી બસ, પછી શાસનનો વિજય છે

પ્રથમ-શ્રાવણ-પૂર્ણિમા,
વિ સ ૧૯૮૪
ધર્મ સ ૬
માડલ

લેખક

નિવેદન

જણાવતાં હર્ષ થાય છે કે ગત વર્ષનો 'ઢંઢેરો' સમાજમાં ઘણે દૂર દૂર સુધી ફરી વળ્યો છે અને હજુ તેની માંગણીઓ બરાબર ચાલુ છે જો કે તે કેટલાકને પસંદ નથી આવ્યો, એ હું કબૂલ કરું છું પણ મારે નિખાલસપણે કહેવું જોઈએ કે સમાજના મ્હોટા ભાગે તેને જે આદરથી અપનાવ્યો છે એ જોતા એમ માલૂમ પડે છે કે નવ-યુગની નવ્ય ભાવનાઓના બીજ સમાજમાં પ્રસ્ફુટિત થઈ ચૂક્યા છે સમાજનો મ્હોટો ભાગ જૂની નિસ્સાર વિચારસરણીથી ઉબકી ગયો છે જીર્ણ વિચારના અસાર ખંડેરમાંથી બહાર નિકળી નૂતન ઉદ્યાનના ભવ્ય પ્રદેશમાં વિહરવાના વિચાર-કલ્લોલો ચોમેર ખળભળી રહ્યા છે એજ કારણ છે કે "ઢંઢેરો" બહાર પડતાની સાથેજ તેને વધાવી લેવા સંખ્યાબંધ પત્રો છુટયા હતા જેમાં પ્રશંસાના પુલ બાંધનારાઓથી મારે ફુલી જવાનું ન હોય મારે તો આક્ષેપોની તરફ ખાસ ધ્યાન આપી મારી ભૂલ થાય છે કે કેમ એની તપાસ કરવી રહી સાચા ધર્મોપદેશક તો લોક રૂચિ હોય ચાહે ન હોય કિન્તુ પોતાના તટસ્થ અંતર્નાદને અનુરૂપ સત્ય-નિર્દેશ કરતાજ રહે પણ એટલું મનોબળ ક્યાં? એટલેજ આપણા જેવા પ્રાણીઓ લોકરુચિ ભાળીને પ્રોત્સાહિત થાય છે મારે પણ એમજ બન્યું છે અને એથી આ બીજું ટ્રેક્ટ સમાજની સેવામાં ઉપસ્થિત થાય છે તટસ્થ દૃષ્ટિથી વંચાય અને વિવેકદૃષ્ટિથી વિચારાય એટલે બસ

મારૂં નમ્ર મન્તવ્ય મારે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવવું જોઈએ કે પાંચ-મહાવ્રતધારી મુનિરાજ પણ આવા પ્રકારના ઉપદેશ બરાબર આપી શકે મુનિ એ સંસાર-દાવાનળ-તપ્ત પ્રાણીઓને માટે શીતળ આશ્રમ-સ્થાન છે ખરેખર—

"चन्दनं शीतलं लोके, चन्दनादपि चन्द्रमाः ।
चन्द्र-चन्दनयोर्मध्ये, शीतला साधु-संगतिः" ॥

તેઓ (મુનિઓ) જગતનુ ભનુ કરવા સરજાયલા છે તેઓ દુખિયા સમાજને શાન્તિ-માર્ગનો ઉપદેશ કરવા નિર્માયલા છે નબળા સમાજને બળવાન અને બહાદૂર બનવાનો ઉપદેશ કરવો એ તેમનો ધર્મ છે જે નારી વર્ગ પર સસાર-સુધાર અને ધર્મ-વૃદ્ધિનો આધાર છે, તે વર્ગને નારી-ધર્મ ના આદર્શ-પાઠ શિખવવા અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં ઘુસેલા સડાઓને દફનાવી દેવા માટે ગૃહસ્થ-વર્ગના યુવકોને ઉત્તેજિત કરવા, એ તેમનુ મહત્ કર્તવ્ય છે તેઓ જગતના તારક, વિશ્વના ઉદ્ધારક અને સસારના સુધારક છે તેમણે કર્મ-યોગની કફની ધારણ કરી છે પરોપકાર એ તેમના જીવનનો મહા-મન્ત્ર છે

ભૂખમરાની સળગતી આગમા કોરી 'ધરમ' 'ધરમ' ની વાતો શુ અસરકારક થાય? ગૃહસ્થાશ્રમની કફોડી હાલતમાં 'ધર્મ-ધ્યાન' ક્યાંથી સુઝે? નારી-જાતિની અજ્ઞાન-દશામા ગૃહ-જીવનની દુર્દશા કઇ રીતે દૂર થાય અને ધર્મ-પ્રભાવક રત્નો કેવી રીતે નિપજે? પ્રજાની દુર્બલ, ડરપોક તથા મુડદાલ હાલતમા ધર્મ-રક્ષાની રાડ કોણ સાભળે? અન્દરથી જે લોહી બગડી ગયુ છે તેની ચિકિત્સા ન થાય તો બહાર કોરી મલમ-પટ્ટીઓ લગાવ્યેથી શુ વળે?

નિ સન્દેહ, ધર્મોદ્ધારને માટે ધાર્મિકોને તૈયાર કરવાની જરૂર છે મહાન્ આચાર્ય શ્રીસમન્તભદ્રસ્વામીનુ વચન છે?—

" न धर्मो धार्मिकैर्विना "

અર્થાત્ ધર્મની ઉન્નતિ સમાજની ઉન્નતિ પર જ અવલબિત છે સુતરા, સમાજના સ્ત્રી-પુરુષ એ બન્ને અગોમા ઉચ્ચ ભાવનાઓ ભરવાની જરૂર છે, તે બન્નેને સુશિક્ષણ અને સદાચારથી વિભૂષિત બનાવવાની જરૂર છે, તે બન્નેને ગૃહસ્થાશ્રમના આદર્શ પાઠ શિખવવાની જરૂર છે તે બન્નેને દામ્પત્ય-ધર્મની પવિત્ર શિક્ષા આપવાની જરૂર છે, તે બન્નેમા ઉત્સાહ તથા બળ રેડવાની જરૂર છે, તે બન્નેમા આત્મ-સમ્માન અને સયમ-શક્તિના મન્ત્રો ફુકવાની જરૂર છે તે બન્નેમાં બહાદૂરી, હિમ્મત અને જોશ ફેલાવવાની જરૂર છે, તે બન્નેમાં ધર્મને માટે મરી મટવાનો જુસ્સો ઉભરાય શૌ એવી

તાકાત પેદા કરવાની જરૂર છે તે બન્નેમાં સાચી ધાર્મિકતા સામાજિકતા અને નાગરિકતા પ્રગટાવવાની જરૂર છે અને ટુંકમાં, ધર્મ-રથનાં તે બન્ને ચક્રોને એવી સરખાઈમાં લાવવાની જરૂર છે કે તેમનાવડે આખી પૃથ્વી ઉપર ધર્મનો વિજય-વાવટો ફરકે !

આ કર્મ-યોગીઓનું કામ છે આ આદર્શ ત્યાગીઓનું કામ છે આ મહાતત્ત્વવાળા મુનિવરોનું કામ છે ઇતિહાસ સાક્ષી છે કે આવા કર્મ-યોગના સાધના સમય સમય પર મ્હોટા મ્હોટા મુનિ-મહાત્માઓ અને આચાર્ય મહારાજાઓ કરતા આવ્યા છે આજે પણ એવા સેંકડો પ્રાચીન ધર્મ-ગ્રન્થો મોજૂદ છે, કે જેમાંથી આપણને આવા સામાજિક યા ગૃહસ્થાશ્રમસમ્બન્ધી ઉપદેશની સુન્દર પ્રસાદી બહોળા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થઇ શકે છે મુનિવરોના મુખથી નિકળતા દેશ સમાજ કે ગૃહસ્થાશ્રમની સુધારણા વિષેના ઉપદેશ ભલે તે વ્યાવહારિક ગણાય કે સાંસારિક પણ વાસ્તવમાં ધાર્મિક જ છે કેમકે તે ઉપદેશ તે (રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક) સંસ્થાઓમાં ભરાઇ ગયેલા કાદવ કે મેલને દૂર કરવા પરત્વે છે, પાપ-વાસનાઓ તથા વિષમતા જનિત કલહો અને અશાન્તિના દર્દોને સમાવવા પરત્વે છે નમળાઓને બળનો ટેકો દેવા પરત્વે છે, અને અનાથાઓને ઉગારી તેમનામાં માનવીય ચેતના-બળ જગાડવા પરત્વે છે એ ને આવા ઉપદેશોદ્વારા સંસારનું કલ્યાણ કરવું એ મુનિઓનો પરોપકારી ધર્મ છે એ તેમનું મહત્ કર્તવ્ય છે

જુઓ ! આચાર્ય હેમચન્દ્ર પોતાના 'યોગશાસ્ત્ર' માં પ્રથમ પ્રકાશના ૪૭ મા શ્લોકમાં સંસાર-સુધાર ઉપદેશ કરતાં કેવું લખે છે —

" कुल-शीलसमैः सार्धं कृतोद्वाहोऽन्यगोत्रजैः "

અર્થાત્— સરખા કુલ-શીલવાળા અને જુદા ગોત્રવાળા સાથે વિવાહ કરનાર ગૃહસ્થ-ધર્મનો અધિકારી થાય છે

આની વ્યાખ્યામાં તે આચાર્ય મહારાજ અગ્નિ-દેવાદિની સાક્ષીમાં પાણિ-ગ્રહણને વિવાહ બતાવી તેના બ્રાહ્મ પ્રાજાપત્ય આર્ષ દૈવ, ગાન્ધર્વ, આસુર, રાક્ષસ અને પૈશાચ એમ આઠ ભેદો જાહેર કરે છે, અને

એ આઠ પ્રકારના વિવાહોમાં આદિના ચારને ધર્મ્ય બતાવી શેષ ચારને અધર્મ્ય બતાવે છે વળી આગળ વધીને તેઓ ત્યાંસુધી લખે છે કે—

"यदि वधू-वरयो परस्परं रुचिरस्ति तदा अधर्म्या अपि धर्म्या "।

અર્થાત—જો વધુ-વરની પરસ્પર પ્રેમ-રૂચિ હોય તો તે અધર્મ્ય કહેવાતા વિવાહ પણ ધર્મ્ય બની જાય છે

વિવાહનુ ફળ જણાવતા તેઓ ફરમાવે છે કે—

"शुद्धकलत्रलाभ-फलो विवाह । अशुद्धभार्यादियोगेन नरक एव । तत्फलम्-वधूरक्षणमाचरत सुजातसुत-सन्तति, अनुपहता चित्तनिवृत्ति, गृहकृत्यसुविहितत्वम्, आभिजात्याचारविशुद्धत्वम्, देवातिथियान्धवसत्कारानवद्यत्व च "।

અર્થાત્ ' શુદ્ધ પત્નીનો લાભ થવો એ વિવાહનુ ફળ છે અશુદ્ધ સ્ત્રી મળતા ઘર નરક બને છે વિવાહનુ ફળ એ છે કે, પત્નીનુ રક્ષણ કરનાર પતિને સારી પુત્ર-સન્તતિનો લાભ, નિરાબાધ ચિત્તશાન્તિ, ઘર-કાર્યની સુવ્યવસ્થા, સત્કુલાચાર-વ્યવહારશુદ્ધિ અને દેવ-ગુરૂ-અતિથિ-બાન્ધવોના સત્કાર-સન્માનનો આનન્દ-લાભ '

હેમચન્દ્રની પૂર્વે, હરિભદ્રસૂરિના " ધર્મ-બિન્દુ " ની ટીકામાં મુનિ ચન્દ્રસૂરિએ પણ આ પ્રકારનુ નિરૂપણ કર્યું છે

વાચક ! એક મુનિ યા આચાર્યને આવી સસારની કથા માડવી શોભે કે? પણ ધ્યાનમા લેવા જેવુ છે કે, એ તેમની ફરજ છે એવા મહાન્ પુરૂષો સસાર-સુધારના કાર્યો કરવા બહાર નહિ નીકળે તોપછી સસાર-ભોગલિપ્ત ગૃહસ્થનુ કોણ સાભળે તેમ હતુ !

' વિવેકવિલાસ ' માં તેના રચયિતા મહાન્ પ્રભાવશાળી આચાર્યશ્રી જિનદત્તસૂરિજી સસાર-સુધારાનો ઉપદેશ કરતાં કેટલે દૂર સુધી ચાલ્યા ગયા છે, એ ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી બાબત છે તે આચાર્યે તે ગ્રન્થમાં શૌચ કર્મ, દાતણ સ્નાન, ભોજન-વિધિ અને પાન-બીડા ખાવાની બાબતમા

તથા એવી અનેક દુન્યવી બાબતોમાં બહુ વિચાર કર્યો છે અને યોગ્ય રીતે સમાજ-વ્યવહાર ચલાવવા ફરમાન કાઢ્યાં છે. તેમણે રાજ-નીતિ, વાણિજ્ય-નીતિ અને શેઠ-શાહુકાર-નીતિના આદર્શો સમજાવવા પણ પ્રયત્ન સેવ્યો છે. તેઓએ કઇ ઋતુમાં કેવી રીતે વર્તવું એ ઉપર પણ પ્રકાશ પાડ્યો છે. બીજી પણ અનેક ગૃહસ્થ-જીવનને લાભકારી બાબતો પર તેમણે નિરૂપણ કર્યું છે. પત્ની-ધર્મના સમ્બન્ધમાં તો તેમણે સહુથી વધારે પ્રમાણમાં વિવેચન કર્યું છે. જુઓ! જરા નમૂનો—

"प्रसन्नचित्त एकान्ते भजेन्नारीं नरो यत ।
यादृङ्मना पिताऽऽधाने पुत्रस्तत्सदृशो भवेत् ॥"

અર્થાત્— ગૃહસ્થે પ્રસન્ન ચિતથી એકાન્તમાં પત્ની-સંગ કરવો કેમકે તે સમયમાં પિતા જેવા મનવાળો હોય છે, તેવા પ્રકારનો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે.

આવી વિષય-કથામાં ઉતરનારા જૈન સાધુઓને આપણે કેવા ગણવા? જગતના તારણહાર ગણવા. તે મહર્ષિઓએ પોતાની જ્ઞાન-જ્યોતિનો વિસ્તાર ન કર્યો હોત તો આજે આ જગત્ અજ્ઞાનના અન્ધ-કૂપમાં પડેલું હોત. તેમની સમજમાં ગૃહસ્થાશ્રમ એ સર્વ આશ્રમોનું મૂળ હતું. તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમને સર્વ ધર્મ-ક્ષેત્રોનો આધાર સમજતા હતા. અને એજ કારણ છે કે, ધર્મવૃદ્ધિને માટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમની ઉન્નતિ તેમને બહુ આવશ્યક જણાઇ. તેમને એ સ્પષ્ટ સમજાતું હતું કે વિશ્વનું કલ્યાણ કરવું એટલે લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમનું કલ્યાણ કરવું. જગતનો ઉદ્ધાર કરવો એટલે લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમનો ઉદ્ધાર કરવો. અને સમાજનો સુધારો કરવો એટલે લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમનો સુધારો કરવો. કેમકે વિશ્વ, જગત, કે સમાજ એ લગભગ ગૃહસ્થાશ્રમરૂપજ છે. સાધુ-જીવનનો પ્રવાસ તો ઇશ્વરીય દરબારની સડક ઉપર હોય છે, અને તેવાઓની સંખ્યા પણ થોડી હોય છે. જેવી રીતે કે—

'शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।
साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥'

તે ધર્મોપદેશક મુનિવરોને એ દીવા જેવું ચોખ્ખું દેખાતું હતું કે—

ગૃહસ્થાશ્રમની વ્યવસ્થા જે સુંદર હશે તોજ તેમાંથી સાધુઓ અને સાધ્વીઓ સરસ પાકવાના, મન્દિરાદિ ધર્મ-ક્ષેત્રો પણ સુન્દર બનવાના અને તે સર્વની પૂજા-સેવા તથા રક્ષા ઉત્તમ પ્રકારે થવાની યોદ્ધાઓ અને બોદ્ધાઓ, ત્યાગીઓ અને વૈરાગીઓ, ધીરો અને વીરો શ્રીમાનો અને ધીમાનો, અધિકારીઓ અને અમલદારો, દેવીઓ અને સતીઓ, બધા એજ આશ્રમમાંથી નિષ્પન્ન થવાના આમ ગૃહસ્થાશ્રમરૂપી બગીચાને સુપલ્લવિત બનાવવાનું તેમને બહુ યોગ્ય જરૂરી અને શ્રેયસ્કર લાગ્યું, અને એટલા માટે તેમણે ગૃહસ્થોના વ્યવહાર-ક્રમના સર્વ અંગો ઉપર પ્રકાશ નાખવા સમાજ-શાસ્ત્ર તથા નીતિશાસ્ત્ર રચ્યા 'અર્હન્નીતિ' જે હાલમા પ્રચલિત છે તે હેમચન્દ્રાચાર્યકૃત + મનાય છે, જેમા રાજ-નીતિના વિવિધ અંગો ઉપર અને બીજા દુન્યવી વિષયો ઉપર બહુ વિવેચન કર્યું છે 'આચાર-દિનકર" જે શ્રી વર્ધમાનસૂરિ-રચિત છે, તેમા ગૃહસ્થ-જીવનના સંસ્કારોના સમ્બન્ધમા ખૂબજ વિવેચન છે 'શ્રાદ્ધ-વિધિ, 'શ્રાદ્ધગુણ વિવરણ' વગેરે સદ્વ્યાખ્યાનમા રચાના ગ્રન્થોમાં પણ 'યોગશાસ્ત્ર,' ધર્મબિન્દુ,' 'વિવેક વિનાસ' વગેરે ગ્રન્થોના આધારપર ગૃહસ્થાશ્રમને લગતુ કયા ઓછુ વર્ણન છે? કિન્તુ, સર્વવિરતિધારી મુનિને પણ આવી સાસારિક નીતિરીતિના પ્રકરણમા અને તેને લગતી સમસ્યાઓ ઉકેલવામા ભાગ લેવો એ તેમની અનધિકારચેષ્ટા યા મર્યાદા-સ્ખલન ન કહેવાય કિન્તુ તેમના અન્તઃકરણમા વિશ્વ-કલ્યાણની ભાવના હોય રાજા કે પ્રજા, શેઠ કે નોકર, ધની કે ગરીબ, ગૃહસ્થ કે સાધુ સ્ત્રી કે પુરુષ બધા પોતપોતાની કક્ષામા રહી કરીને પણ પોતાના જીવનને સુખી અને સારી રીતે બનાવી શકે, એજ ઉદ્દેશને દૃષ્ટિ-બિન્દુપર રાખી દરેકની સ્થિતિને અનુરૂપ ઉપદેશ-ધારા વહાવવી એ તેઓનુ મહત કર્તવ્ય ગણાય

વળી જૈનાચાર્યોએ રચેલા જ્યોતિષ વૈદક આદિ વિષયોના ગ્રન્થોમા

+ અર્હન્નીતિ ' ગ્રન્થ હેમચન્દ્રાચાર્યની કૃતિ હોય એમ મને લાગતુ નથી બલ્કે તે કૃતિ સાથે કર્તા તરીકે હેમચન્દ્રાચાર્યનુ નામ જોડી દેવામા આવ્યુ હોય એમ ભાસે છે ' ભદ્રબાહુ-સંહિતા ' ની જેમ આ ગ્રન્થ વિષે પણ ખાસ આલોચના કરવાની જરૂર છે

સસારી જીવનને લગતા વિષય-પ્રતિપાદન સિવાય બીજુ કંઇ છે ? તેમણે જ્યોતિષના ગ્રન્થોમાં સસારીઓ સસારી કાર્યોમાં સફળતા મેળવે એ માટે જ્યોતિષની દ્રષ્ટિએ ઉપાયો દર્શાવ્યા છે, વૈદ્યક ગ્રન્થોમાં આરોગ્ય-લાભને માટે વનસ્પત્યાદિ-પ્રયોગો અને ચિકિત્સાની રીતિઓ સમજાવ્યાં છે અને નિમિત્તાદિ ગ્રન્થોમાં તથાવિધ નિમિત્તોદ્વારા લાભાલાભ જાણવાનુ શિખ્યુ છે

તેઓ પરોપકારી હતા ગૃહસ્થ-સસાર ઉપર તેમની અમીદૃષ્ટિ હતી, ઉદાર બુદ્ધિ હતી અને દયાળુવૃત્તિ હતી એજ કારણ છે કે તેઓએ સસારીઓની સસાર-યાત્રા આનન્દપૂર્ણ પસાર થાય એ માટે જ્યોતિષ વૈદ્યક આદિ વિષયોના ગ્રન્થોની રચના કરી તેમણે તેવા ગ્રન્થોમાં સસારીઓના ભલાની ખાતર સસારી બાબતો સબન્ધી કેવુ લખ્યુ છે, એ નજર ખોલી જોવા જેવુ છે

આ છુપાની વાત એવી નથી કે સમજુઓ ન સમજતા હોય એટલે તેવા ગુણગ્રાહી ઉદાર સજ્જનોને આ વિષે વધુ નિવેદન કરવાનુ ન હોય!

— લેખક —

प्रेरणा.

ब्रह्म–दण्ड गृहीत्वोच्चैर्बहिरागच्छ कर्मणे ।
आन्दोलय मना सुप्त–प्रमत्ता आत्म–नादत ॥ १ ॥
लोक–प्रसादन सत्य–भाषण च विरोधिनी ।
आहुत्यापि यशोवाद सत्य सर्वत्र घोषय ॥ २ ॥
न भेतव्य न भेतव्यम्, अयि ! लोकापवादत. ।
तुष्य मत्वा तमारार्ति कटुकौषध–पायने ॥ ३ ॥

फोलाहलेन महता भवितव्यमेव
क्रान्तिर्यदा भवति सत्वभित प्रजासु ।
उत्थान–बीजकमिहैव निविष्टमासाम्,
उत्पीडनेन हि विना प्रसनोऽपि न स्यात् ॥४॥

समागतोऽसि मानुष्य पुरुषोऽसि सुधीरसि ।
विजानीहि स्व–कर्तव्य भुञ्जते पशवोऽपि हि ॥ ५ ॥
क्षीयमाणमवेक्षस्व समाज धर्म–मन्दिरम् ।
आवश्यक च कर्तव्य तव तत्र विचारय ॥ ६ ॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ निर्भीक स्फोरय स्वस्य पौरुषम् ।
समर्पय निज योग समाजोत्थान–कर्मणि ॥ ७ ॥
महात्मनोऽपि माहात्म्य कर्म–योगोऽयमुत्तम ।
कल्याणी–भक्तय सन्तः सचरन्ते पथामुना ॥ ८ ॥

लेखक.

અર્થ:

૧ * પ્રલ્હાદ-હઠને બરાબર જોરથી ગ્રહણ કરીને કર્મ-સાધના માટે બહાર આવ! અને અન્તરના અવાજથી સુપ્ત-પ્રમત્ત પ્રજામાં આન્દોલન મચાવ!

૨ લોકોને રીઝવવા અને સત્ય ભાષણ કરવુ એ એકબીજાથી વિરુદ્ધ છે યશોવાન્ને હોમીને પણ સર્વ ન સત્યની ગેષણા કર!

૩ સુહૃદ! લોકાપવાદથી ન ડર! ન ડર!! લોકોના અપવાદપૂર્ણ કોલાહલને એમ સમજ કે તેઓ કડવુ ઔષધ પીવરાવતા રાડ નાખી રહ્યા છે અને એમ સમજી મનને પ્રસન્ન રાખ!

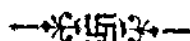
૪ પ્રજામા ચોમેર ક્રાન્તિ થાય ત્યારે મહાન કોલાહલ થવોજ જોઈએ એમાજ સમાજના ઉત્થાનનુ બીજ સમાયુ છે ઉત્પીડન વગર તો પ્રસવ પણ નથી થતો કે!

૫ માનવરૂપે તે અવતાર લીધો છે તુ પુરૂષ છે સમજુ છે તારા કર્તવ્યને સમજ! ભોગ તો જાનવરો પણ ભોગવે છે

૬ સમાજ એ ધર્મનુ મન્દિર છે એની પડતી હાલતપર ધ્યાન આપ! અને એ બાબતમાં તારૂ અવશ્ય કરવા લાયક કર્તવ્ય શુ છે એનો વિચાર કર

૭ ભયને દૂર ફેંકી ઉભો થા! નીડરપણે તૈયાર થા! તારા પુરૂષાર્થને ફોરવ! અને સમાજના ઉત્થાન-માર્ગમાં તારો યોગ્ય હિસ્સો આપ!

૮ આ ઉત્તમ કર્મ-યોગ એ મહાત્માનુ મહાત્માપણુ છે ઇશ્વર-ભક્તિના કલ્યાણમય આનન્દમાં રમનારા સન્તો આ કર્મ-યોગના પથે વિચરે છે

* બ્રહ્મચર્યરૂપી હઠ

વીર-ધર્મનો
પુનરૂદ્ધાર.

—⁂—

ઉપક્રમ

સમાજ એ ધર્મનુ મન્દિર ગણાય. ધર્મના પૂજારીઓનુ કર્તવ્ય છે કે તેઓ એ મન્દિરની મલિનતાને દૂર કરે. એ મન્દિરમા જે કૂડો-કચરો ભરાણો છે, જે મલિનતા ફેલાઈ ગઇ છે અને જે ફાટ પડી છે, તેનુ પ્રમાર્જન, સંશોધન અને તેની મરમ્મત કરવા માટે શીઘ્ર તૈયારી કરવાની જરૂર છે. આજસુધી બેદરકારીમા રહ્યાના પરિણામે સમાજની અકથનીય હાનિ થતી રહી છે. પણ ગઇ તિથિ વાંચવાનો અત્યારે સમય ક્યા છે? હવે તો એ મન્દિરમા પડેલા ગાબડાઓને જોતજોતામા દફનાવી દેવા માટે ઉત્સાહી વીરોએ કમર બાંધી બહાર આવવાની જરૂર છે.

જૈન-સંખ્યા-હ્રાસ

કેટલું આશ્ચર્ય છે કે જે જૈન ધર્મ ક્ષત્રિયોનો—વીરોનો હતો, તે આજ અમુક સંખ્યામાં કેવળ વાણિયાઓનો જ રહી ગયો છે આપણે ગમે તેટલી બૂમ મારીએ ૮ ૨૧ હજાર વર્ષ સુધી જૈન શાસન રહેવાનું છે, પણ અત્યારે આપણી નજર સ્હામે જે ભીષણ હોળી સળગી રહી છે તે જોતા હૃદયમાં અપાર ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થાય છે

સમ્રાટ અકબરનો શાસન-કાળ ઇ સન ૧૫૫૬ થી ૧૬૦૫ નો છે તે વખતે કહેવાય છે કે, જૈનોની સંખ્યા લગભગ ૪૦ લાખ જેટલી હતી પછી અગ્રેજોના શાસનમાં સન ૧૮૮૧ ની મર્દુમશુમારીમાં જૈન-સંખ્યા ૧૫ લાખ જેટલી રહી ગઇ સમ્રાટ્ અકબર પછી ફક્ત ૨૭૫-૩૦૦ વર્ષમાંજ જૈન-સંખ્યામાં લગભગ ૨૫ લાખ જેટલો ઘટાડો થઇ ગયો !

અનેક દશકાઓથી જૈન-સંખ્યાનો ઘટાડો કેટલો થતો આ યો છે તે નીચેના આકડા ઉપરથી સમજી શકાશે.

સન ૧૮૮૧—૧૫ લાખ લગભગ.
સન ૧૮૯૧—૧૪૧૬૬૩૮
સન ૧૯૦૧—૧૩૩૪૧૪૦
સન ૧૯૧૧—૧૨૪૮૧૮૨
સન ૧૯૨૧—૧૧૭૮૫૯૬

કેવો ગજબ સહાર ? આનો દોષ પાચમા આરાના માથે ઢોળી, લમણે હાથ મૂકી બેસી રહેવુ એ ચોખ્ખુ બાયલાપણુ છે પુરૂષાર્થવાદી મહાવીરના ભક્તોને એ ન શોભે. પણ પચમો આરો એકલા જૈનોનેજ માથે છે કે આખી દુનિયાને માથે ? પાચમા આરામા હિન્દુસ્તાનની બીજી કોમો પોતાની ઉન્નતિ વધારતી જાય અને એકલા જૈનોનેજ ત્યા જન-નાશની હોળી સળગે એ પાચમો આરો કેવો !

હિન્દુસ્તાનની આબાદી સન ૧૮૮૧ ની મર્દુમશુમારીમા લગભગ ૨૫ કરોડ જેટલી હતી, જે સન ૧૮૯૧ મા વધીને ૨૮ કરોડ, ૧૯૦૧ મા એથી વધીને ૨૯ કરોડ, સન ૧૯૧૧ મા એથી વધારે વધીને ૩૧ કરોડ અને ૧૯૨૧ મા તો લગભગ ૩૩ કરોડ જેટલી થઇ ગઇ આમ હિન્દુસ્તાનની વધતી જતી આબાદીમા જૈનજાતિનો ઉગ્ર હ્રાસ હૃદયને કપાવે એવો છે જે સમાજમા, ઉપર આપેલ આકડા પ્રમાણે, પ્રતિવર્ષ સાત-આઠ હજાર જેટલો ઘાણ વળતો હોય, એટલે હરેક દશકામા સિત્તેર-એશી હજાર જેટલો સહાર થતો હોય, તે સમાજ, તેવોને તેવો સહાર ચાલુ રહેતા સવાસો-દોઢસો વર્ષથી વધારે જીવી શકે ખરો !

સન ૧૮૭૨ થી સન ૧૯૨૧ સુધી ૪૯ વર્ષોમ. હિન્દુસ્તાનની જન-સખ્યા ૨૦ ૧ પ્રતિશતક વધી છે આ હિસાબે જૈન-જન-સખ્યા પણ ગમે તેટલે અશે પણ વધવી જોઈતી હતી, કિન્તુ ગત ૪૦ વર્ષોમા ઉલટી ૩ ૫ પ્રતિશતક ઘટી છે

જુઓ ! આ કોષ્ટક—

હિંદુસ્તાનના સર્વ ધર્માવલમ્બિઓના ઘટાડા-વધારાનું દિગ્દર્શન.

ધર્મ	સન ૧૯૨૧ ની જનસંખ્યા	કુલ જન-સંખ્યા પ્રતિ દશ હજારે પ્રમાણ					સન ૧૮૮૧ થી સન ૧૯૨૧ સુધી જન-સંખ્યામાં પ્રતિશત વધારાનું ચિન્હ + અને ઘટાડાનું ચિન્હ −
		૧૯૨૧	૧૯૧૧	૧૯૦૧	૧૮૯૧	૧૮૮૧	
સનાતન ધર્મી	૨૧૬૮૬૧૦૦૦	૬૮૪૧	૬૮૩૧	૭૦૩૪	૭ ૨૧	૭૪૩૨	+ ૧૪૯
આર્ય	૪૬૮ ૦૦	૧૫	૮	૩	૧		
બ્રહ્મો	૬૦૦૦	૨	૧૮	૧૪	૧	૪	+ ૪૫૬૯
સિક્ખ	૩૨૩૮૦૦૦	૧ ૩	૯૬	૭૫	૬૩	૭૩	+ ૭૪૭
જૈન	૧૧૭૮૦૦૦	૩૭	૪૦	૪૫	૪૬	૪૮	− ૩૫
બૌદ્ધ	૧૧૫૭૧૦૦૦	૩૬૬	૩૪૨	૩૨૦	૨૪૮	૧૩૫	+ ૨૩૮૫
મુસલમાન	૬૮૭-૫ ૦૦	૨૧૭૪	૨૧૨૬	૨૧૨૨	૧૯-૬	૧૮૭૪	+ ૨૭૧
ઇસાઇ	૪૭૫૪૦૦૦	૧૫૦	૧૨૪	૮૯	૭૯	૭૩	+ ૧૫૫૨
પારસી	૧૦૨૦૦૦	~	૩	૩	૩	૩	+ ૧૯૨
યહુદી	૨૨૦૦૦	૬	૭	૬	૬	૫	+ ૮૧૩

આ કોષ્ટક ઉપરથી સાફ જોઈ શકાય છે કે હિન્દમા કેવળ જૈનોજ ઘટી રહ્યા છે, જ્યારે બીજા ધર્મવાળાઓ વધી રહ્યા છે

પ્રિય વાચક ! ગુજરાત-કાઠીયાવાડમા જૈનોની વસ્તી વધારે ભાળીને અને જમણ, વરઘોડા, ઉજમણા, ઉપધાન, સઘ-યાત્રા વગેરે મ્હોટી મ્હોટી પ્રભાવનાઓથી જૈનધર્મને ખૂબ ચળકતો જોઈ—જૈનસઘને ઉજળો જોઈ, રખેને એવુ અનુમાન કરતા કે દુનિયામા જૈનધર્મનો ઉદ્દ્યોત થઇ રહ્યો છે ના, ના, ખરો ઉદ્યોત તો બે રીતે થાય એક તો જૈનધર્મનો આમ-પબ્લિકમા મહિમા પ્રસરવાથી, અને બીજો જૈન સમાજ ઉન્નત થવાથી આ બન્નેમા એક પણ જોવાય છે વારુ ! દેશની હિન્દુ અને બીજી કોમોનો મ્હોટો ભાગ જૈનોને અને જૈનધર્મને કેવી દૃષ્ટિથી જુએ છે એ તમને ખબર છે કે ? ગુજરાત-કાઠીયાવાડનાજ બ્રાહ્મણો વગેરે જૈનધર્મ યા સાધુ-શ્રાવકને અગે કેવો ઉપહાસ કરે છે એ તમે કદી અનુભવ્યુ છે કે ? એ વિષે જો તમે અનુભવ કરશો તો તમારા ભાવુક હૃદયને ખેદ થયા વગર નહિ રહે યૂ૦ પી અને પૂર્વ દેશની પ્રાથમિક મુસાફરીમા અમે સ્પષ્ટ અનુભવ કર્યો છે કે તે વખતે ત્યાની સાધારણ પ્રજા 'જૈન' એટલે શુ એ પણ ન્હોતી જાણતી અને કાશી, મિથિલા, મગધ વગેરે દેશોમા તો જૈનોને ખુલ્લુખુલ્લા નાસ્તિક, મ્લેચ્છ વગેરે વિશેષણોથી નવા જતા આજે જો કે એ અન્ધકાર કેટલેક અશે નાબૂદ થઇ ગયો છે, એટલુજ નહિ, અનેક કટ્ટર વિરોધીઓ પણ જૈનધર્મને માનની દૃષ્ટિથી જોવાનુ શિખ્યા છે પણ આવા મ્હોટા દેશના મેદાનમા એ તો ખજુઆની ચમક ગણાય હજી તો ઘણુ ઘણુ કરવાનુ છે દેશની બહુ મ્હોટી પ્રજાના હૃદયોમા જૈનધર્મ વિષે

અજ્ઞાનતા અને કુસંસ્કારો જે ઘણા વખતથી ઘુસી ગયેલા છે તેને દૂર કરવા એ કંઈ ઓછું મહાભારત કામ નથી જ્યારે આ દિશામાં સમુચિત પ્રયત્ન થાય ત્યારે જૈનધર્મનો ખરો ઉદ્યોત થયો ગણાય.

હવે રહી જૈનસમાજના ઉન્નત થવાની વાત તે પણ બે રીતે જૈન-સંખ્યા વધવાથી અથવા જૈનકોમની સ્થિતિ સુધરવાથી પહેલી વાતનો વિચાર કરતા એજ ઉદ્ગાર નિકળી પડે છે કે– "પપ્પા પાપ ન કીજીએ, પુણ્ય કર્યું સો વાર" નવા જૈનો થતા તો દૂર રહ્યા, પણ જેટલા છે તેટલા ય જો કાયમ રહે તોય ભાગ્ય સમજો ! ગુજરાત-કાઠીયાવાડની બહાર અમુક પ્રદેશોને બાદ કરતા આખા દેશના લગભગ તમામ મેદાનો જૈનોથી એકદમ ખાલીખમ છે એક સમય એ હતો કે આખા દેશમા જૈનધર્મનો ડુન્દુભિ વાગતો હતો પ્રખર પ્રતાપી જૈનાચાર્યો જ્યા ત્યાથી બીજી જાતનાઓને ઉપદેશ આપી જૈનજાતિમા ભેળવતા હતા અને જૈનકોમને મ્હોટી બનાવતા હતા ત્યારે આજે અમુક થોડા પ્રદેશોને છોડી આખો દેશનો દેશ-આખું ભારત વર્ષ જૈનેતર સંસ્કૃતિથી વ્યાપ્ત છે બીજા પ્રદેશોમા જ્યા જ્યા જૈનોની વસ્તી છે ત્યા પણ સર્વત્ર તે લોકોની એકન્દર બહુજ કફોડી સ્થિતિ છે, તેમની ધર્મ-ભાવનાઓ પ્રાય અત્યન્ત શિથિલ દશામા આવી ગઇ છે, ધાર્મિક તેજ તેમનામાથી ઉડતુ જાય છે તે પ્રદેશોના ઘણા જૈનો જૈનેતર થઇ ગયા છે અને થતા જાય છે ઘણા ઓસવાલો જૈન ધર્મ છોડી વૈષ્ણવ ધર્મમા ચાલ્યા ગયા છે, એટલું જ નહિ, વૈષ્ણવ મન્દિરો પણ તેમણે બધાવ્યા છે કટક, પુરી, બાંકુરા, વર્ધમાન, વિષ્ણુપુર, રાચી, માનભૂમ વગેરે બંગીય

જિલ્લાઓમા રહેનારા ' શ્રાક ' જાતિવાળાઓ એક વખતે બધા શ્રાવક હતા-જૈનધર્મી હતા નાગપુર અને બરારપ્રાન્તમા ' જૈન કલાર ' નામથી જાણીતી કોમ કેવળ પોતાના કોમી નામની સાથેજ ' જૈન ' નામ ધરાવે છે, બાકી ધર્મ તો તેમનો હિન્દુ છે રગવાનુ કામ કરનારી 'છીપા' જાતિમા 'સગવગી' (શ્રાવક) ગોત્રવાળા પણ મોજૂદ છે, જેઓ એક વખતે જૈન હતા અને આજે વૈષ્ણવ છે પુના, સિતારા, અહમદનગરના જિલ્લાઓમા 'કસારા' જાતિ એક વખતે જૈન હતી, જે આજે શૈવધર્મને માને છે એમના પૂર્વજોએ બધાવેલા જૈન મન્દિરો પણ મોજૂદ છે દક્ષિણમા શૈવોનો ' લિગાયત ' નામનો એક પન્થ છે આ પન્થ વાળાઓમા અધિકાશ પહેલા જૈનો હતા ગુજરાતની કપોળ, નાગર, મોઢ જ્ઞાતિઓમા પણ પહેલા જૈનધર્મનો પ્રચાર હતો તેમના પૂર્વજ શ્રાવકોના અનેક ગિલાલેખો પણ મળેલા છે નીમા ડમા ' ગાગરાડે ' નામની એક વૈશ્ય જાતિ છે, કહેવાય છે કે તે લોકો એક વખતે જૈનધર્મ પાળતા હતા ' સાગર ' જિલ્લામા 'બિલહરા' નામક સ્થાનમા 'નેમા'યા'નીમા' જાતિના હલવાઈ છે, અને જૈનધર્મ પાળે છે, પરન્તુ એ જાતિમાથી સેકડો ઘર આજે વૈષ્ણવ થઇ ગયા છે માળવા તરફના ઘણા ' નીમા ' વૈશ્યો તો જૈનધર્મના અનુયાયી છે બુન્દેલખડની ' ગહોઇ ' વૈશ્ય જાતિ વૈષ્ણવ છે, જેમા એક ' સગવગી ' ગોત્ર પણ છે, જે તેમના જૈન હોવાની સાબિતી છે અવધ અને તેના આસપાસના પ્રાન્તના અગ્રવાલો જૈનધર્મ છોડી વૈષ્ણવ થઇ ગયા છે પજાબ અને બીજા સ્થળોના ઘણા અગ્રવાલો જૈનધર્મ છોડી આર્યસમાજી થતા જાય છે કેટલાક ઇતિહાસજ્ઞોનુ કહેવુ છે કે અગ્રવાલ બધાય

પહેલા જૈન હતા પણ આજે તો એ જાતિનો બહુ મ્હોટો ભાગ હિન્દુધર્મને માને છે

આ બાબતમા જેમ જેમ વિશેષ અન્વેષણ કરવામા આવે તેમ તેમ વધારે પ્રકાશ પડવા સભવ છે જૈનોની વ્યાપકતા એક વખતે ચોમેર ફેલાયલી હતી, તેને બદલે આજે જે આટલી સકુચિતતા છે, તે જ એ વાતને સ્પષ્ટ સાબિત કરે છે કે, જૈનોનો બહુ મ્હોટો ભાગ જૈનેતર ધર્મોમા અને જૈનેતર જાતિઓમા વખતો વખત ભળતો ગયો છે મદ્રાસ પ્રાન્તમા ઇસાઇઓનુ મિશન બહુ કામ કરી રહ્યુ છે તે તરફના લગભગ એક લાખ જૈનો ઇસાઇધર્મની દીક્ષા લઇ ચુકયા છે! જૈનાચાર્યોએ દરેકને માટે જૈનધર્મના દરવાજા ખુલ્લા મૂકી દીધા હતા પૂર્વકાળમા "શુદ્ધિ" નુ મિશન જૈનોમા ખૂબ ધડાધડ ચાલતુ હતુ મારી ધારણા પ્રમાણે, હુ ન ભૂલતો હોઉ તો આજની જૈનજાતિનો મ્હોટો ભાગ "શુદ્ધિ" ના મિશનથી જૈન બનેલો છે પરતુ અફસોસ! આજે સ્થિતિ વિપરીત છે આજે તો જૈનોના દરવાજા પોતાની અન્દરના ભાઈઓને બહાર કાઢવા માટે ખુલ્લા છે, પણ બહારના માણસોને અન્દર આવવા માટે તદ્દન બધ છે! જાવક તો ઘણી છે, જ્યારે આવક કઇ નથી! આનુ પરિણામ કેવુ? જૈન જાતિના હ્રાસનુ એક કારણ મૃત્યુ-પ્રમાણાતિરેક છે, તેમ આ પણ નથી કે? ત્યારે કેમ કહી શકાય કે જૈનધર્મનો ઉદ્યોત થઇ રહ્યો છે! સાર! જૈનોની પણ સ્થિતિ કેવી છે! તેઓ જો પુણ્યાગ થતા હોય તોય ભારે સતોષની વાત હતી, તે પણ ક્યા છે!

નિદાન

જૈનસમાજની આવી પડતી દશા જે કારણોને આભારી છે તે ઉપર સમાજ-હિતૈષીઓએ વિચારણા કરવાની સખ્ત જરૂર છે જ્યાસુધી વ્યાધિનુ બરાબર જ્ઞાન ન થાય, ત્યાસુધી ચિકિત્સા થવી શક્ય નથી ક્યા રોગોનો ઉકાળો સમાજનો સહાર કરી રહ્યો છે એ પરખવાની પહેલી તકે જરૂર છે મારી નમ્ર બુદ્ધિ પ્રમાણે, પૂર્વકાળની સમાજની જાહોજલાલી જે કારણોને આભારી હતી, તે છે—સગઠન અને વ્યવસ્થિત ગૃહસ્થાશ્રમ ગૃહસ્થાશ્રમ ખરી રીતે તે જણાય કે જેનુ ચણતર બ્રહ્મચર્યાશ્રમના પાયાપર થયુ હોય, અને જ્યા બ્રહ્મચર્યાશ્રમપૂર્વક ગૃહસ્થાશ્રમની સાધના હોય ત્યા પછી બલ, શક્તિ કે શૌર્ય વિષે શુ પૂછવુ ! આજ કારણોના આધાર પર સમાજની ગૌરવ-પતાકા દેશમા ફરકતી હતી આના જ પ્રતાપે સમાજ દૌલતમન્દ અને સુખ સમ્પન્ન હતો ધર્મ-વીરો તથા ધર્મ-ધુરન્ધરોની ઉત્પત્તિના પણ કારણો આ જ હતા આજે નથી સગઠન-બળ કે નથી ગૃહસ્થાશ્રમની વ્યવસ્થા એટલેજ સમાજની અધોગતિ થઈ રહી છે આ કારણો વિષે કઇક વિચારણા કરવી એ આ લેખનો વિષય છે

સંગઠન.

જૈનોની અંદર આજે કુસંપની જે આંધી ઉડી રહી છે, તે સમાજની દારૂણ દુર્ભાગ્યતા સૂચવે છે મહાવીર દેવે જે ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરીને બધાયને સંગઠનના સૂત્રમાં બદ્ધ કર્યા હતા, તેમાં આજે ઠેર ઠેર ફુટ પેસી ગઇ છે સંસારને સામ્યવાદનો મહાન્ ઉપદેશ આપનાર મહાવીરસ્વામીએ સામ્યવાદી સંઘનુ જે મિશન સ્થાપ્યુ હતુ, તેમાં આજે સામ્યવાદને બદલે વૈરમ્યવાદે સ્થાન લીધ છે, અને તેનું વિષમ વિષ સમાજને વિચિત્ર મોહ-મૂર્છામાં પટકી રહ્યુ છે જ્યાં જુઓ ત્યાં પ્રાય ફાટફૂટ હોય જ ભાગ્યે જ કોઈ ગામ એવુ નિકળશે કે જ્યાંના સંઘમાં કે નાત-જાતમાં તડ પડેલ ન હોય જે સમાજની આવી છિન્ન-ભિન્ન દશા હોય અને જે સમાજમાં ઇર્ષા-દ્વેષના ઘનઘોર વાદળ ચારે બાજુ છવાયલા હોય, તે સમાજની ચઢતી સમજવી કે પડતી ?

ઇસાઈઓ, મુસલમાનો અને આર્યસમાજીઓ આગળ વધી રહ્યા છે તે તેમના સંગઠનને આભારી છે સંગઠન વગર કોઇપણ

દૃષ્ટિ યા સમાજે કંઠી ઉન્નતિ સાધી નથી, એ નિર્વિવાદ છે વીતરાગ-ધર્મ જેવો ધર્મ મળવા છતા વેર-ઝેરના કલુષિત અધ્યવસાયો ઉપર કાબુ ન મેળવી શકાય તો તે ધર્મ મેળવ્યાની અસર શી થઇ ગણવી? વિચાર-ભિન્નતા એ તો છદ્મસ્થોનો નૈસર્ગિક સ્વભાવ છે એક-બીજાની વિચાર-ભિન્નતા સહી લેવામા જે આત્મ-ગૌરવ છે તે કલુષિત પરિણામનો ઉભરો કાઢવામા નથી જ, બલ્કિ તેમ કરવામા તો આત્મ-પતન છે મધ્યસ્થ વૃત્તિથી, મ્હામા પ્રત્યે હિત-બુદ્ધિથી અને માયાળુ વ્યવહારથી મ્હામાને, પોતાને સાચુ જણાય તે સમજાવવુ એજ મહાનુભાવોનુ ઉદાર ચરિત હોય વિચાર-ભિન્નતાને વિરૂદ્ધતાનુ રૂપ આપવુ એ ખરેજ માનસિક કમજોરી છે આપણા બન્ને હાથ ભિન્ન છે, પણ જો તે એક બીજાથી વિરૂદ્ધ થઇ જાય, તો તે બન્નેને મેલા અને ગંદા થવા વખત આવે તેઓ એક બીજાની સફાઇ માટે કામ ન આવે, એટલે તે બન્નેના ઉપર મેલના થર એવા બાઝી જાય કે તેમા કીડા પડે અને પરિણામે તે બન્નેને સડવાનો વખત આવે આ વિરૂદ્ધતાનુ ફળ

જ્યા બધાઓના હૃદયમા વીતરાગ-ધર્મને આરાધવાનુ એક જ લક્ષ્ય-બિન્દુ હોય ત્યા સાધારણ મત-ભેદોને મ્હોટા રૂપ આપી કલહ-કોલાહલ વધારવો એ ડહાપણ ન ગણાય જે વણિકો-જે મહાજનો પોતાની કે બીજી નાત-જાતના ગમે તેવા આંટી-ઘુંટીવાળા કોયડાને ઉકેલી નાખવામા અને કજીયા-ટંટા ઓને પતાવવામા ઘણા બાહોશ ગણાતા, તે જ વણિકો-તે જ મહાજનો, બહુ દિલગીરી સાથે કહેવુ પડે છે કે, પોતાના ઘરમા સળગતા કલહાનલને શમાવવામા ખરેજ કાયર બની ગયા છે આ કાયરતા તેમના બુદ્ધિ-ભ્રંશને એટલી આભારી નથી,

જેટલી તેમની કુમપ્રવૃત્તિને આભારી છે " શિયાળ તાણે ગ્રીમ ભણી ને કુતરૂ તાણે ગામ ભણી " વાળી દશા જે સમાજમા વર્તતી હોય, તે " સઘ દ્વારિકા કેવી રીતે પહોચી શકે ? "

કોઈ પણ તકરારનો કેસનો લાવવા માટે સર્વ-પ્રથમ મધ્યસ્થવૃત્તિ ધારણ કરવાની જરૂર છે, અને " સાચુ યા સારૂ તેજ મારો પક્ષ " એવુ ઉદાર મન રાખવાની જરૂર છે જ્યા અભિનિવેશ, પક્ષ-મોહ યા મતાન્ધતા હોય ત્યા સતોષ કારક પરિણામ ન જ આવે, સમાધાન ક્યાથી થાય ? ડાહ્યા માણસોનુ કામ એજ હોય કે, સમાજ-હિતની આગળ તેઓ પોતાનો પક્ષ-મોહ જતો કરે, અને તટસ્થ દૃષ્ટિએ સ્હામી બાજુનો વિચાર કરતા પોતાનો પક્ષ નબળો જણાય તો તત્કાળ તેનો ત્યાગ કરી સ્હામાના વિચારને ગ્રહણ કરે અહકાર-વિવશ થઇ પોતાનો કક્કો ખરો કરવા જતા સમાજ-હિત છુદાઈ જવાનુ જે ઘોર પાપ લાગે છે, એનો વિચાર કરવામા આવે અને એવા પાપથી ડરવામા આવે તો એવા પાપ-ભીરૂઓની બેઠકમા અચાનિવાળુ પરિણામ આવવાનો ભાગ્યેજ સભવ રહે.

આ દેશનુ શાસન અને વ્યવસ્થાપન ૬૦૦૦ માઈલ જેટલે દૂર રહેનારાઓ કેવી ખૂબીથી કરે છે, જ્યારે જૈનો પોતાના જ સમાજની પણ વ્યવસ્થા કરવા જેટલુ સામર્થ્ય ફેરવી શક્તા નથી ! જે સમાજના પૂર્વવર્તી મહાનુભાવોએ મ્હોટા મ્હોટા રાજ્યોના શાસક-મન્ત્રી-પ્રધાન પદને દીપાવ્યા છે તે સમાજની આજે નથી લાગવગ રાજ-પ્રકરણમા, કે નથી ગણતરી રાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રમા નથી એ સમાજમા આજે કોઈ રાજ-મુત્સદ્દી, કે નથી કોઇ તેવા રાજનીતિવિશારદ આવી હાલતમા તે સમાજનો અવાજ સત્તાધીશના સિંહાસન સુધી કેવી રીતે પહોચી શકે ! પેલા

પાચસો સુભટો જેવી તેમની નિર્નાયક દશાએ તેમના સામાજિક બધારણને બહુ શિથિલ કરી મૂકયુ છે અને એથી નથી રહ્યો તેમનામા જોઇએ તેવો આત્મ-સમ્માનનો સાચો ભાવ, અને નથી રહ્યુ તેમનામા પોતાની અ દરના જ ઝઘડાઓને હોલવવાનુ સામર્થ્ય ! આવી નબળાઇ અને બુઝ-દિલીને અ ગે તેઓ ખરે ખર બીજા સમાજોની દૃષ્ટિમા કેટલેક અશે ઉતરી ગયેલા જોવાય છે કુસ પ, નબળાઇ અને વાણિયાશાહી-સ્વભાવ-સુલભ ભીરૂતા-દોષે તેઓ પોતાના તેજને ગુમાવતા જાય છે, કે જે તેજ એક વખતે આખા દેશમા ઝગમગી રહ્યુ હતુ તેમની દુર્બળતા આજે સ્પષ્ટ જોવાઇ રહી છે કે જ્યા, અવસર પર પારસી, સિકખ, મુસલમાન, ઇસાઇ અને આર્યસમાજ વગેરેના નામ બહાદૂરીની સાથે લેવામા આવે છે, ત્યા જૈન જાતિનુ નામ ભૂલીને પણ કોઇ લેતુ નથી આવી હાલતમા, કદાચિત્ કયારેક ભારતને ' સ્વરા જય ' મળે, ત્યારે જૈનોની ગણત્રી કયા થવાની ! તેમની દશા શી થવાની ! સસારનો નિયમ છે કે બળવાન જાતિ જ વિશ્વના સમૃદ્ધ મ ડપમા ટકી શકે છે કમજોરોને માટે તો સસારમા ગુલામી સિવાય બીજો આસરો જ શો હોય !

ખુ શી વાત છે કે જે જે રોગો સમાજમા ઘુસેલા છે, જેનાથી સમાજની ખુવારી થઇ રહી છે તે સઘળાનો ઇલાજ કર્યા વગર તેમનુ કલ્યાણ નથી સર્વ-પ્રથમ ડાહ્યા વિચારક સજ્જનોએ સમાજની રૂગ્ણ દશા પર વિચારણા કરવાને એકત્રિત થવાની આવશ્યકતા છે, અને તમામ દુર્ગતિ એક માત્ર વિશૃંખલતા (કુસ પ) ને આભારી છે, એ સમજાઇ જતા, સ ગઠનના ઉપાયો તરફ વિચાર-દૃષ્ટિ દોડાવવાની જરૂર છે

ભલા ! જૈનોની એક જનરલ પાર્લિયામેન્ટ હોય-તો કેવુ

સારૂ ! એની અન્દર હિન્દુસ્તાનના જૈન વસ્તીવાળા દરેક પ્રાન્તના ડાહ્યા, પ્રૌઢ વિચારકો સુદાયલા હોય આ મહા સભાનુ એવુ સબળ બધારણુ હોય કે, એ એક પ્રકારે જૈન સમાજની શાસન-કર્ત્રી ગણાય આ 'સમાજ-સભા' તરફથી વ્યવહારિક કે ધાર્મિક સુધારાઓની જે જે યોજનાઓ પાસ થાય, તેનો અમલ આખી જૈન આલમમા બરાબર થાય. સાંસા રિક રીત-રિવાજ, લગ્ન-પદ્ધતિ, દીક્ષા-પ્રકરણુ અને ધાર્મિક રૂઢિઓમા જે જે સશોધન એ સમાજ-સભા તરફથી પ્રકાશિત થાય, તે પ્રમાણે જૈનો પોતાનું પ્રવર્તન ચલાવે જેમ ઇન્ડિયન પાર્લિયામેન્ટના ઠરાવ હિન્દની પ્રજાને અમલમા લેવા પડે છે, તેમ જૈન પાર્લિયામેન્ટના ઠરાવ જૈન હિન્દમા પ્રચારિત થાય

વિશૃખલતા આ છિન્ન-ભિન્નતાને અગે જૈન સમાજમા જે જૂદા જૂદા રાગ અલાપાય છે અને વિચિત્ર સૂરો નિકળે છે, અને જેને જેમ ફાવ્યુ તેમ તે હાકયે રાખે છે, મનગમતા ખેલ ખેલાય છે, નથી કોઇ પૂછનાર, નથી કોઈ કહેનાર, નથી કોઇ સભાળનાર અને નથી કોઈ સુધારનાર, આ બધી અન્ધાધુન્ધી સગઠન-શક્તિનો વિકાસ નથી થયો ત્યા સુધી છે સગઠન-સૂત્રના દોર પર જ્યારે જૈન જીવન શરૂ થશે, ત્યારે તે સમાજનુ નવજીવન પ્રારભ થશે, અને અનુક્રમે તેની ચઢતી કળા તેનુ પ્રાચીન ગૌરવ તેને પાછુ અપાવશે

ઉપર બતાવેલી "પાર્લિયામેન્ટ" કોઈ પણ મહન્તની ખોટી શરમ નહિ રાખે તે પોતાની પ્રજ્ઞા-શક્તિ અને ગભીર દૃષ્ટિ અનુસાર સમાજ-વ્યવસ્થા કરશે તેમા બીજાઓને વ્યર્થ વચ્ચે આવવાની અને નકામુ માથુ મારવાની ચોખ્ખી ના પાડશે

એટલુ જ નહિ, પણ જે રૂઢિ-વ્યવહારો તેને સમાજ-હાનિકરનારા જણાશે, તેને પણ તે ઉખાડી ફેંકી દેવા ચૂકશે નહિ

ગગા-પ્રવાહનો મૂળોદ્‌ગમ જેમ હિમાલયમાથી છે, તેમ રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક ઉન્નતિ-પ્રવાહનો મૂલોદ્‌ગમ ઐક્યમાથી છે અન્ત કરણોમાથી મેલ નિકળી જતા જ્યારે તેમનો પરસ્પર મેળ થાય છે ત્યારે તેઓ એકીભાવના સૂત્રમા બદ્ધ થાય છે, અને તેમાથી જે મગઠન-શક્તિ પ્રકટ થાય છે, તે જ તે મનસ્વીઓને તેમના અભ્યુદયની ઉપાદાન-સામગ્રી પૂરી પાડે છે એ સગઠન-શક્તિના પ્રભાવે તેમની અદરની નબળાઇઓ જેમ જેમ દૂર થતી જાય છે, તેમ તેમ તેઓમા આત્મ-બળનો વિકાસ થતો જાય છે, અને પરિણામે તે મનસ્વીઓનો સમાજ દુનિયાની દૃષ્ટિમા માનવતો ગણાવા લાગે છે

આ એકતાનુ કળ છે **પાનાની રમત** જ આપણને બતાવી આપે છે કે, એકતાનો કેટલો પ્રભાવ છે પાના રમનારાઓને ખબર છે કે-બે, ત્રણ, ચાર, પાચ એમ દસ દાણા સુધીના પત્તાને સર કરી જનાર 'ગોલો' છે, પણ જ્યારે 'રાણી' સાહિબાની પધરામણી થાય છે, ત્યારે ગોલાને પોબારા ગણી જવા પડે છે અને 'રાણી' ના ગીત ગવાય છે, પછી જ્યારે 'બાદશાહ' ની સવારી આવે છે ત્યારે 'રાણી' ને પણ ઓઝલ-પડદામા ભરાઇ જવું પડે છે અને બાદશાહનો સામ્રાજ્ય-ડકો વાગવા માડે છે બાદશાહ તો રાજ-રાજેશ્વર ગણાય, એટલે તેનુ શાસન ચાહે તો અનુકૂળ હોય, કે પ્રતિકૂળ, વ્યાજબી હોય, કે ગેરવ્યાજબી, ગમે તેવુ હોય, પણ તે પ્રજાને માન્ય કર્યેજ છૂટકો પણ તમે જાણો છો કે એક પાનુ એવુ જબરજસ્ત છે કે તેની સ્હામે બાદશાહને પણ નરમ થવુ પડે છે, તે કે એક્કો.

કેવળ પોકાર કરવાથી સગઠન થઇ શકતુ નથી સગઠનની પાછળ બલિદાનનો ફોર્સ જોઇએ છે સસાર તે જ શબ્દની સ્હામે પોતાના મસ્તક ઝુકાવે છે જ્યા બલિદાન-શક્તિ કૃતિમા મૂકાય છે યૂરોપ, જાપાન, અમેરિકા આ શક્તિના પ્રભાવથી સસારના વિધાતા બન્યા છે સામાજિક ઉન્નતિ યા જાતીય ઉત્થાનનુ મૂળ તત્ત્વ આ જ છે બલિદાન વગર સગઠન નથી બની શકતુ અસહકારના જમાનામા બલિદાન-શક્તિ ઉત્તેજિત થઈ ગઇ હતી એણે જે કરી બતાવ્યુ તે ભારતના ઇતિહાસમા ચિરકાળ પર્યન્ત યાદગાર રહેશે કિન્તુ એ આ દેશવ્યાપી અન્ધકારમા ખદ્યોત (ખજુઆ) ની ચમક હતી સ્વાર્થ અને ઇર્ષ્યાના વાદળો એની ઉપર પાછા શીઘ્ર છવાયા અને પુન તે જ સઘન અન્ધકારનુ રાજ્ય થઈ ગયુ ભાવિભાવ! પણ મતલબ તો એ છે કે, સમાજ-સગઠનને માટે બલિદાનની, સ્વાર્થ-ત્યાગની, ઉત્સર્ગની બહુ જરૂર છે જો અમારા શ્રીમાનો પોતાનો સ્વાર્થ છોડવા ન ચાહતા હોય, અમારા શેઠીઆએ પોતાની શેઠાઇનો ઘમડ નરમ પાડવા ન માગતા હોય, અમારા મહાજનો અને વેપારીઓ સમાજ-કલ્યાણાર્થે પોતાની લોભ-લાલચનો યથોચિત ભોગ દેવા ન ધારતા હોય, અમારા નવયુવકોની પલ્ટન સમાજ-સેવા માટે મેદાનમા ઉતરી પડવા તૈયાર ન હોય અને અમારા પૂજ્ય મુનિવરોને માનાપમાનની પરવા છોડી, એક રાગથી, સમયાનુકૂલ નિર્ભય ઉપદેશ દ્વારા જનતાને જગાડવા હિમ્મત ન ફેરવતી હોય તો સગઠનની વાતો કેવળ બાલ-પ્રલાપ ગણાય જ્યા ઉચિત બલિદાન ની ઉત્તેજના ન હોય ત્યા સગઠનની આશા રખાયજ કેવી રીતે?

સાધર્મિક-વાત્સલ્યના ગુણ-ગાન જૈનોમા જાણીતા છે સગઠનનુ મૂળ એમાજ સમાયલુ છે સાધર્મિક-વાત્સલ્યની ભાવનાઓમા સગઠનનીજ ભાવનાઓ ભરેલી છે સગઠન-બળની પુષ્ટિના ઇરાદા પર જ તે ભાવનાઓના મડાણ છે કિન્તુ સાધર્મિક-વાત્સલ્યની ભાવનાઓનો અમલ પારસીઓ, મુસલમાનો, ઇસાઈઓ અને આર્યસમાજીઓમા જેટલે અશે થાય છે તેટલે અશે જૈનોમા નથી થતો

વાસ્તવમા મનુષ્ય સામાજિક પ્રાણી છે તે તે જ સમાજમા રહેવા ચાહે છે કે, જ્યા તેને સમ્માન, સહાયતા અને સહાનુભૂતિ મળે, જ્યા તેને કઇ અધિકાર હોય કિન્તુ ખેદનો વિષય છે કે હિન્દુઓમા કે જૈનોમા પારમ્પરિક પ્રેમની ખામી છે મુસલમાનોમા પરસ્પર જે હમદર્દી છે, તે હિન્દુઓમા કે જૈનોમા નથી દાખલા તરીકે, કોઇ મુસલમાનનો છોકરો ક્યાય પીટાતો હશે તો આજુબાજુથી—આસપાસના મુસલમાનો એકદમ ત્યા એકઠા થઇ જવાના કિન્તુ કોઇ હિન્દુ કે વાણિયો ક્યાય ફસાણો હશે તો તેની ખબર લેવા કોઈ નહિ ઉઠે કોઇ મુસલમાન-સ્ત્રીને કોઈ છેડે તો ઘણા મુસલમાનો ત્યા દોડી આવવાના, પણ કોઈ હિન્દુ-સ્ત્રીને કોઈ ગુડો પજવતો હોય તો હિન્દુઓ આખ આડા કાન કરી લેવાના બીજી કોમવાળા પોતાના ધધા ઉપર પોતાનો ધર્મ-બન્ધુ મળે ત્યા સુધી બીજાની નિમણૂક નહિ કરવાના એટલુ જ નહિ, પણ પોતાના ભાઈઓને ચાલતા સુધી પોતાની જ કોમમા કોઇ જગ્યા પર ચઢાવી દેવાની કોશિશ કરવાના આ ઉદારતા જૈનોમા ક્યા સુધી છે એ પ્રત્યક્ષ જોવાઇ રહ્યુ છે સાધર્મિક-વાત્સલ્ય આજે લગભગ પોથીમા રહી ગયુ છે, અથવા

એકાદ દિવસ ન્હાના-મ્હોટા જમણ કરી દેવામા સમાયુ છે, પણ પોતાના ધર્મ-બન્ધુઓની કફોડી સ્થિતિ સુધારવારૂપ જે ખરૂ સાધર્મિક-વાત્સલ્ય છે તે તરફ જૈનો ઘણે અશે બેદરકાર છે

આચાર્ય હેમચન્દ્ર યોગશાસ્ત્રના ત્રીજા પ્રકાશના ૧૨૦ મા શ્લોકની વૃત્તિમા લખે છે કે—

" सार्धर्मिकाणाम्—समानधार्मिकाणा मगमोऽपि महते पुण्याय, किं पुनस्तदनुरूपा प्रतिपत्ति । सा च स्वपुत्रादि-जन्मोत्सवे, विवाहे, अन्यस्मिन्नपि तथाविधे प्रकरणे साधर्मिकाणा निमन्त्रणम्, विशिष्ट भोजन-ताम्बूल-वस्त्राभरणादिदानम्, आपन्निमग्नाना च स्वधन व्ययेनाभ्युद्धरणम्, अन्तरायदोषाच विभवक्षये पुन पूर्वभूमिकाप्रापणम्, धर्मे विपीदता च तेन तेन प्रकारेण धर्मे स्थैर्यारोपणम, × × × श्राविकासु धनवपन श्रावकवद् अन्यूनातिरिक्तमुन्नेतव्यम् " ।

અર્થાત—'સાધમિકોનો સમાગમ પણ ્ાન્ પુણ્યને માટે છે, તો તેમની ઉચિત ભક્તિનુ શુ પ ્ 'ાાવર્મિક ભાઇઓની ભક્તિ એ છે કે સ્વપુત્રાદિના જ ્ વા વિવાહના પ્રસગે અથવા તેવા બીજા અવસર પર તેમને નિમન્ત્રણ કરવુ, વિશિષ્ટ ભોજન, તામ્બૂલ (પાન-પટ્ટી) અને વસ્ત્ર-આભૂષણોનુ દાન કરવુ તથા આપત્તિમા ફસાયેલાઓનો પોતાની લક્ષ્મી ખર્ચીને પણ ઉદ્ધાર કરવો, અન્તરાય-દોષથી પૈસો ચાલ્યો જતા કગાલ હાલતમા આવેલાઓને ફરી પહેલાની સારી હાલતપર પહોચાડવા અને ધર્મમા ઢીલા પડતાઓને તે તે ઉપાયે ધર્મમા સ્થિર કરવા આ જ પ્રમાણે શ્રાવિકાવર્ગની પ્રતિપત્તિ અને તેમના ઉદ્ધાર માટે પણ સમજી લેવુ '

આચાર્ય મહારાજ માથેમાચુ ફરમાવે છે કે દીન-દુખિયા ગરીબ બન્ધુઓને સારી હાલતપર લાવવા જોઇએ કેમકે સાધર્મિક બન્ધુઓ સારી હાલતમા હોય તોજ ધર્મના થાભલા ટકી શકે કિન્તુ આજે અધિકાશ તેમની કફોડી સ્થિતિ છે દારિદ્રયનો ત્રાસ ગરીબ જૈનોના કાળજાને ફફડાવી રહ્યો છે દરિદ્રતાને અ ગે તેમની ધર્મ-ભાવના લુપ્ત થતી જાય છે તેમના સાસારિક જીવનની દુર્દશા તેમના ધાર્મિક જીવન ઉપર પણ કુઠારાઘાત ચલાવી રહી છે તમામ પાપોનુ મૂળ ભૂખમરો છે એ કોણ નથી જાણતુ ભૂખ જે પાપ ન કરાવે તે થોડુ ! "बुभुक्षित किं न करोति पापम" ભૂખમાથી છળ, પ્રપચ અને તરેહ તરેહના ઠાવાદાવા કરવાનુ સૂઝી આવે છે ગરીબાઇ ઇશ્વર સાથે પણ અન્યાય કરાવે છે, ચુરૂ સુકામે પણ માયા-જાળ રચાવે છે અને ધર્મના ઉપર પિસ્તોલ મરાવે છે મનુષ્યને સહુથી પ્રથમ સ્મારી સગવડ જોઇએ છે તેની આબાદીમા તે ધર્મ કરવા ઉત્સાહિત થાય છે નોકરી યા વેપારની સ્થિતિ બ ધબેસતી ન હોય, ધરનુ ગુજરાન મુશ્કેલી-ભર્યુ થઇ પડયુ હોય, ડોસા-ડોસી-સ્ત્રી-બાળબચ્ચાવાળાને જીવન-નિર્વાહ પુરતા સાધનના અભાવે તે બધાને પેટ-પૂજા કરવાની અથવા પહેરવા-ઓઢવાની પુરી સગવડ ન હોય, ઘરના આગણે સાધુ-અતિથિ-મહેમાન આવતા લાજે-શરમે તેમની ખાતરમા ઘી ઠલવીને પાછી દિવસોના દિવસો સુધી કોરા કડાકા કરવા પડતા હોય, ઘરમા કોઇ માદુ પડતા તેને માટે અથવા બાળ-બચ્ચા માટે દૂધ લાવવા પુરતા પૈસાની ગોઠવણ ન હોય, જ્યા આવી જાતની મુશ્કેલીઓ અને કડણાઇઓ હોય ત્યા ધર્મ-ભાવના ક્યા સુધી ટકી શકે ! જ્યા દારિદ્રયની આગ સળગતી હોય, જ્યા આર્ત્તધ્યાનરૂપ પિશાચ શરીરનુ લોહી ચસી રહ્યો હોય ત્યા ભલા ! ધર્મને યાદ કરનારા કેટલા ?

શ્રીમન્તો લાડી-વાડી-ગાડીના વિલાસમય વાતાવરણમાંથી માથું ઉંચુ કરે અને સમાજની હાલત જાણવા ઇન્તેજાર થાય, તો અવશ્ય, જે સમાજમા તેઓ રહે છે, તે સમાજના આવા દુખિયા બન્ધુઓની તેમને ભેટ થયા વગર ન રહે. તે દયાળુ શ્રીમન્તો પોતાના સામાજિક બન્ધુઓની દુર્દશા એક વખત નિહાળે તો જરૂર તેઓને એ સમજાઇ આવે કે, સાચુ સાધર્મિક-વાત્સલ્ય અમારામા હોત તો અમારા બન્ધુઓની આ દશા ન હોત-અગર ન થાત આમ વિચાર આવતા, તે ડાહ્યા પુરૂષોનુ ધ્યાન પારસી જેવાઓની ઉદારતા તરફ ઝટ ખેચાય, કે જેઓની મ્હોટી મ્હોટી સખાવતો તેમના સાધર્મિ -વાત્સલ્યનો જ્વલન્ત પુરાવો છે આ બધુ તે મહાનુભાવોની નજર સ્હામે આવતા તેમના ઉંડા અન્ત કરણોમાથી એજ દૈવી અવાજ નિકળે કે—'સર્વ ધર્મપ્રેમીઓના આધારભૂત શ્રાવક-શ્રાવિકાવર્ગની સ્થિતિ સુધારવા પહેલી તકે કમર કસો! આર્થિક-હીનતામા રીબાતા તમારા બન્ધુ ઓની બાહ્ પકડો! અજ્ઞાનરૂપ અન્ધકારમાથી તેમને બહાર કાઢો! અને તે નબળાઓને બળ આપો!

મારી સમજ મુજબ, કન્યાવિક્રય જેવા પાપ પણ અધિકાશે ગરીબાઇને અગે થાય છે તેના સાધર્મિક બન્ધુઓની ગરીબાઇ તરફ ધ્યાન આપી તેમના ગૃહ-જીવનને ઉચિત ટેકો આપતા અને લગ્ન આદિના પ્રસગે ફિજૂલ-ખર્ચીના રીત-રિવાજ ઓછા કરી નાખતા કન્યાવિક્રયની દારૂણ ઘટનાઓ બહુ ઓછી થવાની અને સાધારણતયા સાધારણસ્થિતિવાળાઓને પણ તેવા પ્રસગે હાડમારી ભોગવવાનો વખત નહિ આવે ગરીબ માણસને પણ થોડામા દીકરીના લગ્ન કરતા નસકોરાં ખાવો પડશે કે ન શર્મિન્દા થવુ પડશે મતલબ કે લગ્નાદિક-ખર્ચના રિવાજ

એટલા હળવા હોવા જોઇએ કે ગરીબ માણુસ પણ તેને પહોચી વળે અને પોતાનુ આત્મ-સમ્માન જાળવી શકે

નિર્વાહજોગ સાધન-પ્રણાલી, જ્ઞાન અને બળ સામાજિક બન્ધુઓને પુરા પાડવા એજ તેમનુ ખરૂ સાધર્મિક-વાત્સલ્ય છે આવા સાધર્મિક-વાત્સલ્યના સત્રો સ્થાપવા માટે ત્યાગની જરૂર છે ત્યાગનો જે પ્રભાવ પડે છે, તે કોરી લેકચરબાજીનો કે બાહ્ય આડબરોનો નથી પડતો આન્તરિક લાગણી વગર ત્યાગ-ભાવ કે બલિદાન-શક્તિનુ સ્ફુરણ થતુ નથી, અને એ સ્ફુર્યા વગર સાધર્મિક-વાત્સલ્યની ભાવનાઓ પાર પડી શકતી નથી, તો પછી સગઠન-કાર્ય તો ક્યાથીજ બને !

શ્રીમાનો, ધીમાનો અને યુવકો સગઠન-કાર્યમા પોતાનો યથોચિત ભોગ આપવા તૈયાર થાય અને સાચા મિશનરીઓનુ દળ તૈયાર થઇ પ્રેમ અને સહાનુભૂતિના પાઠો ભણાવવા અને જનતાને જાગૃતિમા લાવવા બહાર આવે અને ઉપર કહ્યુ તેમ “ **જૈન પાર્લામેન્ટ** ” ની સ્થાપના થાય, તો પછી જોઇ લ્યો, સમાજની વ્યવસ્થા કેવી સરસ સુધરે છે !

લગ્ન-સંસ્થા.

સમાજરૂપી ભિંડગનુ બધારણ લગ્ન-સસ્થા પર નિર્ભર છે અત એવ કોઈ પણ સમાજ-હિતૈષીનુ ધ્યાન તે તરફ વિશેષરૂપે આકર્ષાય એ સ્વાભાવિક છે સમાજને સુજીવિત રાખવા માટે લગ્નસસ્થામા સુધારણા કરવાની સખ્ત જરૂર છે આટ આટલી વિધવાઓ-બાલવિધવાઓ હમેશા ઉભરાતી જાય એ લગ્ન-સસ્થાની કફોડી સ્થિતિનુ મર્મવેધક પ્રમાણ છે "બીચારીના નશીબમા રડાપો લખ્યો હતો તે કેમ મટે ?" આવા ઉદ્ગારો કાઢનારા ભોળા માણસો એકાન્ત ભાવિભાવવાદના ખજામા ફસાઈ જઈ અનેકાન્ત-દર્શનની વિરાધના કરે છે તેમણે પોતાના પુરૂષાર્થમા કેટલી ખામીઓ છે, એનો વિચાર કરવો ઘટે ઉપયોગ વગર પ્રમાદથી ચાલતા જીવ મરી જાય, તોન તેનુ પાપ લાગે છે એટલા માટે યાનપૂર્વક-ઉપયોગપૂર્વક દરેક પ્રવૃત્તિ કરવાનુ જેમ ફરમાન છે, તેમ લગ્ન-સમારભ પણ ધ્યાનપૂર્વક-પરીક્ષાપૂર્વક હોવો જરૂરનો છે, ઉચિત પરીક્ષાપૂર્વક જો લગ્નસમારભ થાય તો ભનકર રડાપાના દાખલા બહુ ઓછા બને એ સમજી શકાય તેમ છે કીડા જેવા જન્તુને બચાવવા માટે આપણે ઉપયોગપૂર્વક ચાલીએ, યા પ્રવૃત્તિ કરીએ, તો ભલા,

એક પંચેન્દ્રિય, મનુષ્યજાતિ કન્યા બાળવૈધવ્ય યા તરૂણ-વૈધવ્યરૂપ ભીષણ અજગરના મુખમા સપડાવા ન પામે એ વિષેની પુરતી કાળજી લગ્ન-ક્રિયામા ન રાખવી જોઇએ કે? નવ-યૌવનના નવીન વેગમા આવી પડતુ વૈધવ્ય એ નારીજાતિને માટે દારૂણ વજ્રપાત છે જે ક્રિયામા આવા પ્રકારનો ભય-પૂર્ણ પ્રશ્ન છે, જીવન-મરણ જેવો વિચિત્ર પ્રશ્ન છે, તે ક્રિયા-તે લગ્ન-ક્રિયા ઉચિત પરીક્ષા વગરજ કરી ન ખાય એ કેવો ગજબ ગણાય ?

આર્ય મનુષ્યોમા દયાની લાગણી સ્વાભાવિક હોયજ, તેમા વળી પોતાની સંતતિ પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવનુ શુ પૂછવુ ! છતા જ્યારે સમાજનુ બંધારણ વ્યવસ્થિત નથી હોતુ, ત્યારે તેમને પોતાની વ્હાલી કન્યા પણ બોજારૂપ થઇ પડે છે, અને તેને ક્યાય કેકાણે પાડી દઈ તે ઉપાધિના કષ્ટમાથી છૂટવા વિષેની સંતાપપૂર્ણ ચિન્તા ઉભી થાય છે, પછી એનુ પરિણામ એ આવે છે કે પોતાની પ્યારી કન્યાની લગ્ન-ક્રિયા માટે ઉચિત પરીક્ષા ન કરતા જેવા-તેવાની સાથે તેણીને વળગાડી દેવામા આવે છે વળી કેટલાક મા-બાપો પૈસાદારનુ ઘર મેળવવા માટે એવા ઘેલા થઇ જાય છે કે તેઓ પોતાની વ્હાલી કન્યાનુ હિત વિચારવાનુ એકદમ વિસરી જાય છે, અથવા તેવુ ઘર મેળવવાના લોભે તેઓ પોતાની પ્યારી કન્યાનુ હિત જોવામા જાણી-જોઇને આખઆડા કાન કરે છે અને એથી આગળ વધીને એવા પણ લોકો ક્યા ઓછા છે કે, જેઓ છડેચોક કન્યાની દુકાન ખોલીને બેઠા છે !

આવા અજ્ઞાન યા લોભના વાદળો જ્યા ઘેરાયલા હોય ત્યા લગ્નક્રિયા યોગ્યરૂપમા કેવી રીતે બની શકે ! અને પછી એના પરિણામમા **વિધવાઓનો રાફડો ન ફાટે તો બીજુ શુ થાય !**

અ નલ તો ન્હાની ઉમ્મરમા વિવાહ કરવો એજ ગેરવ્યાજબી

છે ૧૪ વર્ષની ઉમ્મર થવા પહેલા કન્યાનો વિવાહ ! થવો જોઇએ તેટલી ઉમ્મર સુધીમા તે સુશિક્ષણ અને સદાચરણમા પ્રવીણ થયા બાદ લગ્નગ્રન્થીની અધિકારિણી બને છે તેટલી ઉમ્મર પછી યોગ્ય પાત્ર મળતા તેનુ સૌભાગ્ય ખીલી ઉઠશે કદાચ તેવો જોગ (યોગ્ય પાત્ર) સમય પર નહિ મળે, તો પણ તે અયોગ્યની સાથે તો નહીં જોડાય, કેમકે તેણીએ પોતાના શિક્ષણ-પાઠમા એ શિખેલુ હશે કે અવિવાહિત રહેવુ એ ઠીક, પણ અયોગ્ય સાથે જોડાવુ એ ખરાબ છે સુશિક્ષણ અને સદાચરણના સુસસ્કારોના પ્રભાવે મર્યાદામા રહી કુમારી-જીવન ગાળવુ તે પસદ કરશે, પણ અયોગ્ય વિવાહમા ફસાવુ તેણીથી નહીં બની શકે ખરી વાત તો એ છે કે—

"न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्" । *

અર્થાત—'રત્ન બીજાને ખોળવા નિકળતુ નથી, કિન્તુ બીજા, રત્નને ખોળવા નિકળે છે'

ધીરજ અને શુદ્ધ આત્મ-ભાવના ફળ મીઠા હોય અને સચ્ચારિત્રનો પ્રભાવ અજવાળુ નાખ્યા વગર ન રહે, પણ ઉતાવળ કરીને અયોગ્ય લગ્ન-ક્રિયા કરી નાખવી એ તો અનુચિત છે

લગ્ન-ક્રિયાની યોગ્યતા મુખ્યતયા ચાર બાબતોથી જોવાની છે ઉમ્મરનો મેળ, તન્દુરસ્તી, સદાચરણ અને જીવનનિર્વાહજોગ કમાણી આ ચારે જેમા હોય તે યોગ્ય પાત્ર ગણાય. ભલે તે પૈસાદાર ન હોય, પણ જીવનનિર્વાહજોગ કમાઇ શકનાર હોય એટલે

* મહાકવિ કાળિદાસના કુમારસભવમા પાર્વતી' પ્રત્યે બ્રહ્મચારિ-વેષન્ન મહાદેવની ઉક્તિ

હરકત નહીં મતલબ કે ઉમ્મરનો મેળ, તન્દુરસ્તી અને સદાચરણ એ ત્રણેમાથી કોઇ એક વગરનો પુરૂષ ગમે તેના ધનના ઢગલાથી પણ વિવાહ-યોગ્ય નથી બની શકતો, જ્યારે દરિદ્ર નહીં, કિન્તુ સાધારણ-સ્થિતિવાળો (નિર્વાહજોગ કમાવનાર) માણસ પણ એ ત્રિગુણ-શક્તિને અ ગે વિવાહને પાત્ર છે

રહસ્યનો વિચાર કરતા જણાશે કે નારીનુ મુખ્ય આરાધ્ય પદ શક્તિ-બળ છે તેમા જો લક્ષ્મીનો સહયોગ મળે, તો સોનુ ને સુગન્ધ ! કિન્તુ શક્તિ વગરની લક્ષ્મી તેણીને બરાબર સન્તોષકારક નથી થઈ પડતી, જ્યારે સાધારણ સ્થિતિમા પણ શક્તિ-યોગ તેણીને પ્રમાદીરૂપ થઈ પડે છે કન્યાના માબાપો યા વ્હાલેસરીઓ આ તત્ત્વને સમજી જાય તો તેઓ સમજી શકે કે તેમની પોતાની લાડકી બાળાનુ આનન્દાશ્રમ કોરૂ લક્ષ્મી-મન્દિર નથી, કિન્તુ શક્તિ-મદિર છે અને એ પ્રકારની નારીજાતિની નૈસર્ગિક ભાવના તરફ મનન કરતા તેઓ પોતાની કન્યા માટે કોરા પૈસાદાર વર તરફ ડોળા ન ફાડતા સગુણ શક્તિને શોધવાનુ પસદ કરે, અને એ રીતે પોતાની પુત્રીને સુખના રસ્તે મૂકવી એ તેમનુ સ્વાભાવિક અને આવશ્યક કર્તવ્ય છે એ કર્તવ્યને પાલન કરવામા તેઓ જેટલી ખામી રાખે, તેટલા તેઓ તે કન્યાના વિરાધક થાય-એક મનુષ્ય-પ્રાણીના વિરાધક થાય અને સાથે જ સાથે પોતાની પ્રિય સન્તતિના પણ વિરાધક થાય.

એક વૃદ્ધ અમીરે એક બાળા સાથે લગ્ન કર્યું, અને તેણીને મ્હોટા બાદશાહી મહેલમા લક્ષ્મીની અપૂર્વ સૌન્દર્ય-છટાથી સજાયેલા કમરામા સ્વર્ણ-સિહાસનપર બિરાજમાન કરી તેણીની આગળ ભારે ભારે ઝવેરાત-હીરા, મોતી, માણેક, રત્ન પાથર્યા

અને પોતાની વિવિધ ઐશ્વર્ય-લક્ષ્મીનો નિર્દેશ કરતો તેણીને રીઝવવા લાગ્યો, ત્યારે તે કન્યા હિમ્મત કરીને બોલી કે-હું સમજુ છુ કે તમારી પાસે દરિયા જેટલી લક્ષ્મી છે, છતા હું સ્પષ્ટ શબ્દોમા કહી નાખીશ કે, એક સાધારણ કુટીમા, જેની જ ધામા ભાણુ વાગ્યુ છે, એવા પણ યુવકના વક્ષ સ્થળ ઉપર માથુ ટેકવીને પડી રહેતા મને જે પ્રસન્નતા ભાસે, તેનો આ લક્ષ્મી-મન્દિરમા મને હડહડતો દુકાળ લાગે છે

વૃદ્ધ-લગ્ન યા અનમેલ વિવાહ માટે આ ઓછો ધીક્કાર નથી ઉમ્મરના મેળ વગરનો વિવાહ એ અનમેલ-વિવાહ છે એનુ જ બીજુ નામ કજોડા-લગ્ન છે એવા લગ્નોને, ખરૂ જોતા શરીર-લગ્ન કહી શકાય, પણ એ હૃદય-લગ્ન યા પ્રેમ-લગ્ન તો ન જ હોઇ શકે અને જ્યા હૃદય-લગ્ન નથી ત્યા કેવા ભવાડા થાય છે એ જાણીતી બીના છે

ઉમ્મરનુ આન્તરૂ ઓછામા ઓછુ પાચ વર્ષનુ હોવુ હિતા વહ છે ચૌદ વર્ષની ઉમ્મરની કન્યા સાથે ૧૯-૨૦ વર્ષના હૃષ્ટ-પુષ્ટ, સુચરિત યુવકનુ લગ્ન એ આદર્શ-લગ્ન ગણાય. પાચ વર્ષથી લઇ નવ-દશ વર્ષ સુધીનુ આન્તરૂ અઘટિત નથી પણ એથી વધારે આન્તરાવાળો વિવાહ એ અનમેળ વિવાહ ગણાય વૃદ્ધ-લગ્ન એ તો અનમેળ-વિવાહની પરાકાષ્ઠા વીશ વર્ષથી વધારે આન્તરાવાળો વિવાહ એ વૃદ્ધ-વિવાહ છે

ઉમ્મરે વૃદ્ધ થયા છતા પણ જેમની કામ-તૃષ્ણા શાન્ત થતી નથી અને જેઓ ઉંટના જેવી પોતાની ગરદન ઉપર બકરી યા બિલાડી લટકાવવા જેવુ નીચ કૃત્ય કરવા લાગી જાય છે, તેઓ ખરેખર લગ્નના બહાને એક બાળિકાને બળતી ભઠ્ઠીમા પટકે છે

ધનની કોથળીઓના લોભમાં આંધળા બની પોતાના પરસેવાથી ઉત્પન્ન થયેલી પોતાની વ્હાલી પુત્રીને બુઢ્ઢાને હાથે વેચનાર માબાપ, કસાઈને હાથે ગાય વેચનાર નરાધમો કરતા પણ વધારે ક્રૂર છે, એવા જીવતા માંસને વેચનાર તેના પાપી માબાપને જોઈ મડદા-માંસને વેચનાર કસાઈ પણ એકવાર થરથરી ઉઠે પણ મને તો આવા માંસને ભાગેભાર વેચનાર નરાધમ માબાપો કરતા પણ તેવા જીવતા-માંસને ખરીદ કરનાર બુઢ્ઢા વધારે ચાંડાળ લાગે છે તેવા કાફર બુઢ્ઢાઓ જ લક્ષ્મીની કોથળીઓ સ્હામે ધરીને છોકરીના માબાપને છોકરીનુ જીવતુ માંસ વેચવા લલચાવે છે, અને પછી એ હૈયાના ફુટેલ માબાપ તે હરામખોર બુઢ્ઢાઓના રાક્ષસીય પ્રલોભનમા ફસાઈ જઈ પોતાની જીવતી કન્યાની છાતી પર મગ ભરડવા લાગી જાય છે !

૧૨ યા ૧૪ વર્ષના છોકરાને ૪૫ યા ૫૦ વર્ષની ડોશી સાથે છેડાછેડીમા બાંધવામા આવે તો તે છોકરાને કેટલો ત્રાસ છૂટશે ! એજ પ્રમાણે ૧૨ યા ૧૪ વર્ષની કન્યા ૪૫ યા ૫૦ વર્ષની અવસ્થાવાળા સાથે છેડાછેડીમા બંધાતા તે કન્યાના હૃદય મા દુખ-દાવાનળ નહિ ભડકી ઉઠે કે ? છતા તેની પરવા કર્યા વગર કન્યાને વેચનાર અને લેનાર ભયંકર પાપોના પોટલા ઉપાડવા સાથે સમાજનો અને ધર્મનો જેટલો દ્રોહ કરે છે, તેથીય વધારે દ્રોહ તે માણસો કરે છે, કે જેઓ તેવા પૈશાચિક વિવાહમા શામિલ થાય છે, અને એ રીતે એ આસુરી તોફાન અને છાકટાવેડાને ઉત્તેજન આપે છે, પછી ભલે તે નાતના શેઠીયા હોય, કે મહાજનના આગેવાનો હોય, યા બીજા કોઈ હોય, પણ તે બધા પેલા ખરીદી અને વકરો કરનાર ચાંડાળો કરતા વધારે ક્રૂર ચાંડાળ છે જો તેઓ તે ભયંકર ‘ કન્યા-બલિ ’ મા શામિલ

મસાલાદાર કેશરીયા દૂધ પીવામા આવે, પણ શરીરનો નષ્ટ થયેલ બાધો ફરી બધાવાનો નથી જેણે પોતાનુ સત્ત્વ જાળવ્યુ છે તેને સુકા રોટલા પણ મકરધ્વજ–સમાન છે અને જેણે પોતાના શરીરના મોભને ઉખાડી નાખ્યો છે તેને માટે ગમે તેવા પૌષ્ટિક પદાર્થો પણ નિરર્થક છે વીશ વર્ષની ભરજુવાનીમા જુવાનીયા ઠેવા શક્તિશાળી નિકળવા જોઈએ, તેને બદલે આજના યુવકો તેટલી ઉમ્મરમા અધિકાશ પીળા પચકી ગયેલા, ચહેરા ઉપરથી નૂર ગુમાવી બેઠેલા અને કમતાકાત જોવામા આવે છે જે યુવકો માથી દેશનુ સેના–દળ ઉભુ કરવાની આશા રખાતી હોય, તે જ યુવકોની આ દશા! ખરેખર, અસમયમા રેતોધ્વ સ થતા, અર્થાત શરીરરૂપી શેલડીમાથી રસ નિકળી જતા શરીર, શેલડીના કૂચા સરખુ બની જાય છે શરીરરૂપી દહીંમાથી સત્વરૂપી માખણ નિકળી જતા શરીર છાશના પાણી સરખુ નિ સત્ત્વ બની જાય છે બ્રહ્મચર્યની અગાધ શક્તિ છે, અને તે યોગ્ય ઉમ્મર સુધી સાચવવામા આવે અને વિવાહિત થયા બાદ પણ મર્યાદિત રીતે ગૃહસ્થાશ્રમનુ પાલન કરવામા આવે તો જિન્દગી–પર્યન્ત આનન્દના ક લોલ ઉડે, એમા શક નથી "ऋतौ भार्यामुपेयात्" એ વૈદકગ્રન્થ 'ભાવપ્રકાશના' વચન પ્રમાણે ઋતુકાળમાજ પત્ની–યોગ કરવાનો ગૃહસ્થોનો ધર્મ છે અર્થાત ઋતુ–સ્નાન થયા બાદ ૧૨ દિવસની અ દર પત્ની–યોગ કરવાનુ વિધાન છે તે ગર્ભાધાનનો કાળ છે તે દિવસોમા સન્તતિ–કામનાથી પ્રેરાઈ સ ગ કરવાનું લખ્યુ છે વળી ગર્ભાધાનના દિવસથી લઈ સ તાનોત્પત્તિ થાય અને સન્તાન ધાવણ છોડી ખોરાક લેવાનુ શરૂ કરે તેટલા વખત સુધી પુરૂષે બ્રહ્મચર્ય પાળવાની જરૂર છે ઓછામા ઓછો એ અઢાર મહીના જેટલો સમય બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો છે બહુજ નિયમિત રીતે વિષય–સ ગની પ્રવૃત્તિ રાખતા ઉલટુ શરીર–બળ

ખીલે છે, આત્મોલ્લાસ પ્રગટે છે અને ગૃહસ્થધર્મનું મહાન ફળ મેળવાય છે પરંતુ જે બીચારા કમમાં કમ એક એક દિવસનું પણ આન્તરૂ નથી રાખી શકતા, તિથિ-પર્વોની પણ કદર નથી કરતા, તેમને તો તુલસીદાસજી મહારાજ ઠીકજ ફટકો મારે છે કે —

"કાર્તિક માસકે કુતરે, તજે અન્ન ઔર પ્યાસ,
તુલસી વાકી ક્યા ગતિ, જિનકે બારે માસ!"

જેઓ પરસ્ત્રી યા રંડીના ચશકામાં પડેલા છે, તેમને એક ગુજરાતી કવિ, જુઓ! કેવું સરસ સંભળાવે છે —

'રે! રે! કુબ! કુવા વિષે ઉતરીને, પોકાર તું શું કરે?
જો આયુષ્ય હરો હવે તુમ તણું, તો તું અહીં ઉગરે
જે થાશે નર નારીનાજ વશમાં તેની દશા આ થશે,
ફાંસો ઘાલી ગળા વિષે જરૂર તે ઉંડે કુવે નાખશે"

દમ્પતી-ધર્મ.

આજ કાલ અધિકાશ ગૃહસ્થ-જીવન કલહપૂર્ણ અને અશાંત જોવામા આવે છે એનુ કારણ વિવાહ સસ્કારની અનભિજ્ઞતા છે, અયોગ્ય પ્રકારના વિવાહનુ પરિણામ છે યોગ્ય લગ્ન-પદ્ધતિની બાબતમા પૂર્વાચાર્યોએ ઘણુ સરસ ઉપદેશ્યુ છે, પણ તે તો બધુ પુસ્તકોમા રહ્યુ આજે વિચિત્ર રૂઢિ વાદે સમાજને ઘેરી લીધો છે, અને તેના પરિણામે ગૃહસ્થ-સસારની જે દુર્દશા થવી જોઇએ તે નજર સ્હામે જોવાઇ રહી છે ધર્માચાર્ય મહાપુરૂષોએ વર્ણવેલા ગૃહસ્થ-ધર્મના સસ્કારોમા વિવાહ-સસ્કાર એ એક રહસ્યપૂર્ણ સસ્કાર છે, જેનુ યથાવિધિ પાલન કરવામા આવે, તો ગૃહસ્થાશ્રમ ખરેખર સુખસમ્પન નિવડે.

વિવાહ એ કેવળ મોજ-મજાની ચીજ નથી, પણ એ ગૃહસ્થોને માટે એક ધાર્મિક સસ્કાર છે અને તે ઈશ્વરની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કરવામા આવે છે સ્ત્રી સરખા દરજ્જે પુરૂષનુ અર્ધું અગ છે એ એવુ કપડુ નથી કે મન I માન્યુ કે બદલી નાખ્યુ એ પુરૂષ ી અર્ધાગિની-સહચારિણી-ધર્મપત્ની છે એ બન્ને પ્રાણીઓએ પરસ્પર એકબીજા પ્રત્યે ઉચિત કર્ત્તવ્ય પાળવાની પરમેશ્વરની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરી છે

ઉત્તમ શિક્ષણની ખામી તો સમાજમા મૂળથીજ છે, તેમા સ્ત્રી-વર્ગ ઉપર તો અજ્ઞાનનુ મ્હોટુ વાદળ છવાયેલુ છે આમ અજ્ઞાનની આંધીમા પુરૂષો પ્રાય સ્ત્રીને કેવળ પોતાની ક્રીડા-વસ્તુ સમજી બેઠા છે કર્ત્તવ્ય-જ્ઞાન ન હોવાની આ દુર્દશા છે અને એનાજ પરિણામે કજોડા-લગ્ન, બાલ-લગ્ન અને વૃદ્ધ-લગ્નની ધૂમ મચેલી છે એમ પણ બને છે કે કન્યાને કે બાળકને હજુ એ પણ ખબર નથી કે વિવાહ શુ છે? વિવાહનો ઉદ્દેશ શો છે? છતા એવી હાલતમા પણ તેને વિવાહની બેડીમા બાધી દેવામા આવે છે જેની સાથે આખી જિન્દગી ગાળવી છે એનુ શારીરિક બધારણ કેવુ છે? એ રોગી છે કે સ્વસ્થ? સદાચારી છે કે દુરાચારી, એ જાણવાનો કન્યાને અધિકાર નથી માબાપ છોકરીને જેના ગળે મઢે, તેની સાથે તે છોકરીએ કઈ પણ "ચુ ચા" કર્યા વગર ચાલી નિકળવુ જોઈએ તેવીજ રીતે કુમારને પણ, જેની સાથે તેનો સબન્ધ થનાર છે, તે વિષે અગાઉથી કઈ પણ જાણવાનો અધિકાર નથી તેને ગળે ગમે તેવી બલા વળગાડી દેવામા આવે, તેને તેણે ચૂપચાપ સ્વીકારીજ લેવી જોઇએ

આથી શુ બને છે? કન્યા જો સુરીલા હોય છે, તો છોકરો બુધ્ધૂ હોય છે એક તરફ સૌન્દર્ય હોય છે, તો બીજી બાજુ કદ્રૂપપણુ હોય છે, એક તરફ જ્ઞાન-શિક્ષણ હોય છે, તો બીજી તરફ જડતા હોય છે આવીજ રીતે સ્વભાવ વગેરેમા પણ વિરૂદ્ધતા હોય છે આવા કજોડાન ગૃહસ્થાશ્રમની સુખ-શાન્તિ મળે કે? બીચારા ઘણાઓને પોતાનો સસાર મહામુસીબતે અને બહુ બુરી હાલતે પસાર કરવો પડે છે લોકમા કહેવાય છે કે—

"શાક બગડયુ તો દિવસ બગડયો,
અથાણુ બગડયુ તો વરસ બગડયુ,
*બાયડી બગડી તો ભવ બગડયો "

આચાર્ય મુનિચન્દ્ર હારિભદ્ર ધર્મ-બિન્દુની[1] વૃત્તિમા અને આચાર્ય હેમચન્દ્ર [2]યોગશાસ્ત્રમા આ૦ પ્રકારના વિવાહ બતાવે છે. તેમા બ્રાહ્મ, પ્રાજાપત્ય, આર્ષ અને દૈવ એ ચાર વિવાહને ધર્મ્ય બતાવે છે આ ચારે વિવાહમા ભિન્ન ભિન્ન રીતે કન્યા-દાન આ પવામા આવે છે અને ગાન્ધર્વ, આસુર, રાક્ષસ અને પૈશાચ એ ચાર વિવાહને અધર્મ્ય કહે છે માતા-પિતાની સમ્મતિ વગર પરસ્પર અનુરાગથી મિલન કરવુ એ ગાન્ધર્વ-વિવાહ છે, શરતથી કન્યા-ગ્રહણ એ આસુર છે, બળાત્કારથી કન્યાગ્રહણ એ રાક્ષસ છે અને સુતેલી યા પ્રમત્ત-અસાવધાન કન્યાને ઉઠાવી લઈ જવી એ પૈશાચ છે એક ગાન્ધર્વને છોડી બાકીના ત્રણે (આસુર, રાક્ષસ, પૈશાચ) સ્પષ્ટ અધર્મ્ય છે, પણ ગાન્ધર્વ-વિવાહ અધર્મ્ય ન હોઇ શકે કેમકે ત્યા પારસ્પરિક રૂચિ છે કદાચિત્ આસુર, રાક્ષસ અને પૈશાચ વિવાહમા પણ જો પારસ્પરિક રૂચિ હોય તો તે અધર્મ્ય પણ ધર્મ્ય બની જાય મુનિચન્દ્રાચાર્ય અને હેમ ચન્દ્રાચાર્યનુ પણ કથન છે કે—

"यदि वधू-वरयो परस्पर रुचिरस्ति, तदा अधर्म्या अपि धर्म्या "

તેઓજ વિવાહનુ ફળ બતાવતા લખે છે કે—

---

* ભાયડો પણ ગણવો ૧ પ્રારભિક ૧૭મા સૂત્રની વૃત્તિમા ૨ પ્રથમ પ્રકાશના ૪૭ મા શ્લોકની વૃત્તિમા

" शुद्धकलत्रलाभफलो विवाहः । अशुद्धभार्यादियोगेन नरक एव । "

અર્થાત્—'વિવાહનુ ફળ શુદ્ધ સ્ત્રીનો લાભ છે, જ્યારે કુભાર્યાનો યોગ એ નરક છે'

વળી તેઓજ આગળ ચાલી વિવાહનુ ફળ બતાવતાં લખે છે કે—

" तत्फलं वधूरक्षणमाचरतः सुजातसुतसन्ततिरनुपहता चित्तनिवृत्तिर्गृहकृत्यसुविहितत्वमाभिजात्याचारविशुद्धत्वं देवातिथिबान्धवसत्कारानवद्यत्वं चेति । "

અર્થાત્—વિવાહનુ ફળ એ છે કે, વધૂ-રક્ષણ કરનાર પતિને સારી સન્તતિનો લાભ, ચિત્તની નિરાબાધ શાન્તિ, ગૃહ-કાર્યની સુવ્યવસ્થા, સત્કુલાચરણશુદ્ધિ અને દેવ, અતિથિ, બાન્ધવોના યોગ્ય સત્કાર-સમ્માનથી સાંપડતો લાભ'

નિ સન્દેહ,

*" गृहचिन्ताभरहरणं मतिवितरणमखिलपात्रसत्करणम् ।
किं किं न फलति गृहिणां गृहिणी गृह-कल्पवल्लीव ॥ "

—'ઘરનો ચિન્તા-ભાર દૂર કરવો, ડહાપણભરી સલાહ આપવી, સાધુ-અતિથિઓનુ સમ્માન કરવુ એ અને બીજા કયા કયા ફલ સદ્‌ગૃહિણી નથી ફલતી ! ખરેખર તેણી ઘરની કલ્પલતા છે'

* શ્રાદ્ધગુણવિવરણમાં મહોપાધ્યાય શ્રીજિનમંડનગણિએ આપેલ શ્લોક

" दक्षा तुष्टा प्रियालापा पतिचित्तानुवर्त्तिनी ।
कुलौचित्याद् व्ययकरी सा लक्ष्मीरिव चापरा ॥ "

(શ્રાદ્ધગુણવિવરણ)

—' ડાહી, સંતોષી, મધુરભાષિણી, પતિના ચિત્તને અનુસરનારી અને કુલોચિત રીતે ખર્ચ કરનારી મહગૃહિણી બીજી લક્ષ્મી છે '

વિષમ જોડુ થવાના કારણોમા એક કારણ જોશીનો જોશ પણ છ તેના વચનમાં ભોળાઓ એટલા બધા શ્રદ્ધાળુ બની જાય છે કે વર-વધૂ ચાહે ગમે તેવા વિષમ હોય, એક બીજાથી વિપરીત હોય, તો પણ તેમને વગર વિચાર્યે, કેવળ જોશીના જોશના આધાર પર જ લગ્ન-ગ્રન્થીમા જોડી દે છે જે યુગલ ચોખ્ખી રીતે એક બીજાથી વિરૂદ્ધ દેખાતુ હોય, અથવા જે ચોખ્ખી રીતે નાલાયક દેખાતો હોય, તેમને કેવળ જન્મ-કુંડળીના કહેવાતા મેળ ઉપર જઇ પરસ્પર લગ્ન-યોગ્ય સમજી લેવા, અગર તેને વિવાહને લાયક સમજવો એ અવ્વલ દરજ્જાની મૂર્ખતા છે જ્યા જોશીના જોશ ૬૦ વર્ષના ડોકરા સાથે ૧૨ વર્ષની કન્યાનો પણ મેળ કરાવી દેતા હોય ત્યા તેવા જોશની શી કિમ્મત ! કુંડલીની આડમા કેટલાક કહેવાતા પંડિતો તરફથી ભારે અનર્થ થયા કરે છે અને છડેચોક દમ્પતી-જીવન પર દારૂણ પ્રહાર પડે છે કુંડલીનો ઉચિત ઉપયોગ કરવામા આવે તો દિનદહાડે આવી લુટ ન ચાલે. વસ્તુત જન્મકુંડલીની અપેક્ષા ગુણ-કુંડલીને વધારે મહત્ત્વ આપવુ યોગ્ય છે

પૂર્વકાળમા સ્વયમ્વર-પ્રથા હતી અને વર-વધૂ એકબીજાના ગુણ, સ્વભાવ જાણીને પોતાના ભવિષ્ય-જીવન-રથને નિર્ધારિત કરતા હતા, અને અખંડ સ્નેહ-શ્રદ્ધા સાથે આનન્દપૂર્વક પોતાની

જીવન-યાત્રા સફળ કરતા હતા પણ આજે વસ્તુસ્થિતિ બદલાઇ ગઇ છે દીકરા-દીકરીના સ રક્ષકો પોતાની ઇચ્છા તથા સગવડ મુજબ તેમના વિવાહ કરવા લાગ્યા, એટલે પછી તેમા તેમની સમ્મતિની જરૂર ન મનાવા લાગી આથી અધિકાશ, દમ્પતી-જીવનની કેવી દુર્દશા થઇ રહી છે તે વાચકોથી અજાણ્યુ ન હોય સ્ત્રી-પુરૂષમા પરસ્પર મનોમિલન ન હોય, સ્નેહ-શ્રદ્ધા ન હોય અને તેમના ઘરના આગણામા કલહ-કોલાહલ સદા ચાલતા રહેતા હોય, એ કેવુ શાન્ત (!) જીવન ગણાય, અને ઉન્માર્ગ-ગમન ખુલ્લા પડતા ઘરની છિન્ન-ભિન્ન દશા અરેજ શોચનીય બને

દરેક વિચારક સમજી શકે છે કે વૈવાહિક જીવનને સુખી બનાવવું એ કેવળ પત્નીનાજ વશની વાત નથી જ્યા સુધી પતિ-પત્ની બન્ને એ માટે પ્રયત્ન ન કરે, જ્યા સુધી એ બન્ને પોતાના આચાર-વિચારનુ ધ્યાન ન રાખે, ત્યા સુધી તેમને તે બાબતમા સફળતા ન મળી શકે

જેમ સ્ત્રીઓને સુધરવાનુ કહેવામા આવે છે, તેમ પુરૂષ-વર્ગને પણ સુધારની લાઇન પર ખેચી લાવવાની જરૂર છે વસ્તુત પુરૂષ જો સુશિક્ષિત અને સુસસ્કારિત હોય તો ઘરનો અન્ધકાર ઘણે અશે ઓછો થઇ જાય સ્ત્રીનુ સદાચાર-તેજ, ઉચ્છૃખલતારૂપી કાટાની વાડમા ફસાયલા પુરૂષ સુધી પહોચતા કદાચ વાર લાગે, પણ પુરૂષની ધાર્મિક રોશની ઘરમા અજવાળુ નાખવામા સત્વર સફળ થઈ શકે કેટલાકોનુ એમ પણ માનવુ છે કે પત્ની સારી યા ખરાબ થવી એ અધિકાશ પતિના ઉપર અવલમ્બિત છે એક સારી સ્ત્રીને પણ ખરાબ પતિ ખરાબ બનાવી શકે છે પત્નીની જીવન-દશાનો ઘણો ખરો ભાગ પતિનો બનાવેલો

હોય છે કુમારી કન્યા પિગળેલ ગ્રીસાની બરાબર છે, તેણીને પતિરૂપી જેવા આચામા ઢાળી દેવાય તેવી તે બને છે

પુરૂષ યદ્યપિ સારૂ કમાતો હોય, તો પણ તેણે પોતાની પત્નીને મિતવ્યયી બનવાની જરૂરીયાત સમજાવવી જોઈએ. ઉચિત કર કસરથી થયેલ બચાવ કમાણી બરાબર છે પોતાની સ્થિતિ અને કુલીનતાને અનુરૂપ ખર્ચ રાખવામા પોતાની શોભા છે વિશેષ ઉદ્‌ભટપણુ આકટાવેડામા પરિણત થાય છે એથી લોકમા હાસ્ય પાત્ર થવાય છે હેમચન્દ્રનુ વચન છે કે—" व्ययमायोचितं कुर्वन् वेप वित्तानुसारत "।

ગૃહનો કાર્ય-ભાર સ્ત્રીએ પોતે બજાવવાનો હોય. દળવુ, રાંધવુ, ધોવુ વગેરે કામ સ્ત્રીને માટે સરસ કસરત છે એને માટે નોકર રાખવો અને પત્ની સુખશીલિયા બની બેસી રહે, એમા પત્નીને માટે શારીરિક અને નૈતિક બન્ને જાતના ગેરલાભ સમાયલા છે કામકાજ વધારે પ્રમાણમા હોઈ, એકની પત્નીથી પૂરૂ પહતુ ન હોવાની હાલતમા નોકર રાખવો એ જુદી વાત છે, પણ સાધારણ રીતે ગૃહ-કાર્યનુ સમ્પાદન પત્નીના પોતાના હાથે થવુ એ વધારે યોગ્ય અને અનુમોદનીય છે, તેમજ દરેક રીતે લાભકારી છે

પરંતુ આજે અંગરેજી ફેશને અને કહેવાતી સભ્યતાએ ભારતીય દેવીઓને, ખાસ કરીને નગરવાસિનીઓને એવી શિથિલ બનાવી દીધી છે કે, તેમને પોતાને હાથે ઘરનુ કામ-કાજ કરતા થાક ચઢી આવે છે, શરમ આવે છે અને તેમને તે પોતાના એટિકેટથી વિરૂદ્ધ દીસે છે આ એટિકેટની લોફર ભાવનાએ નારી વર્ગનુ જીવન નિર્બળ બનાવી દીધુ છે આજે પણ ગામડાની

મહિલ ઓ પરિશ્રમ અને મહેનતના કામ કરવાથી કેવી હટ્ટી-કટ્ટી જોવાય છે! સ્વાસ્થ્ય, બળ અને ઉલ્લાસ એ પરિશ્રમ અને મહેનત પર અવલબિત છે

ઉદ્ભટ ફેશનની બુરી હવાથી નારી-ધર્મની બહુ ખરાબી થઇ રહી છે બીજાઓ પોતાના અગોપાગ જોઇ શકે એવા ફૂલ ફટાક ઝીણા-બારીક વસ્ત્રો પહેરવામા આનન્દ મનાતો હોય ત્યા નારીધર્મની ઉજ્જ્વળતા કેટલી કલ્પવી ? સ્ત્રીનુ ખરૂ આભૂષણ શીલ-ધર્મ છે તેની આગળ બીજા આભૂષણ તુચ્છ સમજવા જોઇએ પવિત્રતા, લજ્જા, સયમ એ અલકારો એવા સુન્દર છે કે જાડા કપડામા ઢકાયલા શરીરને પણ તે ઝગમગતું બનાવે છે અને એથી ખીલતા આત્મ-બળની આગળ મનુષ્યો તો શુ, દેવો પણ પોતાના મસ્તક નમાવે છે સાદાઈમા જે મજા અને ધર્મ સિદ્ધિ છે તે ઉદ્ભટતામા નથી સાદુ ખાવુ, સાદુ પહેરવુ અને સાદુ જીવન, કેવુ સુન્દર ! મ્હોટુ ખાવુ, મ્હોટુ પહેરવુ અને મ્હોટુ કામ કરવુ, કેવુ મજાનુ ! ઘરમા ઉદ્ભટ ફેશનનો ચસકો લાગતા, સાધારણ રળનાર ધણીને ભારે મુશ્કેલીમા ઉતરવુ પડે છે જીવન-નિર્વાહ પુરતુ મેળવવામા જ્યા મુશ્કેલી પડતી હોય, ત્યા ગૃહ-દેવીને ફેશનેબલ સાડીઓ અને આભૂષણો પૂરા પાડવામા પતિ-દેવતાને કેટલુ લોહીનુ પાણી કરવુ પડતુ હશે! આ રીતે પતિને તકલીફમા નાખવો એ સુશીલા, પતિભક્તા પત્નીને શોભે કે ? પણ જરા દુબળા મનના પતિને જ, પોતાના ધનના, શરીરના કે આબરૂના ભોગે પણ પોતાની બીબીને ઉદ્ભટપણે શણગારવામા રસ પડતો હોય અને એમા તે અભિમાન લેતો હોય ત્યા પછી બીજુ શુ કહેવાનુ રહે !

ફેશનની બુરી લત પડતા ધનની કેટલી ખુવારી થાય છે,

નૈતિક ચરિત્ર પર કેટલો આઘાત પડોચે છે અને દેશની પરાધીન દશાને કેટલો ટેકો મળે છે, એનો અમારા યુવક મિત્રોએ વિચાર કરવાની જરૂર છે કોઈ પણ વિચારક જોઈ શકે છે કે દેશની આર્થિક સ્થિતિ કેટલી નબળી પડી ગઈ છે વાસ્તવમા માખણ જેવો માલમાલ વિદેશીઓ લઈ જાય છે, જ્યારે દેશના નશીબમા છાશનુ પાણી શેષ રહે છે આવી કફોડી સ્થિતિમા ફેશનના નશામા મસ્ત રહેવુ એ ગાડાઈ ન ગણાય ?

કમાણીના ફાકા ઉડતા હોય અને વિલાસપ્રિયતા છોડાતી ન હોય, તો એનુ પરિણામ એ આવે કે કા તો લૂટ પાડવાનુ સૂઝે, યા બીજાનો માલ ગટ કરી જવાનુ મન થાય ખરેખર એક બુરાઈમાથી હજારો બુરાઈઓ જન્મે છે, અને એક પગથીયુ ચૂકનાર ઠેઠ નીચે ગબડી પડે છે

આબરૂ-ઇજ્જત સલામત રાખવી એજ મ્હોટો શણગાર સમજાવો જોઈએ આબરૂના કાકરા થાય એવી ફેશન યા વિલાસ-સામગ્રી પર ધુળ પડી સાદાઈ યા ગરીબાઈની હાલતમા પણ જો નિશ્ચિન્ત વૃત્તિ છે અને ઇજ્જત-આબરૂ સારી છે તો તે સાદો-ગરીબ માણસ પણ ભાગ્યવાન છે વાસ્તવમા પુરતી કમાણીને નહિ પહોચી શકનાર માણસ ગમે તેવી વિલાસ-સામગ્રી ભોગવવા છતા પણ તેના ચિત્તમા શાન્તિ કે આરામ નથી હોતા કે જે મજૂરી કરીને પણ પેટ ભરનાર સાદા માણસને કુદરતે બક્ષ્યા છે શ્રીમાનો પણ ઉત્તેજક ફેશનથી પોતાના ઘરમા નૈતિક મલિનતાની આધી ન ઘુસેડતા વ્યાજબી શોભા રાખે અને પોતાની લક્ષ્મીનો તેવે એ રસ્તે ઉપયોગ ન કરતા દેશ-સેવા કે ધર્મ-સેવામા વધુ ઉપયોગ કરે તો તેમને કેટલો લાભ થાય!

ન્હાની ઉમ્મરમા બાળ-બચ્ચા પર જેવા સસ્કારો નખાય તેવા તેમના જીવન ઘડાય આ જ કારણ છે કે શ્રીમાનોના ઘરમા બાળક-બાળિકાઓને ન્હાનપણમાથીજ ફેશનની બુરી લતમા પાડવાથી મ્હોટી ઉમ્મરે તેઓની જીવન-ચર્યા પ્રાય કલુષિત બની જાય છે

સુશીલા પત્ની પણ એવી હોય કે અડધાથી ચાલતુ હોય ત્યા સુધી આભા માટે પોતાના પતિને તકલીફમા ન નાખે, અને સાથેજ પતિ પણ પોતાની પત્ની પ્રત્યે એવો વાત્સલ્યભાવ રાખે કે બનતી શક્તિએ પોતાની પત્નીને રાજી રાખવાનુ કંઈ ન ચૂકે દમ્પતીનો જીવન-વ્યવહાર પરસ્પર હાર્દિક સહાનુભૂતિ અને શ્રદ્ધા-સ્નેહ પૂર્વક ચાલવામાજ તેમનુ બન્નેનુ કલ્યાણ સમાયલુ છે

પર તુ પુરૂષોજ જ્યારે ઉદ્ભટ વેષ-વિન્યાસ કરીને મ્હાલે, ત્યારે તેમની પત્નીઓ ઉપર તેની શી અસર થાય ! પોતાની પત્નીઓને જો તેઓ સાદાઇનો પાઠ શિખવવા માગતા હોય તો પહેલા તેમણે ખુદ તે પાઠને પોતાના વર્તનમા મૂકવો ,જોઇએ ત્યારેજ બીજા પર તેની સારી અસર થઇ શકે

પહેલા કહ્યુ તેમ, ઘણીવાર પુરૂષના દુર્વ્યસનો તેમની પત્નીઓમા દાખલ થાય છે, જે તેમને પોતાને ત્રાસરૂપ થઇ પડે છે પતિને તો દુરાચરણની અન્ધારી રગભૂમિ ઉપર તામસી ખેલો ભજવવા છે, અને પોતાની પત્નીને સદાચારિણી બનાવી રાખવી છે, એ કેટલુ બધુ અસમજસ છે પોતાની પત્નીને સદાચારિણી જોવા ઇચ્છનાર પતિએ પ્રથમ ખુદ પોતે સદાચારી બનવુ જોઇએ છે પતિની દુરાચારી હાલતમા પત્ની સદાચારિણી બની રહે એ બહુ મુશ્કેલી ભરેલુ છે, અને એ મુશ્કેલીને પાર કરનારી પત્ની ખરેખર વન્દનીય સતી છે

ણીને સમ્પૂર્ણપણે જાગવવા સાથે બહારથી અપ્રસન્નતા અને કોપનો ભાવ દર્શાવી તેણીનુ ઉચિત રીતે દમન કરવુ જોઇએ. જેથી ફરી તેવી ભૂલ થવા ન પામે

પત્ની એ પતિની પ્રિયતમા, અને સાચેજ પ્રિયતમા હોઇ કરીને પણ પતિએ તેણીના ગુલામ-દબ્બુ-દાસ ન બનવુ જોઇએ તેની વિચક્ષણ-દટિ અને તેના પૌરૂષ તથા આત્મ-સમ્માનના ભાવ તેણીની જાણ-બહાર ન રહેવા જોઇએ

પુરૂષની ભૂલ જો પત્નીની દષ્ટિમા આવે અને તેણી તેને તે બાબત યોગ્ય સૂચના કરે તો પતિએ પણ શાન્તિપૂર્વક તે સાભળી લેવી જોઇએ અરસપરસની ભૂલ થતા એક-બીજાને કહેવાનો અધિકાર છે, અને એક-બીજાને શાતિપૂર્વક સાભળવુ તથા ભૂલથી પાછા હઠવુ એ બન્નેનો ધર્મ છે જો કે વિચારશીલા પત્ની તો તેવી બાબતને ઘણી વખત હૃદયમાજ સમાવી દે છે અને તેણીએ પ્રાય સમય વિચારીને તેમ કરવુ પણ જોઇએ કિન્તુ પતિ-પત્ની સસાર-રથના બે ચક્રો હોઇ અને બન્ને ચક્રોની સરખાઇમાજ રથ બરાબર ચાલતો હોઇ, પતિભક્તિશીલા પત્ની પ્રત્યે પતિનુ પણ હૃદય તેટલુજ માયાળુ હોવુ જોઇએ કે જેટલુ પત્નીનુ હૃદય પતિ પ્રત્યે માયાળુ હોય છે એક કઠોર અને એક મૃદુલ, એક સુગન્ધી અને એક દુર્ગન્ધી, એક રસીક અને એક નીરસ, એક પ્રેમી અને એક સ્વાર્થી, એક નીતિમગ્નજ્ઞ અને એક લમ્પટ-આવુ જો હોય તો તેવા બેહુદા પતિ-પત્નીના ઘર-સસારને તો બ્રહ્મા દૂરથીજ નમસ્કાર કરે, અને—

" अदन्त-कलहो यत्र तत्र शक्र ! वसाम्यहम् "

કહેનારી શ્રી-દેવી તેવા ઘરનો પડછાયો પણ શેનો -રે !

સારાશ કે વિવાહનુ ફળ એ છે કે—વિવાહિત બન્ને પ્રાણીઓની પ્રેમ-તન્ત્રીઓના નાદ એક સ્વર, એક રાગ અને એક લય સાથે નીકળવા જોઇએ એક ઉદ્દેશ્યની પૂર્ત્તિ માટે સૌરભિત, પુષ્પિત બગીચાના બે સુકોમળ ફૂલો અવિભિન્નરૂપે પોતપોતાનો મનમોહન આમોદ પ્રસરાવતા વિશ્વેશ્વરના શ્રીચરણોમા સમર્પિત થઈ જાય !

ગૃહસ્થાશ્રમ.

પુરૂષ-માહાત્મ્ય હોઇ શકે, તો નારી-માહાત્મ્ય ક્યાં ઉડી જવાનું ? પુરૂષ મહત્ત્વની કોટી પર છે તો સ્ત્રીએ શો ગુન્હો કર્યો ? તે શું માનવજાતિ નથી ? તે શું ચારિત્રપાત્ર નથી ? તેને શું સ્વાતંત્ર્યનો હક્ક નથી ? પરમ પદની અધિકારિણી તે નથી ? કિંવા પુરૂષાર્થના કાર્યો પુરૂષોની જેમ સ્ત્રીઓએ નથી કરી બતાવ્યા કે ? પછી કાં પુરૂષ જ મહત્ત્વના દરજ્જે હોય અને નારી ન હોય ? પુરૂષોએ ગ્રંથો લખ્યા, પુરૂષો શાસન કરતા આવ્યા, એટલે ? એટલે પુરૂષ-માહાત્મ્ય જળવાયું અને નારી-માહાત્મ્ય પર પડદો નખાયો ? પણ એનું પરિણામ તો એ આવ્યું કે— આખા દેશ પર આવરણ પથરાઇ ગયું અને ધર્મ-દીપક ઝાંખો પડી ગયો. યુગ-ધર્મનું ડિંડિમ હવે એ પડદાનું ઉદ્ઘાટન કરવા કહી રહ્યું છે. આજે જમાનાનો પડકાર છે કે—એ પડદામાં ગુપ્ત થઇ રહેલી આત્મશક્તિઓને વિકાસમાં લાવવા પ્રયત્ન કરો.

કાં ભૂલવું જોઇએ કે, નારી-માહાત્મ્યનું દેવાળું નિકળતાં મહાત્માઓની પેદાશ પર ઢાંકણું દેવાઇ જાય. નિઃસન્દેહ, મહાત્માઓની પેદાશ મહાત્મનીઓથીજ થાય. સુતરાં, ગુણોને અગે

પ્રકટ થતુ માહાત્મ્ય પુરૂષ અને સ્ત્રી વચ્ચેના ભેદને નજ ગણુકારે સ્ત્રીજાતિના સમ્બન્ધમા હલકો મત ધરાવનારને સબોધીને આચાર્ય હેમચન્દ્ર જે શિખામણુ આપે છે તે ધ્યાનમા લેવા જેવી છે તેઓ સાહેબ ફરમાવે છે કે—

" ननु स्त्रीणा कुत शीलशालित्वम् ? कुतो वा रत्नत्रययुक्तत्वम् ? स्त्रियो हि नाम लोके लोकोत्तरे च, अनुभवाच्च दोषभाजनत्वेन प्रसिद्धा । एता खल्वभूमिजा विषकन्दल्यः, अनभ्रसम्भवा वज्राशनय , असञ्ज्ञका व्याधय , अकारणो मृत्यु , अकन्दरा व्याघ्र्य , प्रत्यक्षा राक्षस्य , असत्यवचनस्य, साहसस्य, बन्धुस्नेहविघातस्य, सन्तापहेतुत्वस्य, निर्विवेकत्वस्य च परम कारणम् , इति दूरत परिहार्या । तत कथ दानसम्मानवात्सल्यविधान तासु युक्तियुक्तम् ? उच्यते । अनेकान्त एष , यत् स्त्रीणा दोषबहुलत्वमुच्यते, पुरुषेष्वपि हि समानमेतत् । ते पि क्रूराशया , दोषबहुला , नास्तिका , कृतघ्ना , स्वामिद्रोहिणो देवगुरुवञ्चकाश्च दृश्यन्ते । तद्दर्शनेन च महापुरुषाणामवज्ञा कर्तु न युज्यते, एव स्त्रीणामपि । यद्यपि कासाचिद् दोषबहुलत्वमुपलभ्यते, तथापि कासांचिद् गुणबहुलत्वमप्यस्ति, तीर्थकरादिजनन्यो हि स्त्रीत्वेऽपि तत्तद्गुणगरिमयोगितया सुरेन्द्रैरपि पूज्यन्ते, मुनिभिरपि स्तूयन्ते । लौकिका अप्याहु —

" निरतिशय गरिमाण तेन युवत्या वदन्ति विद्वास ।
त कमपि वहति गर्भे जगतामपि यो गुरुर्भवति " ॥

काश्चन स्वशीलप्रभावाद् अग्नि जलमिव, विषधर रज्जुमिव, सरित स्थलमिव, विषममृतमिव कुर्वन्ति । चतुर्वर्णे च सघे चतुर्थमङ्ग

गृहमेधिस्त्रियोऽपि । सुलसाप्रभृतयो हि श्राविकास्तीर्थकरैरपि प्रशस्यगुणाः, सुरेन्द्रैरपि स्वर्गभूमिषु पुन पुनर्बहुमत–चारित्रा, प्रबलमिथ्यात्वैरपि अक्षोभ्यसम्यक्त्वसम्पद, काश्चित् चरमदेहा, काश्चिद् द्वि–त्रिभवान्तरितमोक्षगमना शास्त्रेषु श्रूयन्ते । तद आसा जननीनामिव, भगिनीनामिव, स्वपुत्रीणामिव वात्सल्य युक्ति–युक्तमेवोत्पश्याम ।"

અર્થાત્—'સ્ત્રીઓમા સુશીલભાવ તથા રત્નત્રયનો યોગ કેવી રીતે હોઇ શકે ? કારણ કે સ્ત્રીઓ લોકમા કે લોકોત્તરમા, તેમજ અનુભવથી પણ દોષપાત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે સ્ત્રી એક પ્રકારે વિષ–કન્દલી છે, વજ્રાશનિ છે, વ્યાધિ છે, મૃત્યુ છે, વાઘણ છે અને પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે જુઠ–માયા, કલહ–કકાસ, દુ ખ–સન્તાપ વગેરેનુ મ્હાટુ કારણ છે, તેમા વિવેક તો મુદ્દલ નથી, માટે તેનો દૂરથી ત્યાગ કરી દેવો જોઇએ, દાન–સન્માન–વાત્સ ય તેને કરવા વ્યાજબી નથી જવાબ દાષબહુલ સ્ત્રીઓ જોવાય છે તેમ પુરૂષો પણ તેવા નથી હોતા કે ? પુરૂષો પણ નાસ્તિક, ધૂર્ત, ઘાતકી, વ્યભિચારી અને નીચ, પાપી તથા અધર્મી હોય છે, છતા પુરૂષ–જાતિ નથી ભ ડાતી, તેમ નારીજાતિ ન ભ ડાવી જોઇએ સત્પુરૂષોની જેમ સતીઓની પણ યશ પ્રશસ્તિઓ મશહૂર છે વિદ્વાનો સુવતીના ઉચ્ચ ગૌરવને એટલા માટે પ્રશસે છે કે તે કોઇ એવા ગર્ભને વહન કરે છે કે જે જગતનો—સમ્પૂર્ણ વિશ્વનો ગુરૂ બને છે સ્ત્રીઓએ પોતાના શીલ–પ્રભાવથી અનવાદિ વિષમ ઉપદ્રવોને વિપરીતરૂપે પરિણમાવ્યાના દાખલા ક્યા ઓછા છે ? ચતુર્વર્ણ સઘમા સ્ત્રીનુ પણ માનવન્તુ આસન છે 'સુલસા' જેવી શ્રાવિકાના ગુણોને સ્વર્ગના સમ્રાટોએ ગાયા છે અને મહાવીરે

શ્રીમુખથી પ્રશસ્યા છે માટે પુરૂષવર્ગની જેમ સ્ત્રીવર્ગ પણ દાન-સમ્માન-વાત્સલ્યને પાત્ર છે જનનીની જેમ, ભગિનીની જેમ, પુત્રીની જેમ તેનું વાત્સલ્ય કરવુ પુણ્યકારી અને કલ્યાણકારી છે

વાચનાર જોઈ શકયા હશે કે આચાર્ય મહોદયના આ ઉદ્દગારો સ્ત્રીજાતિના ગૌરવપર કેવો સરસ પ્રકાશ નાખે છે પણ આજે અજ્ઞાન દશાએ તે વર્ગની શોચનીય દુર્દશા કરી મૂકી છે અજ્ઞાન દશાનુ જ એ પરિણામ છે કે અનેક હાનિકારક રીત-રિવાજો અને વ્હેમ તથા ઢોગથી તેનુ જીવન નિ સત્ત્વ બની ગયુ છે તેનામા કઇ પણ અક્કલનો છાંટો હોત તો, મરનારની પાછળ બજાર વચ્ચે લાઇનબ ધ ગોઠવાઇ, છાતી ખોલીને કુટવાનુ હજુ આ વીશમી શદીમા પણ ચાલ્યા કરત કે ? ગુજરાતીઓએ શરમાવા જેવુ છે કે આ નિર્લજ્જ રિવાજ તેમના ગુજરાત-કાઠીયાવાડ સિવાય બીજે નથી બીજા દેશવાળા ગુજરાત-કાઠીયાવાડમા આવી, છડેચોક સ્ત્રીઓને છાતી કુટતી જુએ છે, ત્યારે તેમને બહુ અજાયબી ઉપજે છે અમે જ્યારે ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમા વિચરતા હતા ત્યારે ત્યાના, ગુજરાત-કાઠીયાવાડ જઇ આવેલા લોકો અમને કહેતા કે,

" महाराजजी ! हमने गुजरात में एक बडे मजेका तमाशा देखा !"

ત્યારે અમે તેમને પૂછતા કે—" कहिए ! क्या देखा ?" ।

ત્યારે તેઓ કહેતા કે—

" वहाँ की औरतें बाजार के बीचमें लाइन से खडी रह कर, छाती खुल्ली किए हुए, इस तरह से हाथ उँचा उँचा कर के कुटती हैं, कि क्या बतलावें ! साथ ही साथ राग-रागनियाँ भी अलापती जाती हैं और पावों के थपके भी देती जाती हैं । कई औरते इस

कला में अपनी कुशलता दिखलाने के लिए " प्लेट-फार्म " पर आ कर (आगे आ कर) मुख्य पार्ट लेती हैं, और सबको चका चौंध कर देती हैं । "

ગુજરાતના નારીવર્ગ માટે આ ઉપહાસ કેટલો નામોશી-ભરેલો ગણાય ! આવા બેવકૂફી ભરેલા રીત-રિવાજ ઘડીયે નભાવી લેવા જેવા નથી

મરનારને ઘેર, બહાર ગામથી પણ શોકબદ્ધ લોકો લાંબે સાદે પોકરાણ મૂકતા આવે છે અને બહારથી આવતી બાઇઓ સાથે, વારે વારે ઘરની બાઇઓને છાજીયા લેવા અને છાતી કુટવા ઉતરવું પડે છે એટલું જ નહિ, પણ એક પછી એક બહાર ગામથી આવનાર તે મેહેમાનોના ટોળાનો ગરીબના ઘરપર એટલો સખ્ત બોજો પડે છે કે તેના સળગતા કાળજાપર કડકડતું તેલ રેડાય છે ! ગરીબ ધણી મરી જતા તેની નિરાધાર બાળ-વિધવા ખુણામા ધ્રુસકે ધ્રુસકે રોઈ રહી છે-દુખના સાગરમા પટકાયલી ને બાળા હૃદયભેદક આક્રન્દ કરી રહી છે, ત્યારે બીજી બાજુ બહારથી આવેલાઓ ધીમા લચપચતા માલ-મલીદા ઉડાવી રહ્યા છે ! કેવી નિષ્ઠુરતા ! આ શોક જાહેર કરવા આવ્યા છે કે માલ ઝાપટવા આવ્યા છે ! સહાનુભૂતિ પણ તેમને ક્યા બતાવવી છે ? દિલાસો કે શાન્તિ આપવાને બદલે, તેઓ ઉલટુ એવુ કરી મૂકે છે કે, તે દુખિયાઓના શોક-સન્તાપને ઓર વધારે ઉત્તેજન મળે છે કાણે-મોકાણે જનાર રોવા-કુટવાની અજ્ઞાન-જાળ યા દમ્ભ-જાળ પાથરી તે દુખિયાઓને વધારે રોવરાવે અને કુટાવે છે રોનાર જેમ વધારે લાંબે સાદે પોક મૂકી રોવે અને કુટનાર, જેમ વધારે કુટે તેમ તેની વધારે પ્રશસા થાય, અને એમા પાછળ રહેનાર ટીકાને પાત્ર થાય ! અજબ અજ્ઞાનતા !

ખરી વાત એ છે કે, મરનારની પાછળ આત્મ-ભાવના કરવાની હોય, વૈરાગ્ય-ભાવને પોષીને બળતા કાળજાને શાન્તિ આપવાની હોય લોક-દેખાવ માટે કે રૂઢિવશ થઈને રોવુ કે કુટવુ એ મહામૂર્ખતાનુ ચિન્હ છે અને મહાઆર્તધ્યાન તથા દામ્ભિકતા હોઇ પાપબન્ધનનુ કારણ છે હિન્દુધર્મમા તો એવુ લખ્યુ છે કે—

" श्लेष्माश्रु बन्धुभिर्मुक्त प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवश ।
अतो न रोदितव्य हि क्रिया कार्या॰ स्वशक्तित " ॥

(યાજ્ઞવલ્ક્ય.)

અર્થાત્—મરનારની પાછળ રોતા એવા બન્ધુઓ અને બાઇઓના આસુ અને તેમના શ્લેષ્મ ભરેલા પરવશ જીવને પીવા પડે છે માટે રોવુ નહિ અને શકિત પ્રમાણે ક્રિયા કરવી

આ જ પ્રમાણે દાડો કે ખર્ચ કરવાની રીત પણ દુષ્ટ છે મરનારની અસહાય વિધવા, યા તેના ગરીબ ભાઈ-ભાડુની હીન-હીન દશાની સભાળ લેવી, કે તેમને સહાયતા પહોચાડવી દૂર રહી, પણ તેનુ બચ્યુ-ખુચ્યુ પણ ઝાપટવાને થાળી-લોટો લઇ દોડયા આવવુ એ કઇ જાતની માણસાઈ ગણાય ! દયાના હિમાયતીઓ કેવળ લીલવણી-સુકવણીની ઝીણવટમા રોકાઈ જઈ આવા માનવ-દયા કરવાના પ્રસગે નિષ્ઠુર વ્યવહાર આ ચરે એ તેમના દયા-ધર્મને ઝાખપ લગાડનાર નથી શુ ? વસ્તુત દાડો કે ખર્ચ કરવાની પ્રથા મિથ્યાત્વના મૂળમાથી જ ઉદ્ભવી છે એટલે એવી નિરર્થક અને હાનિકારક પ્રથાને ઉખાડીજ નાખવી રહી તેટલુ ધન કેળવણીમા, સાધર્મિકોના ઉદ્ધાર કાર્યમા યા પરોપકાર-ક્ષેત્રમા વાપરવુ ઘટે

કુરિવાજો ફેલાવાનુ મૂળ કારણ અજ્ઞાન છે સ્ત્રી એ સૃષ્ટિની માતા છે એટલે તેની અજ્ઞાન-દશા તો સસારને માટે ભારે શ્રાપરૂપ ગણાય નારી-જીવનમા જ્ઞાન-દીપક પ્રગટ્યા વગર જગતનો અન્ધકાર કદી દૂર ન થઇ શકે નવ મહિના સુધી બાળક ને પોતાની કુક્ષિમા ધારી રાખનારી માતા છે તેને જન્મ આપી ને પછી ઉછેરનારી-પોષનારી માતા છે માતાના જ ખોળામા લાબા કાળ સુધી બાળક પળે છે, અને તેણીના જ અધિક સહવાસમા તે મ્હોટુ થાય છે આજ કારણ છે કે, માતાના સસ્કારો બાળકમા ઉતરે છે માતા જો સુસસ્કારશાલિની હોય, તો બાળકના જીવન મા સારા સસ્કારો ઉતરે છે માતાના વિચાર, વાણી અને વર્તન ઉચ્ચ હોય, તો તેનો સુદર વારસો બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે ઉચ્ચ માતાનું ઉચ્ચ વાતાવરણ બાળકને ઉચ્ચગામી બનાવે છે, અને 'અકસ્માત્' વચ્ચે ન આવી પડે તો તેનો આખો જીવન-પ્રવાસ આદર્શરૂપ બની જાય છે ખરેખર, બાળક-બાળિકાઓની સુધારણાનો મુખ્ય આધાર માતા જ ઉપર રહેલો છે એટલે દરેક માતાએ પોતાની જાતને માટે, પોતાના બાળકોને માટે અને પો તાના કુટુમ્બ-પરિવાર તથા દેશ માટે વિચાર, વાણી અને આચરણમા ઉચ્ચ બનવુ પરમ આવશ્યક છે અને સમાજ તથા દેશના કલ્યાણ માટે આશીર્વાદરૂપ છે પણ આ ઉચ્ચતા આદર્શ શિક્ષણ વગર નજ આવી શકે સુતરા, સ્ત્રી-શિક્ષણની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવેત્તા **સ્માઇલ્સ** કહે છે કે—

If the moral character of a people mainly depends upon the education of the home then the education of women is to be regarded as a matter of national importance '

અર્થાત્—અગર મનુષ્યનુ નૈતિક ચારિત્ર મુખ્યતયા ગૃહ-શિક્ષણ પર આધાર રાખતુ હોય તો સ્ત્રી-શિક્ષણ એ પ્રજાકીય જરૂરીયાતવાળી બાબત ગણાય

બાળકનો એ સ્વભાવ છે કે, તે જેવુ જુએ તેવુ કરે છે. બીજાની દેખાદેખી નકલ કરવા તે જલદી પ્રેરાય છે ઘરમા જેવુ દેખે છે તેવુ તેનુ જીવન ઘડાય છે ઘરના માણસોની બોલીચાલી અને વ્યવહાર ભદ્દો અને હલકો હોય તો બાળક પણ તેવુ જ શિખવાનો સ્કૂલમા ગમે તેવુ સારૂ શિક્ષણ તેને આપવામા આવે, પણ ઘરની બુરી હવા આગળ તે રદ્દ થવાનુ સ્કૂલના સગ કરતા ઘરનો સગ તેને વધારે હોય છે, એટલે ઘરના આગણામા જે સસ્કારો ઘડાય તે સ્કૂલના શિક્ષણથી નહિ ઘડાવાના બલ્કે સ્કૂલમાથી મળતા સદાચાર-પાઠોને ઘરની અજ્ઞાન-પ્રવૃત્તિઓ ભગી નાખવાની ખરેખર, બાળકના જીવન-વિકાસ માટે પહેલી અને ખરી સ્કૂલ જે 'ઘર' ગણાય છે તે શિક્ષાસમ્પન્ન અને ચારિત્રવિભૂષિત હોવુ જોઇએ **સ્માઈલ્સ** કહે છે કે—

Home is the first and most important school of character It is there that every human being receives his best moral training or his worst "

અર્થાત્—'ઘર' એ ચારિત્રની પહેલી અને પૂર્ણ અગત્યની સ્કૂલ છે મનુષ્ય સારામા સારૂ નૈતિક શિક્ષણ યા ખરાબમા ખરાબ શિક્ષણ ત્યાથી મેળવે છે

આજની કન્યાઓ આવતી કાલની માતાઓ છે, એટલે તેમને પુસ્તક-જ્ઞાનની જરૂર તો છેજ, કિન્તુ ગૃહ-શિક્ષણની, માતૃત્વ-શિક્ષણની અને સદાચાર-શિક્ષણની એથીય વધારે જરૂર

છે વિદ્યા, શિક્ષણ અને સદાચાર, શીલ, સયમ અને લજ્જા, બળ, હિમ્મત અને વિવેક, પતિભક્તિ, કુટુબ-સેવા અને ડહા પણ એ રમણીની રમણીય વિભૂતિ છે, લલનાનુ લલિત લાવણ્ય છે, સુન્દરીનુ સુન્દર સૌન્દર્ય છે અને સતી-સત્વનુ સરસ સૌરભ છે આવી કન્યાઓ જ્યારે યોગ્ય ઉમ્મરે યોગ્ય પુરૂષ સાથે લગ્ન-ગ્રન્થીમા જોડાયે ત્યારે તેણીઓ સાચી ગૃહિણીઓ બનશે વસ્તુત આવી ગૃહિણી એજ ગૃહ છે, અને એજ ગૃહનો દીવો છે આવી મહાત્મની ગૃહિણીને ઉદ્દેશીને પ્રખર વિદ્વાન આચાર્ય શ્રીઅમરચન્દ્ર સૂરિજીએ કહ્યુ હતુ કે—

" अस्मिन्नसारे ससारे सार सारग-लोचना ।
यत्कुक्षि-प्रभवा हहो ! वस्तुपाल ! भवादृशा " ॥

આવા કલત્રને શ્રીજિનસૂર મુનિએ ગૃહસ્થનુ વિશ્રામ ધામ બતાવતા લખ્યુ છે કે—

* " ससारभार-खिन्नाना तिस्रो विश्राम-भूमयः ।
अपत्य च कलत्र च सता सगतिरेव च " ॥

આવી ગૃહિણીઓના ગૃહ-મન્દિર કેવા પવિત્ર હોય? તેમની આહાર-વિધિ, જલ-પાન, વસ્ત્ર-પરિધાન અને રહેઠાણ તથા જગ્યા કેવા સ્વચ્છ હોય! પતિને આ હાદ આપવામા તેમની વિનય-ભક્તિ કેવી ઉજ્જવલ હોય! ગૃહસ્થાશ્રમને સુખ-સમ્પન્ન બનાવવામા તેમની સમય-સૂચકતા અને ડહાપણ કેવા ૩ડા હોય! તેમનુ આરોગ્યજ્ઞાન અને બાળ-ઉછેરની જાણકારી ગૃહ-પરિવાર અને બાળ-બચ્ચાને કેવા લાભકારી નિવડે! અને તેમનો સેવા-ધર્મ સમાજ અને દેશને કેટલો ઉપકારક થાય!

* ઉપસર્ગહર સ્તોત્રપ્રભાવિની પ્રિયકરનૃપ કથામા આ શ્લોક છે

ગૃહસ્થાશ્રમ આવા સતી-રત્નોથી ખરેખર ઝગમગે છે સમાજશાસ્ત્રવેત્તા **સ્પેન્સર** કહે છે કે— વિવાહનો ઉદ્દેશ એજ છે કે સમાજ અને રાષ્ટ્રની ઉત્કર્ષાવસ્થા ચિરકાળ તક બની રહે, જેથી દમ્પતીનુ, ભાવી સતતિનુ અને દેશનુ કલ્યાણ થાય સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન **અરસ્તુ** (Aristole) એ કહ્યુ છે કે— "રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ યા અવનતિ સ્ત્રીની ઉન્નતિ યા અવનતિ પર નિર્ભય છે યુનાની લોકો (Greeks) પોતાની સ્ત્રીઓને દાસી સમાન ન્હોતા રાખતા, કિન્તુ તેમને રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિમા સહાયક સમજતા હતા તેમની શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ઉન્નતિના કાર્યોમા દત્તચિત્ત રહેતા હતા આજ કારણુ હતુ કે તેઓ 'બારબેરિયન' જાતિને પોતાને સ્વાધીન કરી શક્યા " ઐતિહાસિક વિદ્વાન **ગિબ્બન** લખે છે કે—રોમન રાષ્ટ્ર પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ગ્રીક લોકો કરતા વધારે સારો વર્તાવ રાખતુ હતુ એજ કારણુ હતુ કે રોમન રાષ્ટ્ર ગ્રીસથી વધારે બળવાન થઇ ગયું હતુ અને ગ્રીસને તેની સન્મુખ પોતાનુ મસ્તક ઝુકાવવુ પડયુ હતુ

જાણીતી વાત છે કે—રોમે એક ન્હાના શહેરથી ઉન્નતિનો પ્રારભ કરી વધતા વધતા આખી દુનિયાપર પોતાનુ પ્રભુત્વ ફેલાવી દીધુ હતુ પરતુ રોમરાષ્ટ્રની ઉન્નતિ જેમ વિસ્મયકારક છે, તેમ તેની અવનતિ પણુ હૃદયદ્રાવક છે યોગ્ય ઇતિહાસકાર **ટેસીરસ** જણાવે છે કે— "રોમન જાતિના ઉત્કર્ષ વખતે રોમન નારીઓમા પાતિવ્રત્ય, સ્વાર્થત્યાગ, સ્વાવલબન, ધૈર્ય વગેરે જે ગુણો દેખાતા હતા, તે બધા તેની અવનતિના વખતે નષ્ટ થઇ ગયા હતા આ સારા ગુણોના સ્થાને દુરાચાર, અજ્ઞાન, કલહ વગેરે દુર્ગુણો દાખલ થઇ ગયા હતા. આથી જર્મનોની આગળ તેમને દબાઇ જવુ પડયુ સાચેજ —

'Two things are closely joined together, the education, the training and development of women, and the greatness of a nation. When these women were the Indian mothers heroes and rishis were born and now out of childmothers cawards and social pigmies come forth—cause and effect still in your power to change.'

અર્થાત્—બે બાબતોનો પરસ્પર ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે-[૧] સ્ત્રીઓની શિક્ષા, માનસિક, ધાર્મિક, તથા શારીરિક ઉન્નતિ અને [૨] કોઇ જાતિ યા પ્રજાનું મહત્વ યા ગૌરવ જ્યારે ભારતવર્ષમાં યોગ્ય માતાઓ હતી ત્યારે તેઓ રત્નગર્ભા થઈને યોદ્ધાઓ અને ઋષિ-રત્નો ઉત્પન્ન કરતી હતી પણ હવે મૂર્ખી બાલ-માતાઓથી પ્રાય કાયર અને કલંકિત કુપુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે કારણ અને કાર્ય! કારણને સુધારી કાર્ય સિદ્ધ કરવું હજી પણ અમારા હાથ છે

ડાર્વિન કહે છે કે—

Man sees with scrupulous care the character and pedigree of his horse, cattle and dogs before he matches them but when he comes to his own marriage, he rarely or never takes such care'

અર્થાત્—મનુષ્ય ગાય, બળદ, ઘોડા, કુતરાનો જોડો લગાવવા પૂર્વે એમના કદ, નસલ, બળ આદિ અનેક ગુણો ઉપર બહુ સાવધાનીથી વિચાર કરે છે, અને જાચ કરીને જોડો સ્થિર કરે છે, પરન્તુ પોતાના કે પોતાની સંતતિના વિવાહ વખતે આ બધા ઉત્તમ વિચારોને ભૂલી જાય છે!

આ અજ્ઞાનતાનું જ એ પરિણામ છે કે આજનો ગૃહસ્થાશ્રમ દિવસે દિવસે વધારે ફીકો પડતો જાય છે ધ્યાનમાં રહે કે સ્ત્રીઓ

કેવળ ભોગ-વિલાસ માટે બનાવી નથી ગઇ જે પુરૂષો સ્ત્રીઓના શરીરને તેમના સુખ-દુ ખ પર ધ્યાન નહિ આપી, પોતાનાજ સુખ-વિલાસ માટે ખુદગર્જીથી કામમા લે છે, તેઓ વિવાહના અધિકારની બહાર જાય છે અને વિવાહ-શય્યાને અપવિત્ર કરે છે આવા કામી પુરૂષોના વિવાહને અગ્રેજીમા Married or legal Prostitution (વ્યભિચાર) કહે છે આનુ પરિણામ બતાવતા એક વિદ્વાન લખે છે કે—

' A nation which seeks in sexual life nothing but pleasure is bound to disappear "

અર્થાત્—જે પ્રજા વિવાહ-શય્યાને કેવળ ભોગ-વિલાસને માટેજ ઠીક સમજે છે તેનો વિનાશ અવશ્યમ્ભાવી છે

જે બીચારા સ્ત્રીને કચ્ચા-બચ્ચા પેદા કરવાનુ મશીન સમજી વિષય-સગમા લાગ્યા રહે છે, તેઓ તો ખરેખર ભાન ભૂલ્યા છે તેઓ પોતે તો પોતાની સ્ત્રી સાથે ખુવાર થાય જ છે, પણ તેમની વિષયાન્ધ દશાથી નિપજનારા બચ્ચાને પણ મોતની સામુ ધકેલે છે પરાધીન અને ગુલામ, દરિદ્ર અને રોગી, અશકત અને કાયર એવા આ દેશમા કુકડા, કુતરા અને ડુક્કરોની જેમ સન્તતિ વધાર્યે જવુ એમા આત્મદ્રોહ, પત્ની દ્રોહ, સન્તતિદ્રોહ, સમાજદ્રોહ અને દેશદ્રોહ પણ રહેલો છે આ વાત ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી છે ધણી-ધણીયાણીને પુરૂ થાય એટલુય મુશ્કેલીથી સાપડતુ હોય ત્યા બાળ-બચ્ચાની શી વલે ! લૂલા-લગડા, કોઢી-રોગી, વૃદ્ધ-દુર્બળ બધાને વિવાહમા ફસવાનુ મન થાય છે, પણ તેમ કરીને તેઓ અપગ, અશકત, રોગી સન્તાન ઉત્પન્ન કરી કેવા અનર્થો ઉભા

કરે છે એનો વિચાર તેમને શાનો આવે ! આવા નાલાયકો પણ ક્ષણિક સુખના આસ્વાદ માટે વિવાહ કરવા મંડી જાય એ ખરેખર ગૃહસ્થાશ્રમને નીચો પાડવાનું કુકર્મ છે ! આવું અન્ધેર જેટલું હિન્દુસ્તાનમાં છે તેટલું બીજા સભ્ય ગણાતા દેશમાં ભાગ્યેજ હશે

ગૃહસ્થાશ્રમીએ કમમાં કમ એટલું તો અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે—

' There should be no more Children brought into the world than can presumably be fed and reared '

અર્થાત્—પાલનપોષણ સારી રીતે કરી શકાય એટલા સન્તાનથી વધુ સન્તાન નજ ઉત્પન્ન કરવા જોઈએ

કામાન્ધ દશા સન્તાનની ઉત્પત્તિમાં પણ કયાં વિચાર રાખવા દે છે એક તસ્બીર કે વાસણોના ઘાટ ઉતારવામાં પણ સાવધાનીની જરૂર પડે છે, તો માનવીય મૂર્તિઓના નિર્માણ-કર્મમાં કેટલી સાવધાનીની જરૂર છે, એ સમજી શકાય તેવી બીના છે રંગી-ભંગી, દારૂડીયા, દુર્વ્યસની અને ચપળીયા સમય-સ્થિતિ જોયા વગર, આરોગ્ય કે પ્રસન્નવૃત્તિનો ખ્યાલ કર્યા વગર, ધીરજનું લીલામ કરી દીવાની આસપાસ ઘુમરી ખાતા કુદાની જેમ વિષયાનલમાં પડતું મૂકે છે આ કઇ સંગ-વિધિ છે ! આવી દુર્દશામાં ગર્ભાધાન થાય તો કેવું થાય ! અને સન્તતિ કેવી પાકે ! સમજી લેવાની જરૂર છે કે, ગર્ભાધાન તથા ગર્ભાવસ્થાના સમય-સંયોગો અને તે વખતની વિચાર-ભાવનાઓ સન્તતિ-નિર્માણમાં મ્હોટો ભાગ ભજવે છે

યાદ રહે કે, ગૃહસ્થાશ્રમનો અર્થ વિષય-સંગમાં લાગ્યા રહેવું એ નથી એથી તો એ આશ્રમ કલંકિત થાય છે, બગડે

છે ગૃહસ્થાશ્રમનો મુખ્ય હેતુ એ છે કે, દમ્પતીએ પરસ્પર શુદ્ધ અને પવિત્ર પ્રેમ કેળવી ધર્મસાધનમા અને આત્મોન્નતિમા એક બીજાને પોત-પોતાની શકિતનો લાભ આપવો જોઈએ દમ્પતી-યુગલ એ ધર્મ-રથ યા સમાજ-શકટની બળદ-જોડી છે, એટલે તે બન્નેના શકિત-યોગે તે રથ યા શકટની ગતિમા વેગ મળવો જોઈએ અને તેઓ ઉન્નતિગામી થવા જોઈએ બે એકડા ભેગા થતા જેમ અગ્યાર થાય છે તેમ દમ્પતીની બન્ને શકિતઓ એકઠી થતા તેમાથી મહાન્ બળ પ્રગટે છે તે બળનો વધારે વિકાશ તેમના સયમપર અવલબિત છે જેટલુ વધારે બ્રહ્મચર્ય પળાય તેટલુ પાળવાની તેમની ખાસ ફરજ છે બ્રહ્મચર્યના પ્રભાવથીજ તેઓ સમાજને, દેશને અને ધર્મને ઉપયોગી નિવડે "पुत्रकाम स्वदारेष्वधिकारी" એ પ્રાચીન-સૂત્રાનુસાર એક તેજસ્વી બાળક અને બાળિકાને દેશને ચરણે ધરી જેઓ-જે સ્ત્રી-પુરૂષ પોતાની કામચેષ્ટાને બદ કરી દે છે અને નિર્મળ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી સેવા-માર્ગને અખત્યાર કરે છે, તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમના ઉચ્ચ શિખર પર બીરાજમાન થઈ પ્રજાની અદર મહાન્ પ્રકાશ નાખે છે આવા મહાન આત્માઓ જે દેશને પોતાની જીવન-ચર્યાથી અલકૃત કરે છે તે દેશ ભાગ્યવાન ગણાય છે આ ગૃહસ્થાશ્રમનો ઉચ્ચ આદર્શ છે પ્રાચીન ઋષિઓએ પણ "धन्यो गृहस्थाश्रम." વગેરે ઉકિતઓ વડે આવા આદર્શ અને મહત્વપૂર્ણ ગૃહસ્થાશ્રમના ગુણ-ગાન કર્યા છે સુતરા, વીર-ધર્મના પુનરૂદ્ધારનુ મૂળ ગૃહસ્થાશ્રમના પુનરૂદ્ધારમા સમાયલુ સમજી લેવાની પહેલી તકે જરૂર છે

પુનર્લગ્ન.

જૈન ધર્મનો મૂળ અર્થ વીતરાગ-શાસન છે એટલે તેમા તો વૈરાગ્ય-માર્ગનેજ પ્રાધાન્ય હોય તે તો લગ્ન માત્રને જ લખોટે-સાધારણ રીતે લગ્નમાત્રનાજ કડવા ફળ બતાવે વીતરાગ-શાસનનો ઉપદેશ કેવળ વૈરાગ્ય પરત્વે છે તેની દૃષ્ટિમા એક માત્ર વૈરાગી જીવન સારભૂત અને ઉપાદેય છે સસારી જીવન અને વિષય-સગને તો તેણે મૂળથીજ અસાર અને દુખમય ઠરાવ્યા છે ત્યા પછી પુનર્લગ્નનો સવાલ તેની આગળ શી રીતે લઇ જઇ શકાય ? સસારી જીવનના વિષયમા વિશ્લેષણ કરવાનો તેનો વિષયજ નથી વૈરાગ્ય-રસ-ધારામા ડુબકી મારવી હોય, આત્મ સ્વરૂપનો અપૂર્વ આનન્દ ચાખવો હોય અને આધ્યાત્મિક કોયડા ઉકેલવા હોય તો એ કામ ધર્મ-શાસ્ત્રથી સમ્પાદન થઈ શકશે અને તે સુન્દરમા સુન્દર રીતે થઇ શકશે, પણ દુન્યવી વ્યવહારમા તેણે મુખ્ય ભાગ લીધો નથી તેણે તો માત્ર બ્રહ્મચર્યજ પાળવાનુ ફરમાવ્યુ છે સર્વથા બ્રહ્મચારી જીવન ગાળવુ એજ એનુ પ્રધાન ફરમાન છે હા, તેણે શ્રાવક-ધર્મનુ પણ વિધાન કયુ છે અને તે પર સરસ પ્રકાશ

નાખ્યો છે, પણ તે બાબતમા ધાર્મિક અગો વિષે જેટલુ નિરૂપણ કર્યું છે તેટલુ સાસારિક અગો વિષે નથી કર્યું અલબત, ઉત્તરકાલવર્તી મહાપુરૂષોએ ગૃહસ્થાશ્રમ પર સારો પ્રકાશ નાખ્યો છે અને લગ્ન-સસ્થા વિષે પ્રતિપાદન કર્યું છે, કિન્તુ પુનર્લગ્નની ચર્ચાએ આજે સમાજમા અને દેશમા બહુ મ્હોટુ રૂપ પકડયુ છે

જૈન ધર્મશાસ્ત્ર, વૈરાગ્યપ્રધાન અને આધ્યાત્મિક-દર્શન હોઇ કરીને પણ તેની એક ઉદારતા ખાસ ધ્યાન ખેચે એવી છે તેણે ધર્મ-વિધિમા મનુષ્યોની યોગ્યતા તરફ બહુ ધ્યાન આપ્યુ જણાય છે આ વિષેના દાખલા ઘણાય જાણીતા છે એક મામૂલી સાદો ચોવિહારનોજ દાખલો લઇએ અવ્વલ તો તેણે ચોવિહાર કરવાનુ જ ફરમાન કર્યું, પણ સાથેજ, એમ પણ તેણે ઉપદેશ્યુ કે, જેનાથી તે ન બની શકે, તે તિવિહાર કરે (પાણી છૂટુ રાખે), અને તે પણ જેનાથી ન બની શકે તે દુવિહાર કરે (પાણી અને ઇલાયચી વગેરે સ્વાદિમ ચીજો છૂટી રાખે) આ ચોવિહાર, તિવિહાર અને દુવિહારની ત્રિવિધતાને વૈવાહિક જીવન સાથે સરખાવતા, કહેનારા એમ કહી શકે કે, બિલ્કુલ વિવાહ ન કરતા સર્વથા બ્રહ્મચર્ય પાળવુ એ ચોવિહારના સ્થાને છે, અને તે શાસ્ત્રનુ પ્રાથમિક વિધાન છે, પણ જેનાથી તે ન બની શકે, તે તિવિહારસ્થાનીય લગ્નની છૂટ લયે, અર્થાત્ સ્વદાર-સન્તોષરૂપ યા સ્વપતિસન્તોષરૂપ ગૃહસ્થ-ધર્મને આરાધે, તે પણ જેનાથી ન થઇ શકે તે દુવિહાર કરે, એટલે ફરી વિવાહ કરે પણ આવી સરખામણીમા કઇ પણ વજૂદ ન હોય, ત્યા પછી એની કિમ્મત જ શી ?

એ બનવાજોગ છે કે, પુનર્લગ્નની બાબતમા ખાસ સ્પષ્ટ

निषेध धर्मशास्त्रमां दृष्टिगोचर न थाय अने ग्रन्थकार एवी घट नाना प्रसंगे रुढिनुं कारण प्रदर्शित करे दाखला तरीके, परमात्मा श्रीमहावीर देवना अग्यार गणधरो पैकी छठा अने सातमा 'मंडित' अने 'मौर्यपुत्र' गणधरो एवा हता के जेमनी (जे बन्नेनी) माता एक ज हती अने पिता जुदा हता. अर्वाचीन उपाध्याय श्रीविनयविजयजी जेवा पंडितोए ए बाबतमां लख्युं छे के—

" अत्र मण्डित–मौर्यपुत्रयोरेकमातृकत्वेन भ्रात्रोरपि भिन्न गोत्राभिधान पृथग्–जनकापेक्षया, तत्र मण्डितस्य पिता धनदेवः; मौर्यपुत्रस्य तु मौर्य, इति, अनिषिद्ध च तत्र देशे एकस्मिन् पत्यौ मृते द्वितीयपतिवरणमिति वृद्धाः । "

(कल्पसूत्र, स्थविरावली, अष्टम व्याख्यान)

अर्थात्—'मंडित' अने 'मौर्यपुत्र'नी माता एक होवाथी ते बन्ने भाइ छे, छतां तेमना गोत्र जुदां होवानुं कारण ए छे के, तेमना बाप जुदा जुदा छे मंडितनो बाप धनदेव छे, ज्यारे मौर्यपुत्रनो बाप मौर्य छे ते देशमां एक पति मरतां बीजो पति वरवानुं निषिद्ध नथी, एम वृद्ध महापुरुषोनुं कहेलुं छे

आवश्यक सूत्रनी टीकामां भगवान् हरिभद्रसूरिए देश-कथानुं वर्णन करतां एक जूनी गाथा उतारी छे, जेमां जणाव्युं छे के, देश देशना रीत–रिवाजो जुदा जुदा होइ, कोइ देशमां एक वस्तु ज्यारे गम्य के स्वीकार्य होय छे, त्यारे तेज वस्तु बीजा देशमां अगम्य के अस्वीकार्य होय छे उदाहरणार्थ, अंग देशमां तथा लाट देशमां मामानी दीकरी गम्य होय छे, त्यारे गौड

દેશમા તે ભગિની હોઇ અગમ્ય ગણાય છે તે ગાથા આ રહી —

" छदो गम्मागम्म जह् माडल–दुहियमग–लाडाण ।
अन्नेसिं सा भगिणी गोलाईण अगम्माउ " ॥

ધર્મશાસ્ત્રોના કેટલાક અભ્યાસીઓનુ એમ કહેવુ છે કે, જેમ, દ્વાદશવ્રતધારી પુરૂષ પુનર્વિવાહ કરવા છતા પણ તેવોને તેવો શ્રાવક દ્વાદશવ્રતધારી બન્યો રહે છે, તે પ્રમાણે દ્વાદશ વ્રતધારિણી મહિલા, તેણીનો પતિ મરી જતા પુનર્વિવાહ કરીને પણ તેવીને તેવી શ્રાવિકા દ્વાદશવ્રતધારિણી બની રહે છે આમ તેઓ સ્ત્રી–પુરૂષ બન્નેને માટે સરખો ન્યાય લાગુ પાડે છે ન્યાયશાસ્ત્ર, કાયદાશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર, પ્રકૃતિશાસ્ત્ર અને ધર્મ-શાસ્ત્રના ધોરણે પુનર્વિવાહનો અધિકાર સ્ત્રી–પુરૂષ બનેને માટે સરખો બતાવાય છે

કેટલાકો તો એમ પણ કહેવાની હિમ્મત કરે છે કે, ગૃહસ્થ ધર્મના ચતુર્થ અણુવ્રતની સ્વદારસતોષ અને પરદાર–વર્જન એમ બે પ્રકારની દિશા* બતાવીને, ધર્માચાર્યોએ પોતાને માન વીય દુર્બળતાનુ જ્ઞાન કયા સુધી છે તેનો જે પરિચય કરાવ્યો છે અને તેવા દુર્બલાત્માઓને માટે પણ તેમણે અણુવ્રતના દર વાજા જે ખુલ્લા મૂકી દીધા છે, તેનો વિચાર કરતા, તેવા ઉદાર ધર્માચાર્યો, એક ત્રાજવે પુરૂષોને ન્યાય આપે અને બીજા ત્રાજવે સ્ત્રીઓને આપે, એમ ખોટા વાણિયા જેવો દુર્વ્યવહાર કદી કરેજ

* " षण्ढत्वमिन्द्रियच्छेदं वीक्ष्याब्रह्मफलं सुधी ।
भवेत् स्वदारसन्तुष्टोऽन्यदारान् वा विवर्जयेत् " ॥ ७६ ॥
(હેમચન્દ્ર, યોગશાસ્ત્ર, દ્વિતીય પ્રકાશ)

નહિ, એમ સ્હેજે માનવાનુ પ્રાપ્ત થાય છે અને એ રીતે પુરૂ ષોની જેમ સ્ત્રીઓને પણ પુનર્વિવાહની છૂટ હોયજ

વળી, કેટલાકો નજીકનુ ઉદાહરણ આપતા જૈન-ઇતિહાસ-પ્રસિદ્ધ, પરમાર્હત, પરમશ્રાવક, વીરશિરોમણિ, મહાપુરૂષ વસ્તુપાલ-તેજપાલનો દાખલો આપે છે કે, જેઓ પુનર્લગ્ન કરેલ માતાની કુક્ષિથી જન્મ્યા હતા આ વિષયમા ઐતિહાસિક પ્રમાણ શ્રીમેરૂતુગસૂરિ-વિરચિત 'પ્રબન્ધ-ચિન્તામણિ' નુ અપાય છે, જેમા તે મહાપુરૂષોનો જન્મ પુનર્લગ્ન કરેલ માતાથી થવાનુ સ્પષ્ટ જણાવ્યુ છે એ ગ્રથકાર (મેરૂતુગસૂરિજી) વસ્તુપાલ-તેજપાલથી લગભગ ૫૦ વર્ષ બાદ થયેલા છે પ્રબન્ધચિતામણિ સ ૧૩૬૧ મા રચાયો છે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ તથા પાર્શ્વચદ્રસૂરિ વગેરેના રાસોમા પણ આજ હકીકત નોધાયલી છે

આ બધુ વાચી કેટલાકોના હૃદય પુનર્લગ્નમા માનવા તૈયાર થાય ખરા, પણ સબૂર ! ધર્મશાસ્ત્ર એ વિષે ચૂપ હોય તો પણ એક શાસ્ત્ર એવુ હજુ રહી જાય છે કે જેની પરવાનગી લીધા વગર તે વિષેની તરફદારી હર્ગિજ ન થઇ શકે તે શાસ્ત્ર છે સમાજ-શાસ્ત્ર. તે જો તે વિષે વિરૂદ્ધ હોય, તેને જો તે વાત ન સહતી હોય તો તે વિષે ધર્મશાસ્ત્રનો વાધો ન હોય તો પણ તે આચરણમાં ન મૂકી શકાય આવા સાસારિક પ્રશ્નોનો નિકાલ સમાજ-શાસ્ત્રથી થાય તે ધર્મશાસ્ત્રથી ન થઇ શકે ધાર્મિક અ ગોની વિચારણા માટે ધર્મશાસ્ત્ર, અને સાસારિક તથા વ્યાવહારિક બાબતોની વિચારણા માટે સમાજ-શાસ્ત્ર અગર સમય-શાસ્ત્ર કામ લાગે દરેક પોતપોતાની કક્ષામા ઉપયોગી થઇ શકે

હા, એટલુ ચોક્કસ કે કોઇ પણ બાબત જો ધર્મશાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ હોય તો તેનો અમલ ન થઇ શકે

ધર્મશાસ્ત્રથી ઉકેલ કરવો સુગમ છે, પણ સમાજ–શાસ્ત્રથી ઉકેલ કરવો બહુ મુશ્કેલ છે ધર્મ શાસ્ત્રની સમ્મતિ યા અનુમતિ મેળવવા માટે તેના પાનીયા ફેરવી તેમાથી તદનુકૂળ વચન કે પ્રમાણ ખોળવુ રહ્યુ, પણ સમાજ–શાસ્ત્રની પસદગી તપાસવા માટે તો કેવળ વર્તમાનકાળની જ પરિસ્થિતિનો વિચાર કરવો પુરતો નથી, પર તુ ભૂતકાળની સસ્કૃતિની વિચારણા સાથે ભવિષ્યકાળ ઉપર પણ બહુ બારીક નજર દોડાવવાની જરૂર પડે છે

પુનર્લગ્નની બાબતમા, સમાજની નાડી તપાસીને, સમય નો પ્રવાહ ઓળખીને, ભવિષ્યમા પરિણામનો વિચાર કરીને, નારી–ધર્મના મૂળ આદર્શપર ખ્યાલ રાખીને, સાહસ, આવેગ કે ઉતાવળ ન કરતા, સ્થિર દૃષ્ટિ, શાન્ત મગજ અને ગભીર પ્રજ્ઞાથી ઊહાપોહ કરવાની આવશ્યકતા છે

કાનૂનની દૃષ્ટિમા વિધવાનુ પુનર્લગ્ન તેટલુ જ ન્યાય્ય છે, જેટલુ વિધુર પુરૂષનુ પુનર્લગ્ન ન્યાય્ય છે તો પણ વિવેકની દૃષ્ટિમા તે બન્ને અવસ્થાઓમા ભારે અન્તર છે જેવી રીતે, પત્નીનુ વ્યભિચાર–કર્મ પતિના વ્યભિચાર–કર્મ કરતા વધારે નિન્દ્ય છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ પુરૂષના પુનર્વિવાહથી વધારે ભદ્દો અને નિકૃષ્ટ છે એથી સ્ત્રીમા તે પવિત્રતા અને તે સહજ લજ્જાની ભારે કમી પ્રગટ થાય છે, જે સ્ત્રીજાતિની સહુથી મ્હોટી ચારૂતા અને મોહિની શક્તિ છે

પણ જૈન–સમાજમા જે ભયકર હોળી સળગી રહી છે, અર્થાત્ દરવર્ષે લગભગ સાત–આઠ હજાર જેટલા માણસોનો સ

હાર થતો રહે છે, એટલે હરેક દશકે સિત્તેર–એંસી હજાર જેટલી મનુષ્યસંખ્યા ઘટયા કરે છે, એનુ કારણ જણાવતા પુનર્લગ્નના હિમાયતીઓ જે કહેવા માગે છે તે આ નીચે મુજબ છે

જૈન સમાજમા લગભગ એક તૃતીયાશ પુરૂષ તો ગૃહવાસના અભિલાષી છતા સદાને માટે કુવારા રહી જાય છે, અને એક તૃતીયાશ સ્ત્રીઓ વિધવા બની સદાને માટે રડાપો કાઢે છે આમ એક તૃતીયાશ સ્ત્રીઓ અને એક તૃતીયાશ પુરૂષો જાતીય દુર્દશા અને સામાજિક બલાત્કારને ભોગ થઇ, અશાન્ત ચિત્તે સન્તાનોત્પત્તિ–કર્મથી બિ કુલ અલગ થઇ જાય છે, ફક્ત ⅓ સ્ત્રી પુરૂષોજ ગૃહવાસી રહી જાય છે યદ્યપિ દુનિયામા છોકરા અને છોકરીઓ કરીબ કરીબ બરાબરની ગણતરીમા પેદા થાય છે, કિન્તુ પુરૂષ વિધુર થતા તે તો બબે, ત્રણ ત્રણ, ચચ્ચાર કુવારી કન્યાઓ સાથે વિવાહ કરી લે છે અને સ્ત્રીઓ વિધવા થતા તેમને સદાને માટે રડાપો કાઢવો પડે છે, એટલે આ પરિણામ આવે છે અર્થાત્ જેટલા વિધુરોના લગ્ન કુવારી કન્યાઓ સાથે થાય છે તેટલી કન્યાઓ ઓછી થતાં તેટલા પુરૂષો કન્યા ન મળવાના કારણે સદાને માટે કુવારા રહી જાય છે યદિ ૧૦૦ છોકરા અને ૧૦૦ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થાય અને તેમાથી ⅓ અર્થાત ૩૩ કન્યાઓ વિધુરોને પરણાવી દેવાય તો બાકી ⅔ અર્થાત્ ૬૬–૬૭ કન્યાઓ ફકત ૬૬–૬૭ છોકરાઓનેજ મળી શકવાની, અને ૧૦૦ માથી શેષ ૩૩ છોકરાઓને કન્યા નહિ મળી શકવાની એમને તો જિન્દગીભર કુવારાજ રહેવુ પડશે જેટલી કન્યાઓ વિધુરોમા ઓછી જવાની, તેટલી કન્યાઓ સાથે તેટલા વધારે કુવારા વિવાહિત થવાના, પણ તેટલા વિધુરો પુનર્વિવાહ વગરના રહેવાના અગર કોઇ પણ વિધુરનો પુનર્વિવાહ ન થાય તો બેશક, કુવારા

તો સોએ સો વિવાહિત થઇ જવાના, પણ ૩૩ વિધુરોને વિવાહ વગર રહેવુ પડશે આ હિસાબે હર હાલતે એક તૃતીયાશ પુરૂષોને અવિવાહિત રહેવુ અનિવાર્ય છે, કેવળ બે સ્ત્રી-પુરૂષોજ ગૃહવાસ કરી શકવા યોગ્ય રહી જાય છે બીજી તરફ સ્ત્રી વગરના કુવારા અને વિધુરો જો બ્રહ્મચારી બન્યા રહેતા હોય તો એ મહાન્ સૌભાગ્યની વાત ગણાય, પણ એ બીના અધિકાશ અશ્રદ્ધેય છે તે બીચારાઓ, અધિકાશ, કોઇને કોઇ રીતે સ્વેચ્છા ની પૂર્તિ કરેજ છે અને બહુ અશાન્તિ સાથે પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરે છે

કન્યાવિક્રયની કુપ્રથા પણ આવી કફોડી સ્થિતિમાથીજ ઉત્પન્ન થઇ છે કેમકે પૂર્વોક્ત હિસાબ પ્રમાણે કન્યાઓ તો ૧૦૦ છે અને તેણીઓના ઉમેદવાર કુવારા તથા વિધુરો મળીને ૧૩૩ છે, બલ્કિ એક એક પુરૂષ ત્રણ ત્રણ ચ્યાર વાર વિધુર થઇ જાય છે અને કુવારી કન્યાને શોધે છે, એ હાલતમા ઉમેદવારોની સખ્યા ૧૩૩ થી પણ આગળ વધી જાય છે, એટલે પછી કન્યા મેળવવા માટે પરસ્પર ધમાધમી થાય છે, અને શ્રીમાન્ વિધુરો લક્ષ્મીના ખનખનાટથી બાજી મારી જાય છે એટલે બીચારા ગરીબ જવાનીયા હાથ ઘસતા રહી જાય છે આ રીતે ગરીબ મા બાપોને કન્યા વેચવાનો અવસર મળે છે અને લક્ષ્મીની કોથળી તરફ આકર્ષાઇ તેઓ પોતાની પુત્રી પચાસ યા સાઠ વર્ષના બુઢ્ઢાને પણ આપવા તૈયાર થઇ જાય છે તે ડોકરા પોતાની નિર્લજ્જ વાસના પૂરી કરી " ઘોર-જોગ " થાય છે, ત્યારે પેલી બાલિકા " ઘર-જોગ " થાય છે પણ બાલ્ય અવસ્થામાજ તેણીના શિરે વૈધવ્યનો વજ્ર-પાત થતા તે બીચારીના બુરા હાલ થાય છે આમ એક વૃદ્ધ-વિવાહથી એક છોકરો કુવારો રહી જાય છે અને

સાથેજ એક કન્યાને પણ જીન્દગીભરને માટે વૈધવ્યની ભીષણ ખાઇમા ધકેલી દેવાય છે આમ એ બન્નેની તરફથી ઇચ્છા વિરુદ્ધ સૃષ્ટિમાર્ગ બધ થઇ જાય છે

માલ અને ખપત (Demand and Supply) નો વેપારી નિયમ છે કે જ્યા માલ થોડો અને ખરીદાર અથવા તેને મેળવ વાના ઉમેદવાર વધારે હોય તો તે ચીજનો બજાર-ભાવ (Market-Rate) વધી જવો સ્વાભાવિક છે આવી દશામા કન્યાવિક્રયની વિરૂદ્ધમા ગમે તેટલી બૂમો પાડવામા આવે, પણ તેનુ શુ પરિણામ આવવાનુ ? કન્યાવિક્રય તો ત્યારે બધ થઇ શકે કે જ્યારે તેણીના ખરીદનાર ન હોય, અર્થાત વિધુરોનો વિવાહ કુવારીઓ સાથે ન થાય, કુવારીઓ સાથે કુવારાઓનો જ વિવાહ થાય આ હાલતમા પ્રાય ન તો કોઇ સ સારાભિલાષી યોગ્ય વ્યક્તિ વિવાહ કર્યા વગરનો રહી શકશે, અને ન કોઇને કન્યા મૂ ય આપી લેવી પડશે

બાળવિવાહ પણ બધ થતો નથી, તેનું પણ એક કારણ આ છે દરેક છોકરાવાળો એ જ ચિન્તામા રહે છે કે કોઇ રીતે મારા છોકરાનો જલદી વિવાહ કરીને આ " ઘોડ-દોડ" મા જીત મેળવુ, વિલબ કરવાથી, ન માલુમ, શુ પરિણામ આવે, અને રખેને મારા છોકરાને કુવારા રહી જવાનો વખત આવે

વળી આગળ વધી પુનર્લગ્નના પક્ષકારો પોકાર કરે છે કે — પુરૂષ મ્હોટી ઉમ્મર સુધી, પરિપક્વ ઉમ્મર થવા છતા પણ, એક પછી એક બાળિકાના પાણિગ્રહણ કરતોજ જાય અને બાળ ઉમ્મરની બાળાનો પતિ મરી જતા તેણીને વૈધવ્યની દારૂણ ભઠ્ઠીમા પડતુ મૂકવાની જબરન ફરજ પાડવામા આવે એ કેવો ન્યાય !

કેવી દયા ! કેવુ હૃદય ! અનેકવાર વિવાહ કરવા છતા પણ પુરૂષોની કામ-તૃષ્ણા શાન્ત નથી થતી અને પુન પુન લગ્ન માટે તેઓ વલખા માર્યા કરે છે, તો બાળ-વિધવા થનારીની મનોદશા કેવી ક પરી ! તેણીનો તૃષ્ણા-પ્રવાહ શી રીતે અટકવાનો ! સાસુ-મા, દેરાણી-જેઠાણી, બ્હેન-ભોજાઇ વગેરે સધવાઓના વિલાસી જીવન વચ્ચે તેણીને પોતાની ચઢતી જુવાનીના દિવસો વિતાવવા એ કેટલી વિકટ સમસ્યા હશે !

પુરૂષ કરતા સ્ત્રીની કામ-વાસના અધિક બતાવી છે, અને મ્હોટા મ્હોટા શ્રુતધરો અને તપસ્વિઓ પણ સમયપર ગબડી પડયા છે, ત્યારે બાળ-વિધવાઓથી જબરન બ્રહ્મચર્ય પળાવાની આશા રાખવી એ વિચિત્ર નથી કે !

આજે સમુચ્ચય હિન્દુ સમાજમા કેટલીયે બાળ-વિધવાઓ અવળી ઘાણીએ પીલાઇ રહી હશે ! નીતિભ્રષ્ટ થઇ રહી હશે ! ભય કર પાપો કરી રહી હશે ! કસાઇઓના હાથે રહેસાઇ રહી હશે ! ઓ ! પ્રભુ ! તેમનો કોઇ બેલી ! છે કોઇ તેમને ઉગારનાર ! છે કોઇ તે બીચારીઓની કકળતી આતરડીને ઠારનાર ! ઉફ્ ! ગજબ ત્રાસ ! ભય કર અન્ધાધૂધી ! રાક્ષસીય અત્યાચાર ! આવી બાળાઓના ઉકળતા નીસાસા, તેણીઓના હૃદયભેદક આક્રન્દન અને તેણીઓના કાળજા મા ભભકતી દુ ખાગ્નિના ભડકા સમાજને કુશળ-ક્ષેમે રહેવા દેશે કે !

બહારના વિધર્મીઓના જુ'મ અને અ દરના સહવાસી યા સહચારીઓના અનાચાર વચ્ચે આજની વિધવા સન્તાપ નિ શ્વા' સ નાખી રહી છે જબરન વૈધવ્ય પળાવવાના પરિણામે જે અનર્થો, જે અત્યાચારો અને જે ભ્રુણ-હત્યાદિ પાપો થાય છે તે

કોનાથી અજાણ્યા છે ! તે બીચારી અભાગણીઓ વિધર્મીઓ કે ગુંડાઓના પ્રલોભનોમા ફસાઇ જઈ પોતાના જીવન-ધર્મ પર કટાર ચલાવે છે, સ્હામા ઘર માંડી બેસે છે અને તેણીઓના જ પેટે એવા કટ્ટર વિધર્મીઓ પેદા થાય છે કે આતાના મૂળ ધર્મ પ્રત્યે તેમને હળાહળ દ્વેષ વ્યાપેલો હોય છે, અને તે ધર્મને ખોદી નાખવા માટે તેઓ પૂરા જુસ્સાથી બહાર આવે છે મુસલમાનો અને ઇસાઇઓના ફાસલા એટલા મજબૂત અને એવા આકર્ષક હોય છે કે દુખિયા અને મન્નત્ત વિધવાઓ ઝટ તેઓની જાળમા ફસાઇ જાય છે, પણ પાછળથી તેણીઓના એવા બુરા હાલ થાય છે-એવી ભૂંડી દશા થાય છે કે તોબા ! તોબા ! !

ખરેખર તારીફની વાત છે કે, નવ યૌવનના ઉન્માદ-સમય મા પણ વિધવા થનારી બાળાઓ ધીરજ રાખવા જેટલુ બળ અવશ્ય ફોરવે છે, પણ તે બીચારીઓને ખરેખર વિધુરો કે કુ વા ગ પુરૂષો સુખે બેસવા નથી દેતા, તેણીઓને તેઓ પજવે છે અને વિવિધ પ્રકારના પ્રલોભનો આપી તેણીઓને ચલાયમાન કરે છે તે બીચારીઓ તેવા ધુતારાઓના પંજામા ફસાઇ જાય છે, અને પછી તે પુરૂષોજ તેમના પાપનુ અનિષ્ટ પરિણામ પ્રકટ થતા તે અભાગણીઓને ધક્કો મારી બહાર કાઢે છે, અને પોતે ડાહ્યા-ડમરાનો દેખાવ કરી ' સતીયા ' બનવાનો દમ ભરે છે ! અરે ! ઘરમાને ઘરમાજ દેવર-ભોજાઇ, શ્વસુર-વધૂ અને ઓરમાન મા-દીકરાના ખેલાતા અધર્મી કિસ્સા બહાર આવ્યા છે હાય ! મોહોન્માદ !

બહારથી દેખાતા આડંબરી સદાચારની પાછળ ગુપ્ત દુરાચારના જીવ-લેણ સડાઓને નભાવી રાખનાર સમાજ પોતાનું

અસ્તિત્વ કયા સુધી ટકાવી શકશે ? દિવસે દિવસે એવુ કાતિલ ઝેર સમાજમા ઉંડુ ઉતરતુ જાય છે, કે સમાજના નેતાઓ સત્વેગ સાવધ નહિ થાય તો સમાજ—આખો હિન્દુ સમાજ કયા જઈ પડતુ મૂકશે, એ વિચાર પણ ત્રાસ ઉપજાવે એવો છે કારણ કે મુસ માનો અને ઇસાઇઓ હિન્દુ કોમને ગળી જવા માટે મ્હો ફાડી બેઠા છે, તેઓ હિન્દુઓની કુમ્ભકર્ણ નિદ્રાનો ખૂબ લાભ લઈ રહ્યા છે હિન્દુઓની નિદ્રા જેટલી લબાશે, તેટલુ તે મનુ કલેવર કપાતુ જવાનુ, જેમા જૈન જેવી દુબલી-પતલી કોમનુ ભવિષ્ય તો અતિશય ભયાનક છે જુઓ ! સન ૧૯૨૧ ની મનુષ્ય-ગણનાના રિપોર્ટના ચોથા અધ્યાયમા કમિશ્નર મહાશયે સ્પષ્ટ જણાવ્યુ છે કે—

" The Jains are rigid observers of Customs of early marriage and prohibition of widow-marriage and like Hindus their proportion in population is steadily declining "

અર્થાત્ ' જૈનો બાળ-વિવાહની રૂઢિના સખ્ત પક્ષપાતી છે, તેમજ વિધવા-વિવાહના પણ સખ્ત નિષેધક છે, અને એથી હિન્દુઓની જેમ તેમની પણ સખ્યા અટલ રૂપથી બરાબર ઘટતી ચાલી છે '

હિન્દુ જાતિ કરોડોની ગણતરીમા છે, ૨૫ કરોડ હિન્દુ ઘટ તા ઘટતા પણ બહુ લાબા વખતે ઘટશે વળી તેઓમા અધિક જાતિઓ એવી છે કે જેઓમા વિધવા-વિવાહ થાય છે, જેથી તેમની સખ્યા કમ નથી થતી, પણ જૈનો પૂરા બાર લાખ જેટલા પણ નથી રહ્યા તેઓમા પ્રાય દક્ષિણ તરફની ત્રણ ચાર

જાતિઓમાજ વિધવા-વિવાહ પ્રચલિત છે, બાકી તમામ જાતિઓ બરાબર ઘટતી ચાલી છે

સયુક્ત પ્રાન્તના ૧૯૨૧ ની મનુષ્ય-ગણુનાના રીપોર્ટમા લખ્યુ છે કે—

'Jains continue to decrease this community alone of all in the province decreased between 1881 and 1891 and there seems no doubt that it is dying out

અર્થાત્—જૈનો બરાબર ઘટતા ચાલ્યા છે સન ૧૮૮૧ થી ૧૮૯૧ ના વચ્ચે આ પ્રાન્તમા ફક્ત આ જ જાતિ ઘટી છે એમા શક નથી કે આ જાતિ ખતમ થવા બેઠી છે

પૂર્વ કાળમા સતી-દાહની રાક્ષસીય પ્રથા એવી હતી કે, પતિના મૃત્યુ પાછળ વિધવાને જબરન-ફરજીઆત પતિની ચિતા મા બળી મરવુ પડતુ હતુ હિન્દુ શાસ્ત્રોના નામે હિન્દુઓ વિધવાઓને ભડભડતી આગમા સળગાવી દેતા બીચારી અબળા બળતી આગમાથી બહાર છૂટવા મથતી, કે પુરૂષો મ્હોટી મ્હોટી લાઠીઓથી ઠોકી ઠોકીને તેણીને આગમા ખોસી દેતા આમ, ગુસ માનો યા કસાઈઓના આગણે મરાતા જાનવર કરતા પણ વધારે બુરી હાલતથી દેશની વિધવાઓ કતલ કરાણી છે, અને વળી તે ધર્મના નામપર ! એ 'ધર્મ' કેવો હશે ! એ ધર્મ-પોથીઓ કેવી હશે ! અને એ ધર્મના ઠેકેદારો કેવા હશે ! વધારે તાજ્જુબ થવાની વાત તો એ છે કે, આગના ઝપાટામા સળગી રહેલી અભાગણીની રાડ કોઇ ન સાભળે એટલા માટે ચિતાગ્નિ ની આસપાસ ઢોલ વગેરે વાજા-ગાજાનો ખૂબ ઘોઘાટ કરી મૂકા તો. લોકો પણ તે બીચારીની બૂમ સાભળવામા પોતાનુ અમ

ાા સમજતા, કેમકે ધર્મના ઠેકેદારોએ લોકોને એટલે સુધી ોવકૂફ બનાવી દીધા હતા કે, ચિતાગ્નિમા બળી મરતી વિધવા-ી બૂમ જો કોઇ સાભળી ટચે તો તે વાઝિયો થાય ! હાય ! કેટલો ાજબ ! કેવો પૈશાચિક પ્રહાર ! આમ, સમાજના બળાત્કારે, હિન્દમા લાખો વિધવાઓને ચિતાગ્નિની ભડભડતી જ્વાળામા જીવતી બળી મરવુ પડયુ છે પણ ભલુ થજો અગરેજ સરકાર ા, કે જેણે સતી-દાહની પાપી પ્રથાને જડ-મૂળમાથી ઉખાડી ફેંકી દીધી છે

જ્યારે જ્યારે સમાજ-સસ્કારને લગતા ન્હાના-મ્હોટા ાશો ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે ત્યારે સુધારકો અને સ્થિતિચુસ્તો ી વચ્ચે ભારે ઘસાઘસી ચાલવા માડે છે વિધવાઓને તેણી ોના મૃત પતિ સાથે ચિતાગ્નિમા જીવતી બાળી મૂકવાની પૈશા ચિક પ્રથાને ઉખાડી ફેંકી દેવા બાબત બગાળમા જ્યારે પહેલ હેલી ચળવળ શરૂ થઇ હતી, તે વખતે રૂઢિપૂજક, લકીરના ફકીર પડિતો અને બીજાઓએ એ આસુરી પ્રથાને સહીસલામત ાખવા માટે અને સુધારકોને ઉતારી પાડવા માટે કઇ ઓછો ાળભળાટ ન્હોતો મચાવ્યો પણ તે વખતના રાજા રામમોહન ાય જેવા વીર સુધારકો તેવા ખળભળાટ મ્હામે કઈ મોળા પડે ોવા ન્હોતા આખરે તેઓ અદમ્ય ઉત્સાહ અને અટલ પ્રયાસથી ોતાના પ્રયત્નમા વિજયી નિવડયા, અને ધર્મને નામે ચિતા ગ્નિમા હોમાઇ જતી વિધવાઓને જીવિત-દાન મળ્યા

આજે એ (વિધવા-દાહની) વાત જમાના-જૂની થઇ ગઈ ે, કેવળ કથા-વાર્તામા રહી ગઇ છે એ પ્રથા બધ થયાના પરિ ામે કઈ હાનિ થવાની કલ્પના પણ કોઇ કરતુ નથી બલ્કે દરેકે રેક એ મહા અધર્મી હોળી બુઝયાને ' બહુ સારૂ થયુ ' માને

છે, અને એ કસાઈ-કર્મથી પણ વધારે પાપી પ્રથાને અત્યન્ત ઘૃણાની નજરે જુએ છે

એટલે એ સ્પષ્ટ છે કે જરૂરી સુધારા માટે પણ પ્રયત્નો પ્રારભ થતા, ચોમેરથી એકદમ આક્રમણોના ઘનઘોર વાદળો તેની સ્હામે ચઢી આવે કેમકે ઘણા જૂના વખતના સસ્કારોમા ટેવાઈ ગયેલા સમાજની એવી દશા થઇ જાય છે કે, તેને જ્યા તે પડયો હોય ત્યાથી એક ડગલુ પણ ખસવાનુ સારૂ લાગતુ નથી. પણ વખત વખતનું કામ કર્યે જ જાય છે સમય આવ્યે, નૂતન બુદ્ધિના ગડગડાટ અસાર રૂઢિઓના ચીંથરામા લપેટાઇ રહેવાની ચોખ્ખી ના પાડે છે, અને ભ ય ભાવનાઓના ન ય પ્રવાહમા જીર્ણ માન્યતાઓના અસાર વાતાવરણને શમી જવુ પડે છે આ રીતે સમય સમયપર સમાજનુ સસ્કરણ થતુ આવ્યુ છે અસ્તુ

ઉપર કહ્યુ તેમ, વિધવાઓને પતિ-શબ સાથે ચિતાગ્નિમા એકદમ હોમાઇ જવુ એ જેમ ફરજીઆત હતુ, તેમ આજે બાળ વૈધવ્યના ઘોર નરક-કુડમા સદા રીબાયા કરવુ એ પણ ફરજીઆત છે કિન્તુ સુપ્રસિદ્ધ-નામધેય, સુધારક-શિરોમણિ, ઇશ્વરચન્દ્ર વિદ્યાસાગરજી જેવાઓના પ્રયત્ને ભારત સરકારે પુનર્લગ્નનુ દ્વાર ખુલ્લુ કરી દીધુ છે અને પજાબના વીર સુધારક સર ગગા રામ અગ્રવાલ, રાયબહાદૂર કે ટી સી આઇ ઇ એમ. બી એઇ મહાશય, વિધવાઓના ઉદ્ધાર માટે પુનર્લગ્નની સસ્થા અને આશ્રમો પાછળ ચાલીશ લાખ જેવડી રકમ અર્પણ કરી ગતવર્ષે પરલોક સિધાવ્યા છે

આ બધુ વિવેચન પુનર્લગ્નના પક્ષપાતીઓનુ આપણે જોયુ

એમા તો શકજ નથી કે દરેક કોમ કરતા જૈન કોમમા વસ્તી સખ્યાનો ઘગાડો બહુ વધારે પ્રમાણમા થતો રહે છે પણ વિધવા

વિવાહના પક્ષકારો આ માટે જે ઇલાજો બતાવે છે તેમા તેઓ પુનર્લગ્નની પ્રથાને ચાલુ કરવાની પણ ભલામણ કરે છે આ વાત બહુ વિચારવા જેવી છે પુનર્લગ્ન જો સમાજને પાપના ખાડામા ધકેલી ધર્મની અધોગતિ કરનારા હોય તો તો બેશક એ પાપને દાખલ કરી વસ્તી વધારવી ઉચિત ન જ ગણાય પરન્તુ બાળવિધવાઓની હૃદયદ્રાવક દુર્દશા જોતા મહાત્મા ગાધીજી જેવાઓ પણ તેવીઓના પુનર્લગ્ન માટે છડેચોક ઘોષણા કરી રહ્યા છે અને યુવકોને તેવી બાળા મળે ત્યા સુધી કુમારી સાથે લગ્ન ન કરવાની ભલામણ કરી રહ્યા છે

હિન્દુસ્તાનમા વિધવાઓની સખ્યા લગભગ અઢી કરોડ જેટલી (૨૬૪૨૧૨૬૨) ગણાય છે, જેમા પચીસ વર્ષ સુધીની આયુષ્યવાળી વિધવાઓ ૧૫૩૭૬૪૪, પન્દર વર્ષથી કમ ઉમ્મર વાળી ૩૩૨૪૭૨ અને દશ વર્ષથી કમ ઉમ્મરવાળી ૯૭૮૫૪ જેટલી ગણાય છે પાચ વર્ષથી પણ ન્યૂન ઉમ્મરવાળી છેક ન્હાની વિધવા બચ્ચીઓ પણ આ અભાગા દેશોમા મોજૂદ છે! અને તેમની સખ્યા લગભગ ૧૨૦૨૪ સુધી પહોચે છે અરે! એક વર્ષથી પણ કમ ઉમ્મરવાળી વિધવાઓ છસો જેટલી છે!

જે દેશમા બાળ–પત્નીઓની સખ્યા એક કરોડથી વધારે હોય, અને એક એક–બબ્બે વર્ષની બચ્ચીઓ પણ પન્દર–સત્તર હજાર જેટલી સખ્યામા બાળ–પત્નીઓ થઈને બેઠી હોય, તે દેશના દુર્ભાગ્યનુ શુ પૂછવુ ? આવા ભયાનક બાળલગ્નોથી યા તો અકાળ મોતના ગ્રાસ થવુ પડે, યા અકાળ વૈધવ્યના ભોગ થવુ પડે, સિવાય બીજુ શુ પરિણામ આવે!

આટલી મ્હોટી સખ્યામા "વિધવા–પટ્ટન" આ પૃથ્વી પીઠપર હિન્દુસ્તાન સિવાય બીજે ક્યાય નથી

વ્યાધિની ચિકિત્સા જ્યા સુધી ન થાય, ત્યા સુધી દૈશોદ્ધારની ગમે તેટલી બૂમો પાડીએ પણ કઇ ન વળે

બીજી કોમો કરતા જૈન કોમમા વિધવાઓની સ વધતી જાય છે અને એ સમાજની ઘોર બીમારી નથી આ બીમારીનુ નિદાન, વાર વાર બાળ-વિવાહ, અનમેલ વિવાહ અને વૃદ્ધલ વિવાહનેજ એકદમ અટકાવી દેવાની સખ્ત જ નાત-જાતના બધારણોની એવી કઢગી તેવા અનુચિત અને ઘાતકી લગ્નો પુ છે કન્યાની લેવડ-દેવડના ભેત્રો આજે હોઇ, બ્યાજળી લગ્નના લાભ ઘણા કાળમા તો મ્હોટા ભાગે જ્યા હાર હતો અને વિવાહ-સસ્કાર યોગ્ય થતા એથી પહેલાના વર્ણનમા બાલ-વિધવા તો ક્વચિત્ જ કદાચિત્ કોઈ બાળા ઉપર વૈધવ્ય રૂપ હાહાકાર વર્તાઇ જતો વાત તો એ છે કે-ગામોગામ, ગયા છે તે સઘળા સમેટી લેવાવા ઓસવાળ, વગેરે જુદા જુદા એક અવિભક્ત જૈન-જાતિ આયોજન વિશાળ કરવામા કો ઉન્નતિ છે

પણ આવા (લગ્ન-સુ અને થાય છે પરતુ તેનો

એ પરિણામ છે કે, આ વિષમ પ્રશ્નની ચર્ચા સમાજમા હવે પૂર જોશથી ચાલવા માડી છે અને સમાજ હજુ પણ નહિ ચેતે તો અાતે દહાડે પુનર્લગ્નનો રસ્તો ખુલ્લો થવાનો સભવ છે આજે સમા જનો મ્હોટો ભાગ, સામાન્ય રીતે જેઓ પુનર્લગ્નના પક્ષકાર નથી તેવાઓ પણ પતિની સગતમા નહિ આવેલી એવી કહેવાતી વિધવા બાળાઓને ફરી પરણાવી દેવાની તરફેણમા છે મ્હોટા મ્હોગ અનુભવી અને સચ્ચારિત્રશાળી સજ્જનો, વૃદ્ધો અને પ્રજામાન્ય મહાપુરૂષો પણ આમા સમત છે કેટલાક તર્ક પદ્ધતિએ કાયદો ઉપજાવીને જાહેર ઘોષણા કરી રહ્યા છે કે–પુરૂ ષને જેમ ફરી લગ્ન કરવાનો હક્ક છે તેમ સ્ત્રીને પણ કા ન હોવો જોઇએ ?

આવુ વાતાવરણ આજે ચોમેર વધારેને વધારે પથરાતુ જાય છે આ દશામા સમાજના નેતાઓ, શ્રીમાનો, ધીમાનો અને યુવ કોએ કુલગ્નના કાટાઓને જડ–મૂળમાથી ઉખાડી ફેકી દઇ લગ્ન–સસ્થાના સુધારા પાછળ પૂરજોશથી લાગી જવુ જોઇએ.

બાળ–લગ્ન અને બેજોડ લગ્ન જેવા અધર્મ્ય લગ્નો બધ પડી જતા અને બાળક–બાળિકાઓને વિદ્યાધ્યયનની સાથેજ સાથે વ્યાયામની પણ ખરેખરી તાલીમ આપવામા આવતા તથા લગ્નની ક્ષેત્ર–સીમા વિશાળ બનતા, તેમજ યોગ્ય વર–વધૂના લગ્ન થતા પૂર્વે યોગ્ય ડાકટર દ્વારા પુરૂષની તન્દુરસ્તીની ખાસ જાચ કરાવવાની પ્રણાલી ચાલુ થતા જે નવદમ્પતિઓ પ્રકટ થશે, તેમનાથી ધર્મની જ્યોત ઝગમગવાની અને તેઓ સમાજના વિધાયક બનવાના

પણ જે વિધવા યુવતીઓ આજે અશાન્ત અને દુખી જીવન ગુજારી રહી છે તેમનુ શુ કરવુ ? એ પ્રશ્ન ચન તન બહુ

વ્યાધિની ચિકિત્સા જ્યા સુધી ન થાય, ત્યા સુધી દેશોદ્ધારની ગમે તેટલી બૂમો પાડીએ પણ કઇ ન વળે

બીજી કોમો કરતા જૈન કોમમા વિધવાઓની સખ્યા વિશેષ વધતી જાય છે અને એ સમાજની ઘોર બીમારી છે એમા શક નથી આ બીમારીનુ નિદાન, વારવાર જણાવવામા આવ્યુ તેમ બાળ-વિવાહ, અનમેલ વિવાહ અને વૃદ્ધલગ્ન છે માટે તેવા વિવાહનેજ એકદમ અટકાવી દેવાની સખ્ત જરૂર છે સમાજમા નાત-જાતના બધારણોની એવી કફ઼ગી સ્થિતિ થઈ ગઇ છે કે તેવા અનુચિત અને ઘાતકી લગ્નો પુષ્કળ પ્રમાણમા થયા કરે છે કન્યાની લેવડ-દેવડના ક્ષેત્રો આજે બહુ સકુચિત થઇ ગયા હોઇ, વ્યાજબી લગ્નના લાભ ઘણા મોઘા થઇ પડયા છે પૂર્વ કાળમા તો મ્હોટા ભાગે જ્યા રોટીવ્યવહાર ત્યા બેટીવ્યવ હાર હતો અને વિવાહ-સમ્બધ યોગ્ય રીતે અને યોગ્ય ઉમ્મરે થતા એથી પહેલાના વખતમા આટલી વિધવાઓ ન્હોતીજ બાલ-વિધવા તો કવચિત્ જ નજર આવતી પાચ દશ વર્ષે કદાચિત્ કોઈ બાળા ઉપર વૈધવ્ય આવી પડતા સર્વત્ર અરેરા રૂપ હાહાકાર વર્તાઇ જતો આજની સ્થિતિ તો સ્પષ્ટ છે ખરી વાત તો એ છે કે-ગામોગામ, નાત-જાતમા જે ભાગલા પડી ગયા છે તે મધળા સમેટી લેવાવા જોઇએ દશા, વીશા, પોરવાડ, ઓસવાળ, વગેરે જુદા જુદા નાતભેદો ઉડાવી દઇ બધાઓની એક અવિભક્ત જૈન-જાતિ નિષ્પન્ન થઈ જોઇએ વિવાહ-ક્ષેત્રનુ આયોજન વિશાળ કરવામા કોમને ઘણો લાભ છે અને ધર્મની ઉન્નતિ છે

પણ આવા (લગ્ન-સુધારણાના) પોકારો તો ઘણાય થયા અને થાય છે, પરતુ તેનો અમલ કયા થાય છે ? અને એનુ જ

એ પરિણામ છે કે, આ વિષમ પ્રશ્નની ચર્ચા સમાજમા હવે પૂર જોશથી ચાલવા માંડી છે અને સમાજ હજુ પણ નહિ ચેતે તો જાતે દહાડે પુનર્લગ્નનો રસ્તો ખુલ્લો થવાનો સભવ છે આજે સમાજનો મ્હોટા ભાગ, સામાન્ય રીતે જેઓ પુનર્લગ્નના પક્ષકાર નથી તેવાઓ પણ પતિની સગતમા નહિ આવેલી એવી કહેવાતી વિધવા બાળાઓને ફરી પરણાવી દેવાની તરફેણમા છે મ્હોટા મ્હોટા અનુભવી અને સચ્ચારિત્રશાળી સજ્જનો, વૃદ્ધો અને પ્રજામાન્ય મહાપુરુષો પણ આમા સમત છે કેટલાક તર્ક પદ્ધતિએ કાયદો ઉપજાવીને જાહેર ઘોષણા કરી રહ્યા છે કે–પુરૂષને જેમ ફરી લગ્ન કરવાનો હક્ક છે તેમ સ્ત્રીને પણ કાં ન હોવો જોઇએ ?

આવુ વાતાવરણ આજે ચોમેર વધારેને વધારે પથરાતુ જાય છે આ દશામા સમાજના નેતાઓ, શ્રીમાનો, ધીમાનો અને યુવકોએ કુલગ્નના ઝાડાઓને જડ–મૂળમાથી ઉખાડી ફેંકી દઇ લગ્ન–સ સ્થાના સુધારા પાછળ પૂરજોશથી લાગી જવુ જોઇએ

બાળ–લગ્ન અને એજોડ લગ્ન જેવા અધર્મ્ય લગ્નો બધ પડી જતા અને બાળક–બાળિકાઓને વિદ્યાધ્યયનની સાથેજ સાથે વ્યાયામની પણ ખરેખરી તાલીમ આપવામા આવતા તથા લગ્નની ક્ષેત્ર–સીમા વિશાળ બનતા, તેમજ યોગ્ય વર–વધૂના લગ્ન થવા પૂર્વે યોગ્ય ડાકટર દ્વારા પુરૂષની તન્દુરસ્તીની ખાસ જાચ કરાવવાની પ્રણાલી ચાલુ થતા જે નવદમ્પતિઓ પ્રકટ થશે, તેમનાથી ધર્મની જ્યોત ઝગમગવાની અને તેઓ સમાજના વિધાયક બનવાના

પણ જે વિધવા યુવતીઓ આજે અશાન્ત અને દુખી જીવન ગુજારી રહી છે તેમનુ શુ કરવુ ? એ પ્રશ્ન યત્ર તત્ર બહુ

ચર્ચાય છે બાળપણમા કે ચઢતી જુવાનીમા રડાતા યાવજ્જીવ બ્રહ્મચર્ય પાળવુ એ કઇ નાનીસૂની વાત નથી છતા એવી દેવીઓ અનેકાનેક મોજૂદ છે, ત્યારે એવા જુવાન વિધુરો કેટલા નિકળશે, કે જેમણે પહેલી પત્ની મરી જતા પુનર્લગ્નનો વિચાર માંડી વાળી બ્રહ્મચારિ-જીવન ધારણ કર્યું હોય! વૈધવ્ય-ધર્મ પાળનારી સ્ત્રીઓ પુષ્કળ છે, જ્યારે વિધુર થતા બ્રહ્મચર્ય અખત્યાર કરનારા બહુ ઓછા નિકળશે

ધીરજ ગુણ સ્ત્રીઓ ખીલવી શકે અને પુરૂષો ન ખીલવી શકે એવુ કઇ નથી પુરૂષો પણ ધીરજ ગુણમા આગળ વધી શકે છે પણ સ્વતત્રતાના મદમા પડી પુરૂષે પોતાની મર્યાદા વિસારી દીધી છે અને જ્યારથી સ્ત્રી-વર્ગ પર તેણે ‘ નાદરશાહી ’ ચલાવવી શરૂ કરી ત્યારથી તે વર્ગની અધોગતિ શરૂ થઇ છે હજુ પણ નારીને સન્માનની વસ્તુ સમજવામા આવે, વિધવાઓને અમગળ ન સમજી તમની પ્રત્યે આદરભાવ રાખવામા આવે, તેમની આજીવિકાની અગવડો દૂર કરવામા આવે અને તેમની સામે સ્વચ્છ વાતાવરણ રાખવામા આવે તો તેમના હૃદય પર ઘણી સારી અસર થાય અને તેઓ પોતાની જીન્દગી સુધારી શકે મ્હોટે ભાગે આજીવિકાની કઠણાઇને લીધે તેમને આડા-અવળા કે પતનના વિચાર આવે છે, અને ઘર-કુટુબના ત્રાસથી પણ તેઓ ઉંધે રસ્તે દોરવાઇ જાય છે જો તેમના વૈધવ્ય-વ્રત પ્રત્યે સાનભર્યું વર્તન રખાય તો તેમને પણ આત્મ-ગૌરવનો ખ્યાલ ઉપજે, અને તેમના આત્મ-સન્માનના ભાવ તેમને તેમના ઉચ્ચ આદર્શને વળગી રહેવા મજબૂત ટેકો આપે

આ સિવાય ઉચ્ચ આદર્શ પર યોજાએલા **વનિતા-વિશ્રા**

શૈના વિશુદ્ધ વાતાવરણ પણ વૈધવ્ય-જીવનને સફળ કરવામા બહુ મદદગાર થઇ પડે

સાધારણરીતે હિન્દુ-સમાજ તરફ દૃષ્ટિપાત કરતા જણાય છે કે હિંદુ સમાજમા વિધવાનુ સ્થાન બહુ નિકૃષ્ટ માની લેવામા આવ્યુ છે કોઈ બાઇ અકાળ વૈધવ્યને ભોગ થતા તે બીચારી આખા ઘરમા તિરસ્કારને પાત્ર બને છે ઘરવાળા તેને કોસે છે કે-' આ ડાકણ ઘરમા આવી એટલે આમ થયુ ' આ રાક્ષસીએ મારા ભાઇને ભરખી લીધો ' આમ તેના માથે તિરસ્કારની ઝડી વરસવા માડે છે એક તો પતિ ગુમાવ્યાનુ દુ ખ તે બીચારીની છાતીને બાળી રહ્યું છે, ત્યારે બીજી તરફ તેના ઉપર આવા શબ્દોના માર પડે ! એ વખતે એની મનોદશા શી થતી હશે ! 'પડ્યા ઉપર પાટુ ' તે આ નહિ ? આટલેથી ખતમ નથી થતુ તેનો પતિ જતા તે અભાગણીનુ માન-સમ્માન બધુ લૂટાઇ જાય છે ઘરમા તેની કઇયે કદર રહેતી નથી ચાકરડીથીયે તેની ભૂડી દશા થાય છે કુતરીની જેમ વારે વારે તે ધૂતકારાય છે કરડી નજરથી તેને ખાવા અપાય છે આવા સીતમ જ્યા ગુજરતા હોય ત્યા બળી-ઝળી યુવતીઓને વિષયી, કામી કે ગુડાઓના ફાસલામા ફસાતા વાર લાગે ખરી ? યૌવનના ઉન્માદ અને ઘર-કુટુબના ત્રાસથી અકળાઇ ભાગી નિકળેલી હિન્દુ બ્હેનોથી કલકત્તા, બનારસ, બમ્બઇ, દિલ્હી, લાહોર અને લખનઉ જેવા શહેરોના વેશ્યા-બજારો ભર્યા પડ્યા છે તમે કહેશો કે એ બધી શુ હિન્દુ જ હશે ? મારે જણાવવુ જોઈએ કે-હિન્દુસ્તાનના વેશ્યા-બજારો મ્હોટે ભાગે હિન્દુ વેશ્યાઓથીજ ઉભરાય છે એક કલકત્તાનુજ ઉદાહરણ જુઓ કે, સન ૧૮૫૨ મા તે શહે

રમા ૧૨૪૧૯ વેશ્યાઓ હતી, જેમા ૧૦૪૬૧ હિન્દુ હતી ખાસ વેશ્યાનો ધ ધો કરનારી વેશ્યાઓ આજે હિન્દમા પાચ લાખ ઉપર મનાય છે, જેમા એવી વેશ્યાઓ કે જેઓ વેશ્યા-કર્મ કરવા છતા, ભયથી કે શરમથી પોતાને ' વેશ્યા ' નથી કહેવડાવતી, તેમનો અને બીજી વ્યભિચારિણીઓનો સમાવેશ નથી કર્યો. અલ્પ ભાગ બાદ કરતા બાકીનો મ્હોટો ભાગ હિન્દુઓની વહુ-બેટીઓ છે અને તે હિન્દુઓની લગ્ન-સસ્થાની અન ભિન્નતા, સમાજની ખોટી શરમ, ભીરુતા અને નિર્દયતાનુ મૂર્તિમન્ત પરિણામ છે આ પાચ લાખ વેશ્યાઓની ચરણ-પૂજા પણ કઇ ઓછી નથી થતી ! તેની પાછળ વર્ષ-દહાડે ૬૨ કરોડ જેટલા રૂપીયા હિન્દુસ્તાન ખરચે છે !

આ તો ખુલ્લા વ્યભિચારની વાત થઇ, પણ ગુપ્ત વ્યભિચારના સડાઓની જાચ કરવી એ મનુષ્યની શકિતથી બહાર છે આ વ્યભિચારના પરિણામે દેશનુ શકિત-ધન લૂટાય છે, યુવકોના બળ હણાય છે અને તેઓ અનેક ગરમીના રોગોના શિકાર બને છે આથી વૈદ્યો, હકીમો અને ડાકટરોને ભાવતુ મળે છે અને તેમના ઘર ભરાય છે દશની આ દુર્દશાનુ મૂળ વિધવા-જીવનની દુર્દશામા સમાયલુ છે, એ ભૂલવુ નથી જોઈતુ એટલા માટે સમાજના સરદારો અને દેશભક્ત યુવકો તથા ધાર્મિક સજ્જનોનુ કર્ત્તવ્ય છે કે તેઓ એ દયાપાત્ર બ્હેનોની ખબર લ્યે દેશ-સેવા તથા ધર્મોન્નતિના કાર્યોમા તે બ્હેનો પણ પુરૂષ-વર્ગ જેટલો પોતાનો ફાળો આપી શકે તેમ છે તેમનામા કઈ ઓછી શક્તિ નથી તેમની શક્તિઓને ગુગળાવવામા કઇ ફાયદો નથી, બ-કે એથી તો દેશનુ એક સારૂ અને

મહત્વપૂર્ણ અગ નકામુ બની જતા દેશ પક્ષઘાતનો શિકાર બને છે દેશની ઉન્નતિમા અને ધર્મપ્રચારના કાર્યમા એ વર્ગને મહત્વપૂર્ણ સાધન સમજી તેને ખીલવવાની આવશ્યકતા છે જ્ઞાન અને શિક્ષા દ્વારા જ્યારે તેમની આત્મશક્તિનો વિકાસ થશે, તે દહાડે તેમના ઉજ્જવળ જીવન જે પ્રભા ફેંકશે તેજ ધર્મનો ઉદ્યોત કરશે અને દેશમા અજવાળુ નાખશે

આરોગ્ય અને બ્રહ્મચર્યાશ્રમ.

અનુભવીઓનુ કહેવુ છે કે—" धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्य मूलकारणम् " એટલે કે, ધમ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનુ મૂળ કારણુ આરોગ્ય છે આરોગ્ય નથી તો, સુખ નથી, શાન્તિ નથી, જીવન નથી માણુસ ચાહે ગમે તેટલો ધનવાન્ યા વિદ્વાન્ હોય, પણુ આરોગ્યના અભાવે તે દુ ખી છે, જ્યારે ગરીબ અને અશિક્ષિત માણુસ પણુ સારી તન્દુરસ્તીના પ્રભાવે સુખોપભોગ કરી શકે છે ખરેખર, ઐહલૌકિક અને પારલૌકિક સુખ-શાન્તિના લાભ માટે આરોગ્ય જાળવાવુ જરૂરનુ છે

આરોગ્ય માટે ચોખ્ખી હવા, શુદ્ધ ખોરાક, સ્વચ્છ જળ અને વસ્ત્ર તથા ઘર-મકાનની ચોખ્ખાઈ વગેરેની જરૂરીયાત દરેકે દરેકને કબૂલ છે, પણુ એ શબ્દોમાજ કબૂલ હોય અને વર્તનમા ન હોય તો શા કામનુ ! ગુજરાત-કાઠીયાવાડમા જોઇએ છીએ કે એઠાજૂઠાનો વિચાર બહુ ઓછો હોય છે આ ગન્દાઇને લીધે તેઓ વગોવાય છે બીજા દેશવાળાઓ તેમની ટીકા કરે છે, તેમને

હસે છે ગોળામા પાણી પીધેલા લોટા કે પ્યાલા ફરીથી બોળાય એ ઓછી મલિનતા છે ? એવા પાણીમા અનેક માણસોના મોઢાની લાળ કે છોકરાના નાકના લીંટ દાખલ થવાનો સભવ નથી કે ? આથી ધાર્મિક દૃષ્ટિએ સમ્મૂર્છિમ જીવોની વિરાધના થવા ઉપરાત ક્ષય, ખામી વગેરે ચેપી રોગો પણ લાગુ પડે એઠા ભાત હાડલામા પાછા ન ખાય, એઠી કરેલ રોટલી રોટલીના ભાજનમા પાછી મૂકી દેવાય, કડછીથી કઢી ચાખીને પછી એની એ કડછી કઢીની હાડલીમા ન ખાય, કાળા મેશ જેવા મહોતાથી કામ લેવાય, કણેક મસળતા પડખે બેઠેલ બાળકનુ નાક સાફ કરી એવાને એવા લીંટાળા હાથે ફરી કણેક મસળાય, આવી આવી અનેક ગન્દાઇઓ વાણિયાઓના ઘરોમા ઘૂસેલી છે, એ ખરેખર શરમાવા જેવુ છે

આરોગ્યના અર્થીએ ખાન-પાનની બાબતમા સભાળ રાખવાની છે અજીર્ણની હાલતમા સહુથી સરસ ઉપાય ઉપવાસ છે ઉપવાસનો મહિમા આજે પાશ્ચાત્ય પ્રજા પણ સમજવા લાગી ગઈ છે તાવ આવે ત્યારે વ્હાલેસરીઓ શીરો કરીને ખવરાવે, યા ઢોકળા-ઢેબરા કે ભજીઆ મ્હોઢે લગાડે આ અજ્ઞાન-ચેષ્ટા નથી ? તાવનુ રામબાણ ઔષધ ઉપવાસ છે ખોરાક પચ્યાનુ ચિન્હ એ છે કે દસ્ત સાફ આવે, અને ત્યારે જ ખરી ભૂખ લાગે. ખરી ભૂખ વગર જમવુ યા આચડ-કુચડ પેટમા ભરવુ એ રોગને નોતરવા જેવુ છે

ચિન્તાથી આરોગ્ય બહુ હણાય છે એ હાલતમા નિદ્રા દેવી પણ રૂઠી જાય છે સુખ-નિદ્રાના અભાવે ખોરાકનુ બરાબર પાચન થતુ નથી, અને તબિયત બગડે છે કેટલાકનુ મનોબન્ધારણ જ એવુ હોય છે કે સામાન્ય બાબતમા પણ તેમનુ મન ચિતાથી

બળવા માટે છે ચિન્તાથી બચવા માટે વિવેકજ્ઞાનદ્વારા મન ઉપર કાબુ મેળવવાની જરૂર છે

આરોગ્ય માટે કપડા-લત્તાની જેમ બિછાના પણ સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર છે ખેદની વાત છે કે-સુવાવડી તરફ આપણા સમાજની એવી ઘૃણા-દૃષ્ટિ છે કે, તે બીચારીને ત્રુટેલા વાણનો ખાટલો અને સુવાવડ ખાતાનુ રાખી મૂકેલુ ગ ધાતુ ગાભા જેવુ ગોદડુ કે સાદડ આપે છે આ કેટલી મૂર્ખાઇ ગણાય! વળી બીજી મૂર્ખાઇ એ પેસી ગઇ છે કે સુવાવડીની સુવાવડ કર વામા પાપ મનાયુ છે ગજબ! સુવાવડ એક જાતની માંદગી જ ગણાય એવી માદગીવાળાની સેવા-શુશ્રૂષા કરવી એ સેવા-ધર્મ છે, અનુકમ્પા અને દયા છે, એ પરોપકારનુ કામ છે એમા પુણ્યલાભ છે બ્હેનો આ વાતને ખાસ ધ્યાનમા લ્યે.

શરીરને શ્રમ પહોંચે અને કસરત મળે એ પણ શારીરિક સમ્પત્તિ માટે મહત્ત્વનુ સાધન છે શ્રમજીવી લોકોને સુકો રોટલો પણ અમૃત જેવો ગુણકારી થાય છે ઘી-દૂધના અભાવે પણ પરિશ્રમના પ્રભાવે તેમના શરીર તાકત દાર બને છે મહેનત કરી કડક ભૂખ લાગતા રસ-કસ વગરનુ અન્ન પણ મીઠુ લાગે છે પરિશ્રમથી નિદ્રા પણ ગાઢ આવે છે અને પાચન પણ બરાબર થાય છે આરોગ્ય મેળવવાની આ સરસ લાઇન છે, પણ બધા કઇ મજૂર કે ખેડુત જેવા પરિશ્રમી ન હોય. જેઓ સુખ-સમ્પન્ન હાલતમા મૂકાણા છે, તેઓ પણ વ્યાયામથી અને બહિર્ભ્રમણથી શરીરમા સ્ફૂર્તિ મેળવી શકે છે સારા સારા ગરિષ્ઠ પદાર્થો ખાઇને પણ જો ન પચે તો નકામા છે, બ કે શરીરને બગાડનારા અને માદગીને નોતરનારા થઇ પડે છે કોઇ પણ ખોરાકની પૌષ્ટિકતા તેના પાચન થવામા જ

છે અને એમ થવા માટે વ્યાયામ,શ્રમ યા બહિર્ભ્રમણુની અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે

તાકતને કમ કરનારા અને શરીરની ગરમીને બગાડનારા ચાહ, કોફી, બીડી વગેરે પણ તજવા જોગ છે

કેટલાક ધર્મઘેલાઓ મલિનતાને પોષવામા 'ધર્મ' માની બેસે છે તેઓ બીચારા 'શુદ્ધિ' ના તત્ત્વથી અજાણ છે બાહ્ય શુદ્ધિ અને આન્તર શુદ્ધિને અરસપરસ કેટલુ લાગે વળગે છે એ સમજવાની જરૂર છે શરીર એ આત્મ-દેવતાનુ મન્દિર છે એટલે એ મેલુ રાખવુ કેમ પાલવે ? શુદ્ધિના અભાવે નિપજતા દાતના રોગો તન્દુરસ્તીને બગાડે છે ધર્મ એવો ન હોય કે, દાતમા મેલ જામે અને તે સડે આરોગ્યના ઉમેદવારે આ બધુ વિચારવાનુ છે

પણ બ્રહ્મચર્ય વગર આરોગ્ય નથી સચવાતુ એ ખાસ ધ્યાનમા રાખવાનુ છે આરોગ્યનુ રક્ષણ બ્રહ્મચર્ય પાળવામા છે બ્રહ્મચર્ય એ જિન્દગીનો પાયો છે વિષય-રસમા આખુ જગત ડુબેલુ પડયુ છે વિષયની સામે થઇ બ્રહ્મચય પાળનારજ દુનિયામા ધીર વીર છે મોહ-માયાના ચાળા તમામ દુનિયાને રજાડી રહ્યા છે તેનાથી ઉચે ઉઠનારોજ ખરો મહાત્મા છે આવો મહાન્ આત્મા બનવા માટે માનવજીવન જ એક મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે સ્વર્ગની ભોગભૂમિમા રહેનારા દેવતાઓ અને ઇન્દ્રોના પણ નશીબમા એવુ માહાત્મ્ય કયાથી હોય ! એ ઇન્દ્રો પણ પોતાની એ બાબતની નૈતિક દુર્બળતા સમજે છે અને માનવલોકવર્તી એવા માહાત્માઓને નમન કરીને પોતાના સિહાસન પર બેસે છે આત્મશક્તિ ખીલ્યાનુ સ્પષ્ટ પ્રમાણ વિષયત્યાગમા રહેલુ છે વિષયત્યાગ એટલે વિષયવાસનાનો ત્યાગ એ ત્યાગ

જેમ જેમ ઉત્કર્ષ—અવસ્થા પર આવે છે તેમ તેમ આત્મશકિતનો વિકાસ વધતો જાય છે એ ત્યાગની જે કિમ્મત છે તે ભોગની નથી મહર્ષિ મનુ સ્પષ્ટ ફરમાવે છે કે—

" प्रापणात् सर्वकामाना परित्यागो विशिष्यते " ×

અર્થાત્—સસારના તમામ પ્રકારના ભોગોના લાભ કરતા તેનો ત્યાગ એ વધારે કિમ્મતી છે વિષય-વાસના પર જેણે વિજય મેળવ્યો છે તેનો વિજયનાદ સમગ્ર બ્રહ્માડ પર ગાજી રહ્યો છે

દરેકે દરેક ઇન્દ્રિય પર કાબુ મેળ યા સિવાય સપૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય સાધી શકાતુ નથી પણ આ બ્રહ્મચર્ય તો એકદમ ઉચી કક્ષાનુ છે અહીં આપણે જે વાત કરવાની છે તે વીર્યનિરોધ રૂપ બ્રહ્મચર્ય સબન્ધી છે વીયના પતનમા શકિતનુ પતન છે જિન્દગીના છેડા સુધી પણ એવુ પતન જેનુ થયુ નથી, તેના આત્મબળની શી વાત કરવી! તેના અભ્યુદયનું શુ પૂછવુ! આવા મહાત્માઓ પૂવકાળમા થયેલા છે એ આપણે કથાઓથી જાણીએ છીએ અત્યારે પણ કોઇ હોઇ શકે બ્રહ્મચર્યનો મહિમા અપાર છે આજસુધીમા જેટલા મહાન્ કાર્યો થયા છે અને જેટલા મહાન આત્માઓ થયા છે તે બધા બ્રહ્મચર્યવ્રતના સાધનથી બ્રહ્મચર્યનો રસાસ્વાદ જેણે બરાબર જાણ્યો છે, એ મહાન્ શકિતની મહત્તા જેણે બરાબર પીછાણી છે તેને ગમે તેવા આદર્શ વિવાહમા જોડાવુ એ મેલ ચુથવા બરાબર ભાસે છે વિવાહ-સસ્થા એ ગમે તેમ પણ એક રીતના દુર્બળ મનના માણસોને રહેવાની ભૂમિકા છે એ સસ્થામા ગમે તેવી નિયમિત રીતે રહેવામા આવે, છતા પણ તેઓ બ્રહ્મચર્યના માર્ગે વિચરનારાઓ આગળ ઠીંગણા વામન

× મનુસ્મૃતિ, બીજો અધ્યાય.

જેવા દીસે છે જગત માત્ર વિષયના કાદવમા લપટાયુ છે, એટલે વિવાહની સસ્થામા દાખલ થનારાઓ હમેશા પુષ્કળ પ્રમાણમા હોય એ બિલ્કુલ સ્વાભાવિક છે, છતા બ્રહ્મચર્યનો આદર્શ તેવા સજ્જનોની દૃષ્ટિ બહાર ન હોય ક્રમમા ક્રમ, પહેલી ઉમ્મર, જે બ્રહ્મચર્યનુ મન્દિર ગણાય છે, તેમા તે મહાન દેવતાનુ આરાધન થવુ જરૂરનુ છે માનવ–જીવનના ચાર ખડો પૈકી પહેલા ખડમા બ્રહ્મચર્યદેવ બિરાજમાન છે તેનુ અપમાન યા વિરાધન કરવુ એ પોતાના જીવનને અધોગતિમા પટકવા રૂપ છે બ્રહ્મચર્યાશ્રમને યોગ્ય રીતે સાધન કરીનેજ પછી આગળના ખડોમા જવાનુ છે એ આશ્રમનો જે ભગ કરે છે તે ઇશ્વરીય આજ્ઞાનો ભગ કરે છે, અને પોતાની જિન્દગીની દુર્ગતિ કરે છે

જેમ દૂધમા માખણ રહેલુ છે તેમ લોહીમા શુક્ર–વીર્ય વિદ્યમાન છે દૂધનુ મથન કરીને તેમાથી માખણ કાઢી લેવાથી તે દૂધ નકામુ બની જાય છે, તેમ શુક્ર નિકળી જવાથી રક્ત નકામુ બની જાય છે જેટલુ શુક્ર નષ્ટ થાય છે તેટલા પ્રમાણમા રકત નકામુ બની જાય છે શુક્ર એ રકતનો યા શરીરનો પરમોત્કૃષ્ટ અશ છે જેટલા પ્રમાણમા તેની રક્ષા કરાય છે તેટલા પ્રમાણમા શકિત–લાભ વિશેષ પ્રાપ્ત થાય છે

સુપ્રસિદ્ધ ડાકટર નિકલ્સનો મત છે કે, શુક્ર શરીરનો રાજા છે જે સ્ત્રી–પુરૂષોના જીવન પવિત્ર અને સયત હોય છે તેમના શરીરમા આ પદાર્થ વધારે પુષ્ટ બનીને તેમને વધારે ને વધારે સાહસી, ધર્મશીલ, દીર્ઘાયુ અને આનન્દિત બનાવે છે, જ્યારે આ પદાર્થનો વ્યય માણસોને દુર્બળ તથા અસ્થિર–ચિત્ત બનાવે છે એથી તેમની શારીરિક અને માનસિક શકિતઓનો હ્રાસ

થાય છે અને શરીરયન્ત્રની ક્રિયા મન્દ પડી જાય છે, આખરે એનુ પરિણામ મૃત્યુમા આવે છે

પૂર્વે ભારતવર્ષમાં વિદ્યારભ-સસ્કારના સમયે બાળકોને બ્રહ્મચર્યના મહિમાનો સદુપદેશ અપાયા કરતો આચાર્ય કે ગુરૂ શિષ્યોને પ્રતિદિન બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું શિખવતા તેમને આ પુનીત માર્ગથી વિચલિત ન થવા દેતા પ્રત્યેક બાળક અને બાળિકા યોગ્ય ઉમ્મર સુધી અખડ બ્રહ્મચર્યપૂર્વક વિદ્યા સપાદન કરીને પછી ગૃહસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ કરતા પણ દુર્ભાગ્યવશ સમયે પલટો ખાધો છે, અને તે એવો કે, જે એકના સાધનથી બધુ સધાતુ હતુ, તે બ્રહ્મચર્યના સાધનનુ વિધાન જ લુપ્તપ્રાય થઇ ગયુ

સમાજની અધોગતિ થવામા મુખ્ય કારણ બ્રહ્મચર્યનો નાશ છે આજે વિષમય વાતાવરણ દિવસે દિવસે એટલુ વધતુ જાય છે કે, બાળકો અને યુવકોના ચરિત્રોમા વધારે સડો પેસતો જાય છે તેમનો પહેરવેષ, તેમની રહેણી અને તેમની રીતભાત કામ વાસનાને પોષણ આપનાર હોય છે માબાપોને તેમના બાળકોના ચારિત્ર માટે ધ્યાન આપવાની ફુરસદ નથી સ્કૂલ અને કોલેજોના વાતાવરણ પણ કઇ ઓછા મેલા નથી વૃદ્ધો દુનિયાના કિનારે બેઠા છે, જ્યારે યુવકો અધિકાશ છેલ છબીલા બની વિષયવિલાસ શોધતા ફરે છે નાટક-સીનેમા અને હોટલના શોખ તેમને ખુવાર કરી રહ્યા છે શૃગારિક વાચન તેમનુ ખૂન ચૂસી રહ્યુ છે જમા નાનો ભપકો ઉપરથી સારો દેખાય છે, પણ અદરખાનેથી બ્રહ્મચર્ય ઉપર ભારે કાપ મૂકાઈ રહ્યો છે એનુજ પરિણામ છે કે સમાજ દિવસે દિવસે વધારે ગળતો જાય છે આવી હાલતમા ધર્મભાવના ક્યાથી ખીલી શકે ! જેમ એક વ્યક્તિ બ્રહ્મચર્યનો નાશ કરીને આગળ વધી શકતી નથી, બલ્કે તેનુ પતન થાય છે,

તેમ સમાજ અને રાષ્ટ્ર પણ બ્રહ્મચર્યની સામે થઇ પોતાનો સત્યાનાશ વાળે છે એમા શક નથી જીવનની દોરી, સમાજનો સ્તભ અને ધર્મનો આધાર મુખ્ય બ્રહ્મચર્ય છે બ્રહ્મચર્યનુ તેજ ઇશ્વરીય તેજ છે એની સામે ભૌતિક તેજ હમેશા ફીકા પડે છે એ મહાન્ પ્રકાશ સમાજમા ફેલાયા વગર તેનો કદી ઉદ્ધાર નથી અને શાસનનો ઉદ્યોત નથી

અત્યારની વિષમ સ્થિતિમાથી સમાજને ઉગારી લેવો હોય, હાલના દુર્બળ સમાજમાથી મહાન પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી હોય તો બ્રહ્મચર્યાશ્રમની સસ્થાઓ ખોલવાની ખાસ જરૂર છે

ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે મ્હોટા પાયા ઉપર તેવા આશ્રમો સ્થપાવા જોઇએ એ આશ્રમમા સાત–આઠ વર્ષની ઉમ્મરથી દાખલ થયેલા બાળકો ઓછામા ઓછી ૧૯–૨૦ વર્ષની ઉમ્મર સુધી જે તાલીમ મેળવશે તે કેટલી મહત્તાપૂર્ણ હશે એ વાચકો ખ્યાલ કરી શકે છે તેટલા વર્ષો સુધી અખડ બ્રહ્મચર્યની સાધના સાથે વિદ્યોપાર્જન કરીને પછી બહાર નિકળેલા એ બ્રહ્મચારી વિદ્વાનોનુ બ્રહ્મતેજ દુનિયા પર કેટલુ અજવાળુ નાખશે ! તેમના કેળવાયલા શરીર કેવા અલમસ્ત હશે ! તેમનુ દેહ–સૌદર્ય કેવુ તગમગતુ હશે ! અને તેમની હાકલ દેશને કેવી ગજાવી મૂકશે !

બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાથી નિકળેલા એ વીર–યોદ્ધા વિદ્વાન્ યુવકો જો સન્યાસનો માર્ગ ગ્રહણ કરશે તો હેમચન્દ્રાચાર્યની પુનરાવૃત્તિઓ નિકળશે, અને જગત્ના યુગપ્રધાનના કાર્યો બજાવશે, અને ગૃહસ્થાશ્રમમા પ્રવેશ કરનારા ધુરન્ધર દેશભકતો, ધર્મવીરો અને મહાન ગૃહસ્થો નિવડશે

સાધુ-સંસ્થા.

સાધુ જીવનનો માર્ગ એટલે નિર્ગ્રન્થ-માર્ગ એટલે? વીતરાગદશાની લાઇનનુ અભ્યાસી જીવન તેને પોષણ આપનાર આચાર-વ્યવહાર એ દ્રવ્ય-ચારિત્ર

તર્ક-પરમ્પરાના તરંગીઓ એમ કહી નાખશે કે, દ્રવ્ય-ચારિત્ર એ મુક્તિ-સાધનનુ ખાસ આવશ્યક અંગ નથી મુક્તિલાભને માટે તે અન્યથાસિદ્ધ કારણ છે તેના વગર પણ મુક્તિ પામ્યા છે અને પમાય છે અન્યલિંગ-ગૃહસ્થલિંગાદિમા પણ સિદ્ધ થવાનુ આર્ષ પ્રવચન આ બાબતમા જ્વલંત પ્રમાણ છે માતા મરૂદેવી અને રાજા ભરતને દ્રવ્ય ચારિત્ર ક્યા હતુ ?

"नाशाम्बरत्वे न सिताम्बरत्वे, न तर्कवादे न च तत्त्ववादे ।
न पक्षसेवाश्रयणेन मुक्ति, कषायमुक्तिः किल मुक्तिरेव" ॥

આ શ્લોક પણ એ વિષયનો પોષક છે વળી દ્રવ્ય-ચારિત્ર હોવા છતા પણ કેટલાય મુક્તિ નથી પામ્યા નવ ગ્રૈવેયક સુધીની સ્વારાજ્ય-ઋદ્ધિ મેળવી શકનાર અભવ્યોનો ગમે તેટલો દ્રવ્ય-ચારિત્ર-વિકાસ પણ મુક્તિલાભ માટે સર્વથા અસમર્થ નીવડે

છે સમય-સાર રાગ-દ્વેષને શમન કરવા પરત્ને છે જે કોઈરીતે તેનુ પ્રશમન થાય તે રીત ગ્રહણ કરના તેનુ સ્પષ્ટ ફરમાન છે આજ પ્રવચનનુ સર્વસ્વ છે આથી પણ દ્રવ્યચારિત્ર અસમર્થ સાબિત થાય છે મતલબ કે દ્રવ્ય-ચારિત્રના સદ્‌ભાવમા મુક્તિ-લાભનો અવશ્યમ્ભાવ અસિદ્ધ છે અને તેના અભાવમા તેનો સદ્‌ભાવ પણ સિદ્ધ છે આમ દ્રવ્યચારિત્ર મોક્ષ-લાભાથ અન્યથા સિદ્ધ ઠરે છે

પણ દુનિયામા જેને માટે જેનો ઉપયોગ કરાય છે તે બધા તેના અસાધારણ કારણ કયા હોય છે ? માન્યુ કે દ્રવ્ય-ચારિત્ર આત્મ-ચારિત્રનુ ‘ અસાધારણ ’ કારણ નથી, પણ તેનુ તે પોષક તો છે અભવ્યમા ભાવચારિત્ર હતુ કયે દહાડે, કે દ્રવ્ય-ચારિત્ર તેને પોષે ! અસાધારણ ન હોય અને સાધારણ કારણ હોય તો તેનાથી સાપડતો લાભ ન ઉઠાવવો ? દ્રવ્યચારિત્ર આત્મ-લાભ માટે સર્વથા અસમર્થ-અનનુકૂળ ઠર્યું હોત તો બેશક તેની ઉપાદેયતા ઉડીજ ગઈ હોત, પણ તે તો સ્વયભૂ ધર્મ છે અને દુનિયાના તમામ પૈગમ્બરો, સાધુ-સન્યાસીઓ અને ફકીરોએ આત્મ-લાભ માટે તેનુ ઉપાદાન, જુદી જુદી રીતિએ તથા ઓછેવત્તે અશે પણ આવશ્યક ઠરાવ્યું છે તેના દ્વારા કદી કદી તો ઉજ્જડ પ્રદેશમા પણ સદ્‌ભાવના અ કુરા ફૂટી નિકળે છે અનાદિમોહવાસિત હૃદય ક્ષેત્રને ધર્મ-બીજના વપન માટે પ્રથમ ખેડવાની આવશ્યકતા છે, અને તે, દ્રવ્ય-ચારિત્રનુ કામ છે આત્મ-ચારિત્રના ઉચ્ચ શિખરને પહોચી વળવાના અભ્યાસ-ક્રમમા દ્રવ્યચારિત્રને મહત્વપૂર્ણ સ્થાન છે, એમા શક નથી જ્યા આશામ્બરતા કે સિતામ્બરતા નથી, જ્યા મુનિલિંગાદિ નથી, ત્યા પણ અમુક પદ્ધતિનુ દ્રવ્યચારિત્ર

કારણ વિદ્યમાન હોય છે ભરતાદિના કેવળજ્ઞાનનુ બીજ તેમના પૂર્વભવીય દ્રવ્યચારિત્રાભ્યાસમા સમાયેલુ છે એટલે સાક્ષાત યા પરમ્પરયા દ્રવ્ય–ચારિત્ર નિયમેન આત્મચારિત્ર–પૂર્વવર્તી હોય છે, એટલે તે અન્યથાસિદ્ધ નહિ, કિન્તુ અપેક્ષાકૃત અસાધારણ કારણ છે ધ્યાની અને વીતરાગ પણ અમુક અ શે દ્રવ્ય–ચારિત્રથી યુક્તજ હોય છે

પણ દ્રવ્યચારિત્રની પરિભાષા ભિન્નભિન્ન છે જે સદાચાર–યમ–નિયમો છે તે તો Universal religion–વિશ્વવ્યાપી સત્ય છે પણ ભગવદ્દુપાસનાદિની જે જે ખાસ ક્રિયાઓ છે એ તો સર્વત્ર ભિન્ન ભિન્ન છે એક ધર્મના ફિરકાઓમા પણ તેની અવિભિન્નતા રહી નથી સમય–પરિવર્તનમહકૃત રૂચિવૈચિત્ર્ય એવુ સ્વાભાવિક છે કે સામાન્યત ક્રિયાકાડમા ભેદ પડી જવા સહજ છે, પણ એથી તો આજે ગચ્છોના વાડા એટલા જુદા જુદા અને એકબીજાથી નિરપેક્ષ બ ધાઇ ગયા છે કે એક બીજાને અનાદર અને ઘૃણાની દ્દષ્ટિથી જુએ છે કેટલાક પથોમા તો વિશેષ વેર–ઝેર વ્યાપેલુ છે પણ મુનિ–ધર્મની શીતળતા અદ્‌ભુત હોવી જોઇએ ચન્દન અને ચન્દ્ર કરતાય તેની શીતળતા વધારે વર્ણવી છે વૃક્ષાદિ એકે ન્દ્રિયની છાયામા જતા ટાઢક વળે છે, તો મુનિના ચરણોની છાયામા બેસતા કેટલી શીતળતા મળવી જોઇએ મુનિના મુનિ ધર્મનુ સર્વોત્રિમ સૌરભ એજ છે કે તેની આસપાસનુ વાતાવરણ શાન્તિમય હોવુ જોઇએ તેનુ સ યમ–તેજ આત્મ–બળનો ભાસ કરાવે, તેની શાન્તમુદ્રા આલ્હાદ આપે અને તેના વચન મીઠા રસ પાય. આવુ મુનિ–જીવન ખરીરીતે ગુણસ્થાનકનો વિકાશજ છે છતા આજે દિવસે દિવસે મુનિવર્ગ તરફ આદર કેમ ઘટતો જાય છે? આ વાતનો અમારે પોતેજ વિચાર કરવો રહ્યો અમારા

અશાન્ત વ્યવહારે, અમારા કલહ-જીવને, અમારી ઉપાધિ-ધમાલે સમાજના વાયુમડળને બહુ ક્ષુબ્ધ કરી મૂક્યું છે પક્ષાપક્ષી, ખેચાખેચી અને ઇર્ષ્યા-દ્વેષના ખળભળાટ એવા મચી રહ્યા છે કે મુનિવર્ગ પ્રત્યે જનતાની આસ્થા ઓછી થતી ચાલી છે એક તો અમારામા અલ્પાક્ષરોની સખ્યા બહુ અધિક છે અને વિદ્વાન્ ગણાતાઓનુ પણ જ્ઞાન-તેજ પ્રાય જોઇતા પ્રમાણમા ઝગમગતુ નથી, જેથી આજનો શિક્ષિત-વર્ગ અમારાથી આકર્ષાતો નથી અને બીજુ, અમારી સસ્થામા કુસપ તથા ઝગડાઓના વાદળ એવા ઘેરાયલા છે કે, જેથી અમારા વર્ગ તરફ તેમની અરૂચિ વિશેષ વધતી જાય છે, અને એકન્દર તમામ સમાજની ભક્તિ-લાગણીમા બહુ ફેરફાર થઇ ગયો છે સુગન્ધ વગરના પુષ્પની કેટલી કદર ! અગત રાગી યા વ્યક્તિગત મોહ ધરાવનારા ભલે અમને ગૌતમાવતાર (!) માનતા હોય, એથી શુ દાડો વળ્યો ?

મુનિ-ચર્યાની વાસ્તવિક સ્થિતિ વિચારતા, જ્યા ટિકિટો સુદ્ધા સગ્રહવાનુ ઠીક ન ગણાતુ હોય, ત્યા બીજી અનેકાનેક ઉપાધિઓની વાત કયા કરવી ! મહાવ્રતધારીઓને તરપણી-પાતરા, કપડા-કાબળ, મલમલ-ફલાટન, ઓઘા-વાઘા અને પુસ્તક પાનાના પેટી-પટારા અને કબાટોના સ્વમાલિકીના સગ્રહ કરવાના હોય? આવા પરિગ્રહના પોટલા સગ્રહી રાખવાના હોય ? નિર્ગ્રન્થ જીવનની વિકટતાનો ખ્યાલ કરતા અમારામા પડેલુ ગાબડુ અમારે નિહાળવુ જોઇએ શ્રમણ-જીવનમા તો સ્વાદેન્દ્રિયને પકવવાની કોશિષ ચાલે, ત્યા સતત સરસ માલમલીદાની ગવેષણા નથી હોતી એ સન્યાસી જીવન, તટસ્થ સદુપદેશ આપી

આખો સમય શુભ જ્ઞાન–ક્રિયામા જીવવાનુ છે, એ કષાય–શમનની સાધના છે, ત્યા પછી રાગ–દ્વેષના બખેડાઓમા પડવાનું કેવું?

"अज्झप्पमिइ समजे दुराराहए भविस्सइ" જેવા વચનો આગળ કરી અમે અમારા શૈથિલ્યનો બચાવ નથી કરી શકતા તેના વચનોનો તાત્પર્યાર્થ એજ છે કે, જિનકાલિક યુગના શારીરિક સહનનથી જેટલે દરજ્જે સયમ–સાધન બની શકતુ હતુ તેટલે દરજ્જે બનવુ આજે શકય નથી બાકી આજના કાળમા બની શકે તેટલી હદે સાધન ન કરાય તો એ શ્રમણ–જીવનની ચોખ્ખી નબળાઇજ ગણાય આપણે આપણી સયમ–ભાવનાનો ઉપયોગ કરવામા સલગ્ન હોઇએ તો પદવીઓની પાછળ જે ધમપછાડા થાય છે તે શેના બને! સદ્‌ગુણીને તો પદવી શોધવા નિકળે છે, જ્યારે નિર્ગુણી પદવી પાછળ દોડધૂમ કરે છે સદ્‌ગુણીનો સગ થતા પદવીનુ મહત્ત્વ વધે છે, જ્યારે નિર્ગુણીને પલે પડવાથી તે વગોવાય છે ઉમેદવાર ચાહે નિરક્ષર–ભટ્ટાચાર્ય હોય, તો પણ તપ–ક્રિયાના યોગે તે 'પન્યાસ' થઇ શકે છે તેવીજ રીતે એકાદ શિષ્યનો સહકાર મળતા અયોગ્ય હાલતમા પણ 'આચાર્ય' પદવીના શિખર સુધી પહોચી શકાય છે! એક સમય એ હતો કે, પદવીનુ કેટલુ માન હતુ! પદવીધારી કેવા પૂજાતા! આજે તો પદવીઓનો રાફડો ફાટતા ઘઉ–કાકરા સેળભેળ થઇ ગયા છે, જો કે સાચા વિદ્વાનોનુ જ્ઞાન–તેજ સમય પર ઝળકયા વિના નજ રહે

નીતિ–સૂત્ર તો એ છે કે—

'First deserve then desire'

અર્થાત્–પહેલા યોગ્ય બનો, પછી મનોરથ કરો અસ્તુ વળી અમારામા કેટલેક સ્થળે ચેલા–ચાપટ વધારવા ખાતર

પણ કાવતરા કઇ ઓછા થતા નથી મહામોહનુ વાદળ એવુ ઘેરાયલુ છે કે, એક સમુદાયમા ગુરૂ-ભાઇઓની અદર અદર એકના ચેલાને બીજો હડપ કરવા જાળ પાથરે છે, એકની કમાણીને બીજો "હોયા" કરી જવા મથે છે!

ન્હાના-મ્હોટાના વન્દન-વ્યવહારને અગે પણ મનોમાલિન્ય બહુ વધ્યુ છે એ બાબતના વાધાએ સાધુ-વર્ગની બહુ વિચ્છિન્ન દશા કરી મૂકી છે એક ધર્મશાળાના મકાનમા પચાસ સસારીઓ પોતાના ઉતારા કરી શકશે, પણ એક મકાનમા ચાર સાધુઓ કે બે સમુદાયો શાન્તિપૂર્વક નહિ રહી શકે શ્રમણ-જીવનની તે ઉદારતા કયા ચાલી ગઇ!

શ્રમણ-જીવન એ વિશ્વબન્ધુત્વનુ વ્રત છે તેઓ બીજાનુ ભલુ જ કરે તેમનાથી બીજાનુ બુરૂ થવાનો સભવજ કયાથી હોય! તેમના મોઢેથી કડવી-કઠોર ભાષા નિકળે જ શી રીતે! સુગન્ધી હૃદય-કમલમાથી સુવાસ જ નિકળે. તેઓ બીજાને ઉદ્વેગમા ન નાખે "परोद्वेगाहेतुता" એ હારિભદ્ર વચન તેમના સ્મરણમા હોય તેમની આલ્હાદક જીવન-પ્રભાથી કદાચ કોઈ અભાગીયાને આહ્લાદ ન થાય તો સન્તાપ તો નજ થાય દ્વેષ કરનારની તરફ તેઓ ન અકળાય નિન્દકની તરફ પણ તેઓ મ્હોઢુ પેટ રાખે વિરોધીને જવાબ આપે તો યુક્તિસિદ્ધ શૈલીમા અને મિષ્ટ શબ્દોમા, અસાધુ, ગ્લીચ ભાષાની મોરી તો, જે હૃદય 'પાયખાનુ' બનેલુ હોય તેમાથી જ નિકળે. હરિભદ્રાચાર્ય સાધુ-જીવનના લક્ષણોમા એક લક્ષણ "पारुष्यापरित्यागः" મૂકે છે મહાવ્રતોની મહત્તા પર ધ્યાન અપાય તો અમારી માયાદમ્ભ, કૂટ-કપટ અને મૃષાવાદની પ્રવૃત્તિઓ ખરેજ અમને ભાન કરાવે કે અમે કયા સુધી નીચે ઉતરી ગયા છીએ

આ તો અગત કથા થઇ, જાહેર પદ્ધતિ પણ વિચારવા લાયક છે પહેલી વાત દીક્ષા-પ્રણાલીની વિચારવા જેવી છે મારા નમ્ર મત પ્રમાણે જીવનનો સાધારણ માર્ગ બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સન્યાસાશ્રમની પરાપૂર્વથી ચાલી આવતી પદ્ધતિએ જીવન-યાત્રા પસાર કરવી એ છે લગભગ ૧૮-૧૯ વર્ષની ઉમ્મર સુધી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ સાધીને, જ્ઞાન-બળ-શક્તિમા યોગ્યતા સપાદન કરીને પછી વીર્યોલ્લાસનો પરિણામ વધતા એકદમ-વચ્ચેના બેઉ આશ્રમો પડતા મૂકી-ચોથા આશ્રમ પર પહોચવુ એ ઘણી ખુશીની અને મહાન્ ગૌરવની વાત છે એવા મહાત્માઓ અનેક થયા છે અને થઇ શકે પણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અને સામાન્ય સ્થિતિપર વિચારણા કરતા એ ખાસ ધોરી રસ્તો કે 'રાજ-સડક' ન ગણાય મે મારા **"ઢઢેરા"** મા જણાવ્યુ છે કે—

"ગૃહસ્થાશ્રમ સાધીને સન્યસ્ત થવુ એ રાજ-સડક છે તીર્થકરો, ગણધરો, જ્ઞાનીઓ, મહાત્માઓ બધાય એ રાજ-સડકે ચાલેલા છે ગૃહસ્થાશ્રમમા આવ્યા વગરજ સન્યાસી થયેલાઓની સખ્યા, એ રાજ-સડકે ચાલેલાઓની સખ્યા આગળ એટલી બધી જુજ છે કે સમુદ્રની આગળ જળ-બિન્દુ ગૃહસ્થાશ્રમમા આવ્યા વગરજ સન્યસ્ત તરફ વળવુ એ બહુ સાકડી શેરી રહી, એટલે તે રસ્તે જનારાઓ બહુ જુજ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, જ્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમા પસાર થઇને સન્યાસ તરફ વળવુ એ વિશ્વવ્યાપક અને સહી સલામત રાજ-માર્ગ રહ્યો એટલે થોડા અપવાદોને બાદ કરતા બધાજ એ રાજ-માર્ગેજ ચાલેલા અને ચાલે એ દેખીતુ છે"

આમ સાકડી ગલીએથી જનારા વીરો જેમ પૂર્વકાળમ

નિકળતા હતા, તેમ આ કાળે કોઈ નજ નિકળી શકે એમ કઇ નથી પણ આજે તો "अनुग्रहधिया पराम्युपगम" ન રહીને શિષ્ય-મોહ, પરિવારવૃદ્ધિ અને માનૈષણાની વાસનાજ મ્હોટે ભાગે દીક્ષા-મુડન કરી રહી છે 'अनुग्रहधिया पराम्युपगम' તો એવો હોય કે ઉપદેશ અપાય તટસ્થ અને એને પરિણામે મુમુક્ષુ પ્રાર્થના કરે ત્યારે તેને લગતી આજુબાજુની સ્થિતિનો વિચાર કરી, કલહ-કોલાહલ કે શાસન-ઉડ્ડાહ થવાનો પ્રસગ ન ઉભો થવાનુ ખાસ લક્ષ્યમા રાખી કેવળ તેના આત્મ-હિત માટે કારુણિક ગુરુ તેને પ્રવ્રજ્યા આપે મુનિ-ધર્મના સિહાસન પર 'કાગડો' બેસાડીએ તો એ કેવુ બેહુદુ ગણાય! સિહણનુ દૂધ સ્વર્ણ-પાત્રમાજ ટકી શકે પણ આજે પાત્રાપાત્રનો વિચાર બહુ ઓછો કરાય છે આ જ કારણ છે કે ભારતવર્ષના સામાન્ય સાધુ-સસ્થા જે માનનીય-પૂજનીય ગણાતી હતી, તે આજે અધિકાશ પોતાનુ તેજ ગુમાવી બેઠી છે આજના પ્રતિષ્ઠિત મહાપુરૂષો પણ છડે ચોક વદે છે કે—

"આજકાલની લેવાતી દીક્ષામા કાયરતા સિવાય કઇ જોવામા આવતુ નથી અને તેથીજ સાધુઓ પણ તેજસ્વી હોવાને બદલે ઘણા ખરા આપણા જેવા દીન અને જ્ઞાન-હીન હોય છે"

ગુણ-બળની જેમ સખ્યા-બળમા પણ હુ માનનારો છુ છતા એમ તો જરૂર કહીશ કે-નિર્બળોની સખ્યા વધારવા કરતા સબળ આત્માઓ થોડી પણ સખ્યામા પ્રગટે એ વધારે લાભ કર્તા છે પણ તે બાલ-દીક્ષાથી નહિ વિચારક જોઇ શકે છે તેમ સમય-ધર્મ સાફ કહી રહ્યો છે કે—

૧ 'પરોપકારબુદ્ધિથી આગન્તુક મુમુક્ષુને સ્વીકારવો' હારિભદ્ર ધર્મબિન્દુ, ચતુર્થ અધ્યાય ૩૩ મુ સૂત્ર

Early Diksha is generally more dangerous than early marraige

અર્થાત્ 'બાલદીક્ષા ઘણુભાગે બાલ–લગ્નથી વધુ ભયાવહ છે '

પણ શા માટે દીક્ષા આપવામા " હાય–વોય " કરી ઉતાવળ કરવી જોઇએ ? હરિભદ્રસૂરિના ' उपायतः कायपालनम् ' એ સૂત્ર પ્રમાણે દીક્ષા એકદમ ન આપતા ઉચિત સમય સુધી દીક્ષાર્થીને દીક્ષાના ગુણોનો અભ્યાસ કરાવવામા આવે તો શુ ખોટુ ? પહેલેથી ઘડાવામા મુમુક્ષુને કઇ ગેરલાભ ખરો ? દીક્ષા પૂર્વવર્તિની અભ્યાસી અવસ્થા પણ કઈ ઓછી પવિત્ર નથી એ અવસ્થામા દ્રવ્યત ભલે ગમે તે ગુણસ્થાન હોય, પણ આન્તર જીવનમા ભાવો લાગ વધતા ઉચુ ગુણસ્થાનક ફરસી જાય તો કામ નિકળી જાય ગુરૂજી તો 'વા' ખાતા રહે અને ચેલો (દીક્ષા–વેષ વગર પણ) કામ કાઢી જાયે ! એવી અવસ્થામા મોત આવી જાય, તોય સદ્ગતિ હાજરજ છે દીક્ષા–ગુણોનુ યોગ્ય પરિશીલન કર્યા પછી યોગ્ય ઉમ્મરે દીક્ષા ગ્રહણ કરાય તો એવા કૃત–પૂર્વાભ્યાસ મહાભાગ પર ચારિત્રની જ્યોત કેવી દીપી ઉઠશે ! તેનુ સયમ–તેજ કેવુ ખીલી ઉઠશે ! અને જનતાને તેથી કેટલો લાભ પહોચશે !

આમ યોગ્ય ઉમ્મરે જ્ઞાન–ચારિત્રની સમુચિત શિક્ષા સપાદન કર્યા પછી અને અનુભવમા આવેલી મોહ–રાજાની વિકટ બાણાવલીને પહોચી વળવાની આત્મ–શક્તિનો સગ્રહ કર્યા પછી દીક્ષા લેવામા કઇ ખોવા જેવુ છેજ નહિ માત્ર ધીરજની જરૂર છે વિલબ થાય, પણ શક્તિ કરતા અશક્તિ માર્ગ ગ્રહણ કરવો સારો

લગ્ન–સસ્થાનો યથાયોગ્ય સુધારો થતા ન બાલ–વિધ

વાઓની સખ્યા વધવાની અને ન તેમને માટે દીક્ષાનો પ્રશ્ન ઉઠવાનો મતલબ કે ન્હાની બાળા કે યુવતીને દીક્ષા આપવી એ ઉચિત નથી જણાતુ આચાર્ય શ્રીહીરવિજયસૂરિજીના સમયમા પણ આવી જાતનુ બધારણ ઘડાયલું પણ આજે તો બાલિકા પણ વૈધવ્યની ગુલામીના કષ્ટથી કટાળી અને ચેલીઓ માટે તરસી રહેલી સાધ્વીઓથી ભરમાઇ ઝટ વેષ ધારણ કરી લે છે આમ શ્વેતામ્બર કે સ્થાનકવાસી સમુદાયમા શીઘ્ર વેષ પહેરાવી દેવાનું બહુ વધી ગયું છે દીક્ષા ન લે ત્યા સુધી તો ઉમેદવારને માન-સમાનથી રખાય, ઘણા પ્રેમ-વહાલ દેખાડાય, અને એ રીતે પ્રયત્ન કરતા ' પક્ષી ' ફાસલામા આવ્યુ કે પછી જોઇ લ્યો, કેવા દડા ઉડે છે ! એક તો નારી જાતિને તેની અજ્ઞાન દશાએ ગધડા-ખોર કરી જ મૂકી છે અને એથી જ એ ત્યા સુધી ગવાય છે કે —

' ચાર મળે ચોટલા કઇના વાળે ઓટલા "

તેમા વળી દીક્ષાનો હોદ્દો મળ્યો, પછી શુ પૂછવુ ! હા, જેમના આત્માઓ જ્ઞાન-સયમની શિક્ષાઓથી વિભૂષિત છે, જેઓ ચારિત્રના ખપી છે, જેઓ વૈરાગ્યવાસિત છે અને જેઓ પાપભીરૂ હોઇ ચારિત્રસાધનમા સતત દત્તચિત્ત રહે છે, તેઓ ખરેખર વદનીય મહાત્મનીઓ છે તેમને પૂર્વોક્ત ટીકા સાથે કઈ ય ન લાગે વળગે તેવી પૂજ્યા-પરમપૂજ્યા શ્રમણીઓ તો મહિલા-સમાજને સુધારવામા શ્રમણો કરતા ય વધારે સફલ-પ્રયત્ન થાય. એવી શ્રમણીઓનું ચારિત્ર વિશ્વ-કલ્યાણ માટે શ્રમણ-જીવનના જેટલે દરજ્જે જરૂરી અને ઉપયોગી છે અને હુ તો એટલે સુધી કહેવાની રજા લઇશ કે, બાઇઓના જે ઉપધાન થાય તો તેવી પૂજ્યા ભિક્ષુણીઓના આશ્રય નીચે થાય, જ્યારે સાધુઓ પુરૂષોને તે કરાવે

'સાધ્વી-સસ્થા' ઉપયોગી અને મહાન્ ઉપયોગી હોવા છતા આજે તે વગ મ્હોટે ભાગે નિરૂપયોગી જેવો થઇ પડયો છે અ પ રત્નોને બાદ કરતા મ્હોટે ભાગે તેમની દિનચર્યા સીવવા-સાધવામા કે કપડા ધોવામા પુરી થાય છે તેમનો વખત ઘણે ભાગે મ સારી બાઇઓની જેમ કુથલીમા અને ગામ-ગપાટા હાકવામા પસાર થાય છે જ્ઞાનોપાર્જન તરફ તેમનુ લક્ષ્ય બહુ ઓછુ જણાય છે તેઓ પણ જ્ઞાનોપાર્જન કરી વિદુષી કા ન બને! સસ્કૃત, પ્રાકૃત અને સૂત્ર-સિદ્ધાત તથા દાર્શનિક ફિલસુફીમા પાડિત્ય સપાદન કરી સરસ ધર્મોપદેશિકા તેઓ કા ન બને! વ્યાખ્યાનો અને ધર્મોપદેશ દ્વારા તેઓએ સમાજ અને શાસનને ઉપયોગી નિવડવુ જોઇએ અને એ માટે વિદ્યાવ્યાસગની સખ્ત જરૂર છે, એ તેમના ધ્યાનમા ઉતરવુ જોઇએ

બીજી વાત અમ લોકોને માટે એ ધ્યાનમા લેવા જેવી છે કે અમારે અમારી ઉપદેશ-શૈલીને ઉચિત માત્રામા ઉદાર બનાવવાની જરૂર છે લીલવણી-સુકવણી જેવી બાબતો તરફ સમાજને આકર્ષવાનો જેટલો પ્રયત્ન થાય છે, તેટલો તેને નૈતિક જીવન વિષેના ઉપદેશો પૂરા પાડવામા નથી થતો, એ મ્હોટી ખામી છે વળી વ્યાખ્યાનનુ ઔચિત્ય પણ સમજવાની જરૂર છે સાધારણ સમજવાળા શ્રોતૃ-વગની આગળ પન્નવણા જેવા સૂત્રો વ્યાખ્યાનમા વચાય એનો શુ અથ! તેમને તેમા શુ રસ પડે! તેથી તેમને શો જ્ઞાન-લાભ થાય! હા, પોતાને તો સૂત્ર-સ્વાધ્યાય થાય, પણ વ્યાખ્યાન તરીકે એની સફળતા કેટલી? સમાજની પરિસ્થિતિ જોતા તો તેને શ્રાવક-ગૃહસ્થ તરીકેના કર્તવ્યોના પાઠો નિયમસર શિખવવાની જરૂર છે અમારી વ્યાખ્યાન-શાળા આ રીતે એક શિક્ષણ-શાળા બનવી જોઇએ શ્રોતાઓમા સારી

વિચાર-ભાવનાઓ સિચાય, તેમના કર્તવ્ય-માર્ગનુ તેમને ભાન થાય, હાનિકારક રિવાજો દૂર થાય અને તેમની જ્ઞાન-શિક્ષામા વૃદ્ધિ થાય, એ ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાનોના ફળ છે ધર્મોપદેશક મુનિવરોની ધર્મોપદેશકતા આ રીતે ચરિતાર્થ થવાની જરૂર છે જેને ખરી રીતે 'જાહેર ભાષણ' કહેવામા આવે છે તેની પણ અમ મુનિઓમા ખામી છે વણિઓના કે શ્રાવકોના ટોળામા વ્યાખ્યાન આપવુ એ જાહેર ભાષણ ન કહેવાય જૈન શાસનનો વિશિષ્ટ ઉદ્યોત તો જૈનેતર જનતા અને જૈનેતર વિદ્વાનોવાળી સભામા વ્યાખ્યાનો આપવાથી થઈ શકે વિદ્વત્તાની ખરી કસોટી ત્યા થાય એ માર્ગે જૈન ધર્મની મહત્તા ફેલાય તેવી સભામા જૂની ઢબે પોતાના ધર્મનુ પારાયણ કરવાથી કામ ન ચાલે ત્યા તો વિશ્વધર્મ પર પ્રકાશ પાડવાનો હોય, સ્વ સિદ્ધાન્તને બાધા ન આવે તેમ વિશ્વમા ય સિદ્ધાન્તોનુ પ્રતિ પાદન કરવાનુ હોય એનો પ્રભાવ આડકતરી રીતે પણ એવો પડે કે જૈનધર્મ વસ્તુત વિશ્વ-ધમ છે આવી વ્યાખ્યાતૃત્વ-શક્તિ વિકસાવવા માટે અન્યાન્ય ભાષાના સારા સારા પેપરો અવલોક વાની જરૂર છે, અન્ય ધર્મશાસ્ત્રોનુ સમુચિત જ્ઞાન મ ગ્રહવાની જરૂર છે અને મ્હોટુ મન રાખી ઉદાર સ્વભાવ કેળવવાની જરૂર છે ઉચિત માત્રામા મન-સહિષ્ણુતા અને સમય-સૂચકતાના ગુણો વ્યાખ્યાતામા અવશ્ય ખીલવા જોઇએ છે આ બાબતની અમ સાધુઓમા જે ખામી છે તે દૂર થવી જરૂરની છે અમ મુનિઓ આગળ નવીન શિક્ષિતો આવતા ભડકે છે એનુ કારણ પણ દૂર થવુ જોઇએ તેમને જ્યારે તેમના પ્રશ્નનો માફૂલ જવાબ નથી મળતો, ત્યારે તેમને અસન્તોષ થાય છે એવા માફૂલ જવાબ આપનારા બધા કયાથી હોય ! પણ એવા ન હોય તેમણે

તેમને 'નાસ્તિક' આદિ વિશેષણોથી તરછોડવા પણ ન જોઇએ તેવા તુચ્છકાર કરવાથી તેઓ ઠેકાણે નહિ આવવાના કાંતો જ્ઞાનશક્તિથી તેમના બુદ્ધિ-પ્રદેશપર પ્રકાશ નાખવો જોઇએ, યા તો સમતા ગુણથી તેમના હૃદયપર પ્રભાવ પાડવો જોઇએ તેમને સતોષવાને આ બે રીતો છે, જો કે તે બે રીતોમા બહુ ભેદ રહેલો છે, પણ તુચ્છકારવાથી તો તેઓ મુનિવરોથી વધારે વેગળા ખસતા જાય છે અને યાદ રાખવુ જોઇએ કે, ભાવિ સમાજ તો એમનાથી બનવાનો છે એટલે તેમના હૃદય-પ્રદેશો વિપર્યસ્ત થતા તેમની ઓલાદ પર પણ શાયદ તેવા સસ્કારો પડવા સભવ છે, અને એથી ધમ-સસ્થાને હાનિ પહોચવાની પૂરી સભાવના છે આ બાબતપર ખાસ ધ્યાન આપવા જેવુ છે કેટલીક વખત અલ્પાક્ષર મુનિઓની જેમ સાક્ષર મુનિવરો પણ તે લોકોના વિચિત્ર પ્રશ્નો ઉપર ઉશ્કેરાઇ જાય છે આથી તે લોકોને વધારે નારાજ થવાનુ કારણ ઉત્પન્ન થાય છે વિકટ પ્રશ્નો પર પડદો નાખવાની ખૂબીથી પણ વાકેફ થવાની જરૂર છે એથી સૌમનસ્યનો લાભ ન થાય, તો વૈમનસ્ય તો નજ ઉભુ થાય

શ્વેતામ્બર, દિગમ્બર અને સ્થાનકવાસીના પારસ્પરિક ઝઘડાઓ જૈનધર્મની સસ્થાને બહુ હાનિ પહોચાડી રહ્યા છે મત-ભેદને દ્વેષ ભાવમા પરિણમાવવો એ ડહાપણનુ કામ નથી. તટસ્થભાવે જ્ઞાન-ગોષ્ઠી કરવી એ ફાયદામદ છે, તત્ત્વનિર્ણયની ધાના મૂળમાથી ઉત્પન્ન થનારી વાદ-કથા પણ ઇચ્છવાજોગ છે, પણ કેવળ દુરાગ્રહ પોષવાના હેતુએ કઠશોષ કરવો કે શુષ્ક વાગ્જાળ પાથરવી એ સર્વથા અમગળ છે હૃદય જેવા સસ્કારો મા પોષાતુ આવ્યુ હોય છે તેમા ફેરફાર થવો સહજ નથી આક્રમણ કરવાથી કોઇને પોતાના વિચારનો કરી શકાતો નથી

સભ્ય શૈલીએ પોતાના વિચારોનુ સમર્થન કરતા શાયદ બીજાની ઉપર તેની સારી અસર થાય, પણ એથી ઉલટી રીતે વર્તવામા કેવળ હાનિ જ છે

દરેક ફિરકાવાળાઓની ધર્મ-ક્રિયાનુ મુખ્ય સાધ્ય-બિન્દુ આત્મવિકાર-શાન્તિનો લાભ મેળવવો એ છે આ વિકાર-શાન્તિ રૂપી ક્ષુધા-શાન્તિ માટે નાનાવિધ પકવાનો મોજૂદ છે, જેમા એક ભગવન્મૂર્ત્તિ-ઉપાસના પણ છે રૂચ્યા એટલા પકવાનો દરેકે ગ્રહણ કર્યા એક પગતમા બેઠેલાઓ ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુ ગ્રહણ કરવા બદલ, યા અમુક વસ્તુ ન ગ્રહણ કરવા બદલ કજીયા કરે કે ? ભગવન્મૂર્ત્તિ-ઉપાસનારૂપી મિઠાઇ જેઓ પડતી મૂકે છે તેમને તે મિઠાઇની વાસ્તવિક મિઠાશ સુહૃદ્ભાવથી જો સમ જાવવામા આવે તો બહુ ફેર પડે, પણ તે ખાતર તેમની સાથે વૈર-વિરોધ તો ન જ કરાય

ભગવન્મૂર્ત્તિ-ઉપાસનાનો ઉદ્દેશ કષાય-શાન્તિ છે એનાજ માટે ભગવન્મૂર્ત્તિનુ આલમ્બન છે હવે વિચાર કરવાની વાત છે કે જે મૂર્ત્તિ કષાય-શાન્તિ માટે છે, તેનીજ ખાતર કષાય-વૃદ્ધિ કરવી એ ક્યા સુધી ઉચિત છે ! તેને જ આશ્રીને કષાય વધારીએ, તો તેની ઉપાસનાનો ઉદ્દેશ ક્યા રહ્યો ! સ્થાનકવાસીઓ પણ સમજી જાય કે જેઓ કષાય-શાન્તિ યા આત્મકલ્યાણને માટે એક વધુ સાધનનો ઉપયોગ કરે છે, તેઓ કઇ ખોટુ કરે છે કે ! એ તેમની રૂચિની વાત છે કે, તેઓ ઘેબરને ગ્રહણ ન કરે, પણ જેમને તે રૂચે છે તેમની અવહેલના તો તેમનાથી કરાય જ કેમ ! ખરેખર, જેઓ પોતપોતાના રૂચતા ક્રિયા-માર્ગથી કષાય-શાન્તિનો અભ્યાસ કરી રહ્યા હોય, તેઓ બીજા

સાથે કષાય-વર્ધક અનિષ્ટ વ્યવહાર કદી ન કરે, આ મુદ્દાની વાત મતવાદીઓ જો સમજી જાય તો વિચાર-ભેદ યા મત-ભિન્નતા રહેવા છતા પણ તેમનામા સૌમનસ્ય જળવાઇ રહે એમા શક નથી

એવીજ રીતે દિગમ્બર-મૂર્તિ તરફ પણ ઘૃણા લાવવાનુ કઇ કારણ નથી શ્વેતામ્બર-દિગમ્બરો એક-બીજાના મન્દિરોને જુહારે તો તેમા તેમને કઈ ખોટ ન જાય ઉલ્ટુ તેમના મનોમા લિન્ય દૂર થાય, તેમનામા મૈત્રીભાવ જાગે અને એ રીતે તેમનુ પારસ્પરિક સગઠન થતા સઘ-બળ કેટલુ વધે ! ઘણા વખતથી વિખુટા પડેલા એ મ્હોટા સમુદાયોના બન્ને જથ્થા એકત્રિત થતા તેમનામા જે બળ પ્રગટે એ કેવુ અસાધારણ હોય ! એ બન્ને દરિયાઓના પૂર એક-બીજામા ભળી જતા, હુ ખરેખર કહુ છુ કે, પૃથ્વી-મડળના તમામ ધર્મોમા સહુથી ઉચુ આસન જૈન ધર્મને પ્રાપ્ત થાય આ 'શેખચલ્લી' જેવી વાતો હુ નથી કહી રહ્યો આ શક્ય (Possible) છે એટલે કહી રહ્યો છુ કેમકે એ બન્ને સમુદાયો પરમેશ્વર મહાવીરના, અર્હન્ દેવના, નિર્ગ્રન્થ-પ્રવચનના અને સ્યાદ્વાદ-દર્શનના ચૂસ્ત પૂજારી છે એ બન્નેના તત્ત્વજ્ઞાન તદ્દન એકજ છે, વ્યવહારિક અમુક બાબતોને બાદ કરતા, આખુ પ્રવચન તે બન્નેનુ એક જ છે તે બન્ને વર્ગો મા મ્હોટા મ્હોટા સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અને મ્હોટા મ્હોટા ગ્રન્થકારો થયા છે અને એ પ્રચડ વિદ્વાનો તરફથી બને સમુદાયોના સાહિત્ય-ભડારો સમૃદ્ધિશાળી બનેના છે દરેક વિષયના ભારે ભારે ગ્રન્થો એ બન્ને સમુદાયોમા મોજૂદ છે એ બન્ને મ્હોટા પેઢીદાર શ્રીમાનો છે એ બન્નેના તર્કશાસ્ત્રો એવા જબર છે કે એક બીજાને મદદગાર થઈ પડે તેવા છે એ બન્નેની ગજાવર

તિજોરીઓમાં ભારે કિંમતી ઝવેરાત ભર્યાં પડયાં છે આવા એક પિતા-પરમપિતાના સમૃદ્ધિશાળી પરિવારો સગા ભાઈ છે એટલે મનોમાલિન્ય દૂર થતાં અને ઉદાર દૃષ્ટિ તથા વિશાળ ભાવના પ્રકટ થતાં, એ બન્ને ભાઈઓનો મેળ થવો એ આ યુગમાં અશક્ય જેવું કેમ ગણાય ?

ટુંકમાં દરેક ફિરકાઓ અને ગચ્છોમાં એ ભાવના હાડોહાડ પ્રસરી જાય કે-' ભિન્ન ભિન્ન રીતિથી ક્રિયા કરવા છતાં પણ વીત-રાગ-ધર્મ આરાધી શકાય છે, ' તો જૈન શાસનના ઉદ્યોતનું શું પૂછવું ?

બાકી એમાં તો શક જ નથી કે-લગભગ પચીશસો વર્ષ પૂર્વે થયેલા ભગવાન્ મહાવીર દેવના અનુયાયી અને અહિંસા-ધર્મ તથા ઉચ્ચ તત્ત્વજ્ઞાનના વિસ્તારક એવા શ્રમણોની સંસ્કૃતિ સમય-ધર્મ પ્રમાણે અનેક ઉદય-અસ્તના હિંડોલે હીંચીને હજુ સુધી પણ અખંડપણે ચાલી આવી છે એ પરમ્પરામાં વર્તતા વર્તમાન જૈન સાધુઓમાં પણ, સમય-પ્રભાવે, સનાતન-નિયમાનુસાર, દરેક રાષ્ટ્ર, દરેક પ્રજા, દરેક સમાજ અને દરેકે દરેક વસ્તુમાં ફેરફાર થતો રહે છે, તેમ ક્ષતિઓ આવવા છતાં પણ આજે હિન્દુસ્તાનના સાધુઓમાં, નહિ, નહિ, દુનિયાભરના તમામ સાધુ-મંડળોમાં તેમનું આસન ઉંચું છે, એમાં શક નથી આજે પણ તેમના ત્યાગને, તેમની કષ્ટ-ચર્યાને, તેમના વિકટ નિયમોને જગતની કોઈ પણ સાધુ-સંસ્થા પહોંચી શકે તેમ નથી કાચી પૃથ્વી, કાચું પાણી, અગ્નિ અને લીલી વનસ્પતિ વગેરેનો સ્પર્શ પણ ન કરવાનું, ન્હાનામાં ન્હાની બાલિકાને પણ ન અડકવાનું, કોઈને ત્યાં બેસીને નહિ જમવાનું, પીવાનું જળ

સુદ્ધા બીજાઓનુ જ માગી લાવીને પીવાનું, માથાપરના વાળ હાથે ઉખાડી નાખવાનું અને દુનિયાની મુસાફરી પગે કરવાનુ આજે ક્યા સમ્પ્રદાયના સાધુઓમા છે ?

આ વીસમી સદીમા આવી કષ્ટ-ચર્યા એ કઇ ઓછી વાત ગણાય ? શાસન-દેવને પ્રાર્થીશુ કે આવી તપશ્ચર્યા વિશાળ જ્ઞાન, વિશાળ પ્રેમ અને વિશાળ ભાવનાથી સુશોભિત થઇ શાસન-પ્રચારના કાર્યમા સહાયક બને

અન્તિમ ઉદ્ગારો.

(૧)

સમાજ અને શાસનની ઉન્નતિ માટે તમામ ગચ્છવાળાઓએ ક્રિયાકાડના ઝગડાઓ મેલી દઇ એકમપી કરવાની સખ્ત જરૂર છે ઓ ! ગચ્છવાસીઓ ! જરા સમજી જાઓ કે, તમારી અન્દર અન્દરની લડાઇમા પરમાત્મા મહાવીરના શાસનની કેટલી દુર્ગતિ થઇ રહી છે પ્રભુના શાસનપ્રત્યે તમને જો અવિ ડ રાગ હોય, તેમના શાસનની વિજય-પતાકા ફરકતી જોવાને ામારા અન્ત કરણુ ઉત્સુક હોય તો ક્રિયાભેદનો દુર્મોહ મૂકી દઇ ધાય એક પ્રેમની રસ્સીમા બદ્ધ થઇ જાઓ પોતપોતાને રૂચે ક્રિયા કરો, પણુ બીજાઓની ક્રિયાઓને વગોવો ના ક્રિયાભેદને હત્વનુ રૂપ આપી, ખેચતાણુ કરવી અને વિરોધ વધારવો એ બ્વલ દરજાની બેવકુફી મિવાય બીજુ કશુ નથી કોરી ક્રિયા ોક્ષ નથી લઇ જનારી, પણુ ક્રિયાગત પ્રશમભાવ જ મોક્ષનુ પાદાન છે જરા ધ્યાન આપો! એક સાધ્યને પહોચી વળવા માટે ુ એકજ સાધન હોય છે કે? એકજ સાધ્ય જુદા જુદા સાધન-

દ્વારા નથી પ્રાપ્ત થઇ શકતુ કે ? ક્રિયા તો એક બાહ્ય અગ છે, તેમા એકરૂપતા કદી હોઇ શકેજ નહિ જરા ઉંડા ઉતરી વિચાર કરતા સ્પષ્ટ માલુમ પડશે કે, ક્રિયામાર્ગ હમેશા વિવિધતાવાળો જ હોય છે અને એ દરેક માર્ગે મુમુક્ષુ જો પોતાના આન્તર જીવનને કેળવી જાણે તો આત્મકલ્યાણના શિખરપર પહોચી શકે છે કોઇ ગચ્છે એ ભાજગડમા ઉતરવુ જ ન જોઇએ કે કયો ક્રિયા માર્ગ શ્રેષ્ઠ છે અને કયો નિકૃષ્ટ છે ક્રિયાઓ તો બધીય સારી છે, જો એમા પોતાનો આત્મા પરોવાતો હોય તો અન્યથા શુષ્ક ક્રિયાથી તો કોઇનુ પણ કલ્યાણ થયુ નથી મોક્ષનો ઇજારો અમુક ગચ્છ કે ફિરકાને જ મળ્યો છે એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે ક્રિયા જેવી બાબત માટે ઝઘડા કરવા એ તો મને બહુજ મૂર્ખાઇ ભરેલુ લાગે છે ક્રિયા–ભિન્નતાએ ભિન્નના ગણાવી જ ન જોઇએ. ક્રિયા–ભિન્નતાથી ભિન્નતા આવવી જ ન જોઇએ એક ઘરની અદરના માણસો ખાવાની ચીજો ભિન્ન ભિન્ન ગ્રહણ કરવા છતા તે બધામા એકીભાવ બન્યો રહે છે, તેમ ક્રિયાની ભિન્ન ભિન્ન રીતો ગ્રહણ કરવા છતા બધા ગચ્છોમા એકીભાવ બન્યો રહેવો જોઇએ ગચ્છોની જે જે ક્રિયા–પદ્ધતિઓ છે તે પૈકી એક પણ ‘ ક્રિયા ’ વગર જ્યારે અનેકો મોક્ષને પામ્યા છે તોપછી તેને માટે આટલો આગ્રહ કા ? ક્રિયા કરતા સમતા મ્હોટી છે ક્રિયારહિત સમતા કઇ લાભકારક થાય, પણ સમતાવિહીન ક્રિયા તો વિફળ છે જુદી રીતની ક્રિયા કરતાય જો સમતામા રમણ હોય તો લાભ છે, જ્યારે સામ્પ્રદાયિક ક્રિયાનુ સપૂર્ણ વિધાન પણ કષાયયુક્ત હોય તો વિફળ છે ક્રિયાનો મુદ્દો માત્ર એટલો જ છે કે, તેમા પરમાત્માનું સ્મરણ હોય અને પવિત્ર આચરણ હોય, પરમેશ્વરની સ્તુતિ હોય અને પોતાના દુષ્કૃત્યોની ગર્હા યા આલોચના હોય, ઉચ્ચ વિચારો

હોય અને પવિત્ર ભાવના હોય આ મુદ્દા બરાબર હોય તો, ગમે તે પ્રકારની—ગમે તેવી વિધિવાળી–ગમે તેવી યોજનાવાળી પણ ક્રિયા શ્રેયસ્કર છે, એમા કોઇએ જરાપણ શકા લાવવા જેવુ નથી

વાચનાર ! તમારા વિચારપ્રદેશમા કદી એવી કલ્પના ઉત્પન્ન થાય છે કે, તમામ ગચ્છોના સાધુઓની મ્હોટી સભા એકત્ર થાય અને મધ્યસ્થપણે પરસ્પર છૂટછાટ મૂકી તમામને માટે એક 'ક્રિયા' અખત્યાર કરવાનો નિર્ણય કરે ! આવો નિર્ણય કરવા એકત્ર થનારી સભાનુ અધિવેશન તો 'માથુરી' અને 'વલભી' સભાનું સ્મરણ કરાવે અને એનો કાર્ય-પ્રદેશ એ પૂર્વકાલિક સભાઓ કરતા પણ અમુક અપેક્ષાએ વિશેષ મહત્વનો ગણાય

આવી કલ્પનાનો જ જ્યા ઉદય નથી, ત્યા એટલે સુધી દોડ લગાવવાની વાત કરવી નકામી છે સમયપરિવર્તનસહકૃત રૂચિભેદનુ વૈચિત્ર્ય વિચારતા પણ એટલે સુધી મનોરથ લઇ જવો અસ્થાને છે

(૨)

આજે અન્ય ધર્મવાળાઓ પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા બીજાઓને પોતાના ધર્મની દીક્ષા આપે છે, બીજાઓને પોતાના ધર્મમા લેવા ભરસક પ્રયત્ન કરે છે, ત્યાર જૈનોની ચાલ એથી ઉલટી દેખાય છે જે જૈનોના પૂર્વજો ગરાસીયા, રજપૂત, ક્ષત્રી વિગેરે બીજી કોમોની જનતાને–દુર્વ્યસની જનતાને પણ ઉપદેશ આપી, બોધ આપી, દુર્વ્યસનો છોડાવી, શુદ્ધ કરી પોતાના ધર્મમા દાખલ કરતા હતા અને એ રીતે જૈનસખ્યામા વૃદ્ધિ કરી જૈનધર્મનો ફેલાવો કરતા હતા, તે જૈનોમા આજે નવા જૈનો બનાવવાની પ્રવૃત્તિ તો ઉઠી ગઇ છે, પણ તેઓમા અન્દર અન્દર જ પોતાના

ધર્મબધુઓને અપમાનપૂર્વક પોતાના ધર્મમાથી બહાર કાઢવાની ચેષ્ટા થાય છે! વાણિયા યા જૈનો વિદ્યાભ્યાસમા પછાત હોઇ, તેમનામા ધાર્મિકજ્ઞાનવિશાળતા અને ધાર્મિક ઉદારભાવના ઓછી હોય, પણ જેઓ ધર્મધુરન્ધરપદે બિરાજેલા છે, તેઓમા પણ અધિકાશ એવા સાકડા મનના અને સકુચિત વૃત્તિવાળા છે કે જેમને, આજની દુનિયાનો પ્રવાહ કઇ તરફ વહે છે, અને ધાર્મિક ઉદારતા કેવી હોય એની ખબર નથી આગેવાનો અને શ્રીમાનો બીચારા સસારી વલોપાતમાથી અગર આનદવિલાસમાથી પોતાનુ માથુ ઉચુ કરી શકતા નથી, જ્યારે મુનિમહારાજાઓમા બહુ મ્હોટો ભાગ એવો છે કે, જેમને ધાર્મિક બધારણનુ પુરતુ જ્ઞાન નથી. સાથે જ તેઓમા અદર અદર ઇર્ષ્યાદ્વેષના ઘનઘોર વાદળ એવા છાયેલા છે કે, જેના પરિણામે ગૃહસ્થ વર્ગમા સગઠન થવાને બદલે વિઘ્ન વધતુ જાય છે કેટલાક મુનિવરોના ભિન્ન ભિન્ન પથો વચ્ચે એટલી બધી દુશ્મનાવટ ફેલાયલી છે કે હિંદુ–મુસલમાન વચ્ચે પણ એટલી નહિ હોય! સ્હામ સ્હામે ચકમક ઝરતા કેટલાકના મોઢામાથી નિકળતી ગાળો કોળી–વાઘરીઓનુ પણ એકવાર ધ્યાન ખેચે એવી હોય છે સમાજનુ આ ઓછુ દુર્ભાગ્ય? अनायक नश्यति हन्त! शासनम्!

એકજ ધર્મને માનનારા અને એકજ જાતવાળાઓમા પણ વીશા, દશા, ઓસવાળ, પોરવાડ વિગેરે અતર્જાતીય ભેદો અને તેઓમા પણ અતર્વિભાગો એટલા વધી ગયા છે કે ક્યાક દીકરી–વ્યવહાર નથી, તો ક્યાક જમણ– વ્યવહાર સુદ્ધા નથી જ્યા આવી વિભિન્નતાઓ હોય ત્યા ધર્મનો ઉદય કેવી રીતે થઇ શકે! સમાજનો વિકાશ કઇ રીતે થાય! એક વિદ્વાનના શબ્દો છે કે—

' United we stand, Divided we fall '

'એકતામાં અમારૂ ઉત્થાન છે,
જુદાઇમાં અમારૂ પતન છે'

એક વિચારકે પોતાના વ્યાખ્યાનમા કહેલુ કે–

" अन्तर्जातीय भेदरूपी दीवारों को तोड डालना चाहिए। रोटी–बेटीव्यवहारका क्षेत्र सकुचित न रह कर अधिक विस्तृत बनाया जाना चाहिए। "

જ્યા ઘરમાજ સાજુ ન હોય ત્યા પરાયાનુ ઠેકાણુ ક્યાથી પડે! જૈનોમા અ દર અ દરજ સ ગઠન, એકીભાવ કે સાચુ સાધર્મિક–વાત્સલ્ય નથી, ત્યા પરાયાને 'જૈન' બનાવવાની વાત ક્યા કરવી? પણ મ્હારે મ્હારા અનુભવ પ્રમાણે જણાવવુ જોઇએ કે, આજે દેશ–વિદેશમા જૈનેતર વિચારક–વર્ગોમા જૈનતત્ત્વજ્ઞાન અને જૈન માર્ગની મહત્તા તરફ લોકોનુ ધ્યાન આકર્ષિત થતુ જાય છે ભદ્ર જીવો જૈનધર્મનો ઉપદેશ સાંભળતા તેની તરફ આકર્ષાય છે આ લેખકની આગળ પણ કેટલાકે જૈનધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની માગણી કરેલી જો જૈન વિદ્વાનો અને સમર્થ ગૃહસ્થો પ્રયત્ન કરે તો ઘણાઓ જૈનધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરવા નીકળી આવે ગુણ–બળની જેમ સ ખ્યાબળની પણ આવશ્યકતા છે પણ નવા જૈનો થાય તો કેવી રીતે? જૈનધર્મની દીક્ષા ગ્રહણ કરતા તેમને પોતાની કોમ સાથે છૂટા છેડા થાય જ, અને જો જૈનકોમ પણ તેમને પોતાની જાતમા ન સ ઘરે તો તો તેમના બુરા હાલ જ થાય ત્રિશ કુની જેમ અધવચમાજ તેઓ લટકતા રહે! "**ધોબીનો કુતરો ન ઘરનો, ન ઘાટનો.**" કોણ એવા હોય કે ઘડિયાળના લોલકની જેમ આમતેમ અથડાવાનુ પસ દ કરે!

આર્યસમાજીઓનુ શુદ્ધિ–પ્રકરણ નવુ નથી પહેલા ઢેવાઈ

ગયુ તેમ જૈન સપ્રદાયમા જૈનાચાર્યો ઘણા જુના વખતથી શુદ્ધિ કરતા આવ્યા છે અશુદ્ધને શુદ્ધ કરવો એ મહાત્માઓનો -પરોપકારી પુરુષોનો ધર્મ છે ઉન્માર્ગીને માર્ગપર લાવવો એ મહાન્ શુભ કર્મ છે વાત એટલી છે કે, તેમા બલાત્કાર કે જોર-જુ મ ન હોવો જોઇએ શુદ્ધ પરોપકારભાવ ઉપરજ શુદ્ધિનુ મડાણ હોવુ જોઇએ શાન્તિમય ઉપદેશથી સ્હામાના હૃદયપર પ્રભાવ પાડવામાજ શુદ્ધિનુ વાસ્તવિક બીજ સમાયુ છે એ રીતે આકર્ષિત થએલાઓને તેમના હિતની ખાતર 'શુદ્ધિ' કરતા વ્યવહારિક કે સાસારિક ઝગડા પણ તેમને પુરી પાડવી જોઇએ ત્યારેજ નવા જૈનો બને ! કોરી વાતો કરવાથી કે "સવિ જીવ કરૂ શાસન રસી" ના ખાલી રાગ અલાપવાથી, કે કેવળ વ્યાખ્યાનો-ભાષણોથી નવા જૈન નહિ થવાના સમય સમયપર પૂર્વાચાર્યોએ 'શુદ્ધિ' ન કરી હોત તો આજે જૈનસમાજની શી દશા હોત ?

ધર્મસસ્થા ઉદારોના હાથમા આવતા તેનો પ્રસાર થાય છે, જ્યારે સાકડા મનવાળાઓના હાથમા આવતા તેનુ સર્કલ સકડાઇ જાય છે વાણિયાઓ કે જૈનો જાતિભેદનુ જેટલુ અભિમાન લે છે તેટલુ ધર્મનુ અભિમાન નથી લેતા "અમે ઓસવાળ છીએ, અમે વીશા છીએ" એમ મગરૂરીની સાથે પોતાને ઓસવાળ કે વીશા જાહેર કરશે, જાતિભેદપર પોતાનુ ગૌરવ બતાવશે, પણ **"અમે જૈન છીએ"** એવુ ધર્મવિષયક આત્મસન્માન બહુ ઓછામા જોવાય છે જેમ આખા રાષ્ટ્રમા રાષ્ટ્રીય ભાવના ફેલાવાની જરૂર છે, તેમ અખિલ જૈનસમાજમા, દરેક જૈનની અદર 'જૈન' ભાવનાના પ્રચારની જરૂર છે જાતિભેદ તો તેમની દૃષ્ટિમા તુચ્છ સમજાવો જોઇએ તેઓએ પોતાને 'જૈન' તરીકેજ જાહેર

કરવામાં ખુશી માનવી જોઇએ પોતાના નામ સાથે ' જૈન ' વિશેષણ લગાડવાની રીતિ દિગમ્બરોમાં ક્યાંક જોવાય છે, પણ શ્વેતામ્બરોમાં નથી જોવાતી ધ્યાનમાં રાખવું જોઇએ કે, જાતિભેદ પરક વ્યવહારો એકબીજાથી વિભક્તભાવનું દ્યોતન કરે છે, જ્યારે ધર્મ-સંગત ' જૈન ' વ્યવહારથી પરસ્પર અવિભક્ત સંઘની વિશાળ ભાવના ખીલી ઉઠે છે

વસ્તુત જાતિ કોઇ ખાસ વસ્તુ નથી ભિન્ન ભિન્ન ગુણ-કર્મને અંગે જુદા જુદા વાડા બંધાવા એનું નામજ જાતિ છે એટલે એ જનતાની કલ્પનાનીજ વસ્તુ છે એજ કારણ છે કે, જાતિબંધારણ કે વર્ણવ્યવસ્થામાં વખતો વખત ઘણા ઘણા ફેર ફારો થતા રહે છે, પ્રાચીન સમયની અને હાલની વર્ણવ્યવસ્થામાં કેટલું બધું અંતર છે એ ખાસ વિચારવા જેવું છે પૂર્વકાળમાં બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શુદ્રમાં એક બીજા વચ્ચે અનુલોમ-પ્રતિ લોમ લગ્ન થતા હતા, ત્યારે આજના સમયની સ્થિતિ કેટલી બદલાઇ ગઇ છે ! અતએવ ઉચ્ચ આત્માની દૃષ્ટિમાં જાતિભેદનું કંઇ મહત્ત્વ નથી

એકજ સમાજમાં, અમુક વિશેષતાઓને અંગે જે લોકોનું મંડળ જુદું પડે છે, તે કાળક્રમેણ પેટાવિભાગ (ઉપજ્ઞાતિ) ના રૂપમાં ફેરવાઇ જાય છે ઝગડાની ખાતર, યા અભિમાન-કષાયથી પ્રેરાઇ, અથવા અમુક કારણ-વિશેષને લીધે જેઓ પોતાના બંધારણ અલગ ઘડે છે, તેમનો એક જુદો વાડો બંધાઇ જાય છે આ રીતે સમાજમાં પડેલા પેટાવિભાગો કંઇ મહત્ત્વ રાખતા નથી એટલે ડાહ્યાઓને મન તે બધા ઉપભેદો—અંતર્જાતિઓ તુચ્છ અને હેય છે એ ભેદ-પ્રભેદો ખરેખર સંઘશક્તિને કોલી ખાનારા ઝેરીલા કીડા છે

જૈનો પરસ્પર સાધર્મિક છે, એટલે તેઓમા પરસ્પર સગા ભાઇ જેવો સ્નેહ હોવો જોઇએ સુતરા, પેટાવિભાગો યા ઉપજાતિઓ રહેવીજ કેમ જોઇએ ? વાસ્તવમા ' જૈન ' એક અવિભક્ત જાતિ છે અર્હન્‌ના શાસન-તરૂ નીચે જેમનો વિસામો છે, તે બધાઓની એક ' જાતિ ' હોવી જોઇએ હા, એટલુ ખરૂ કે, કન્યાની લેવડ-દેવડ માટે સમય અનુસાર, સગવડ પ્રમાણે, ઉચિત બધારણ બાધવુ એ કઇ ગેરવ્યાજબી નથી, પણ એનુ મડાણ જાતિભેદના પાયાપર ન થવુ જોઇએ ન ભૂલવુ જોઇએ કે એક ધર્મના અનુયાયીઓમા જેટલા પેટાવિભાગો પડે છે, તેટલાજ તેમના જુદા જુદા ભાગલા પડી જાય છે, તેટલોજ તેમના એકીભાવમા ધક્કો પહોચે છે, તેટલીજ નડતરો તેમનુ સગઠન થવામા ઉભી થાય છે નિ સન્દેહ, સગઠનશકિતના વિકાસ માટે અતર્જાતીય ભેદોની દિવાલો ભયકર અતરાયરૂપ છે સમાજબળની પુષ્ટિ માટે તે દિવાલોને તોડી પાડયેજ છુટકો છે ત્યારેજ સામાજિક ઉત્થાનનો માર્ગ સરળ થવા સભવ છે, અને એમાજ જાતીય કલ્યાણનુ મૂળ બીજ સમાયલુ છે

(૩)

મહાવીરની ઐતિહાસિકતા આજે ભૂમડળમા કયા વિદ્વાનને સમજાવવી પડે તેમ છે ! તેમના જીવનની શ્રેષ્ઠતાથી દુનિયાનો કયો પ્રાચ્યતત્ત્વવેત્તા અપરિચિત છે ! તેમની તીર્થંકરતા એટલે ? વિશ્વ-કલ્યાણ માટે પ્રાદુર્ભૂત થયેલી એક મહાન્ તેજોમય વિભૂતિ આ વિભૂતિ પ્રાણીમાત્રની અદર મૌજૂદ છે સસાર એની તિરોહિત દશાનુ જ નામ છે એના તિરોભાવક આવરણોને ખસેડવામાજ મહાવીરનુ મહાવીરત્વ ગવાયુ છે સુમેરૂ મહીધરને હલાવ્યેથી

આપણે તેમને ભગવાન નથી કહેતા, ઇન્દ્ર-ચન્દ્ર-નાગેન્દ્રોએ તેમને ચામર ઢોળ્યા અને અસખ્ય દેવતાઓએ મળી જોજન પ્રમાણનાળવાવાળા હજારો કળશોવડે તેમને ન્હવરાવ્યા, એથી આપણે તેમને 'પ્રભુ' નથી કહેતા જુઓ! શ્રીસમન્તભદ્રાચાર્ય મહારાજ પણ સાક્ષી પૂરે છે કે—

" देवागम-नभोयानचामरादिविभूतय ।
मायाविष्वपि दृश्यन्ते नातस्त्वमसि नो महान् " ॥

(आप्त-मीमासा)

અર્થાત્—દેવતાઓનુ આગમન, આકાશ-ગમન, અને ચામરાદિ વિભૂતિઓ તો માયાવી-ઇન્દ્રજાળીયાઓમા પણ જોવાય છે એથી તુ અમારો 'પ્રભુ' નથી

લોકોત્તર ચમત્કારી વર્ણનો તો અન્ય-તીર્થેશ્વરોને અગે પણ વર્ણવાયા છે, પણ તે વર્ણનોમા જે તત્ત્વ સુધી વર્ણકોની દષ્ટિ પહોચી નથી તે તત્ત્વને સિદ્ધ કરનામાજ મહાવીરની મહાવીરતા જળહળી ઉઠે છે તે તત્ત્વ છે-**રાગ-દ્વેષ ઉપર ના પૂર્ણ વિજય** આટલાજ માટે તેઓ " અરિહત " કહેવાય છે આટલાજ માટે તેઓ " જિન " તરીકે ઓળખાય છે આમાજ તેમની સાચી પ્રભુતા છે પાચ લાખ કે પાચ કરોડને હફાવવા કરતા પાચને હફાવવાનુ કામ બહુ વધારે દુષ્કર છે એ પાચ કોણ છે ? જાણો છો ? એ છે પાચ ઇન્દ્રિયો મનનો પરાજયથતા યા મન સ્વાધીન થતા સર્વ ઇન્દ્રિયો સ્વાયત્ત થઈ જાય છે અને સર્વ દોષોને ખેરી શકાય છે " अप्पा जिए सव्व जिअ " એ શ્રીમદ્ ઉત્તરાધ્યયન-સૂત્ર સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે કે, આત્મા ઉપર-પોતાની જાત પર કાબૂ મેળવાતા સર્વ જીતી શકાય છે નિ સન્દેહ—

'He alone is courageous, he alone is vigorous and learned, and he is the lord of ascetics, who gets mastery over his senses by curbing his mind."

અર્થાત્—એજ ખરો ધીર છે, એજ ખરો વીર છે, એજ ખરો વિદ્વાન છે અને એજ ખરો મુનિવર છે, કે જેણે પોતાની મનોવૃત્તિઓને કાબૂમા રાખી ઇંદ્રિયો ઉપર પોતાની સત્તા ફેલાવી છે

મહાવીરની વિચાર-દૃષ્ટિમા સ્પષ્ટ ભાસ્યુ હતુ કે-આખા સસારની બગતરાનુ ઉદ્‌ગમ-સ્થાન કેવળ રાગ-દ્વેષજ છે રાગ દ્વેષ જ એવા લૂટારા છે કે જેઓ તમામ બુરાઇ અને પાપોને પોતાની સાથે લઇને ફરે છે ખરેખર, એ દારૂણ પિશાચોના ભીષણ ઉપદ્રવોથી આખુ જગત્ રોઇ-કકળી રહ્યુ છે રાગ-દ્વેષની એ અનન્ત શકિત છે કે આત્મ-વિભૂતિ ઉપર છવાયલા તમામ આવરણો ફક્ત એમના જ બળ પર ટકી રહ્યા છે દુ ખ અને અજ્ઞાનની અસલ જડ રાગ-દ્વેષ સિવાય બીજી એકકે નથી

આ શોધને પરિણામે 'मूल नास्ति कुत शाखा' એ ન્યાય મુજબ રાગ-દ્વેષની જ સ્હામે યુદ્ધ માડવાનો મહાવીરે નિશ્ચય કર્યો રાજ-પાટ અને ભોગ-વિલાસને સર્વથા તિલાજલિ આપી તેમણે ફકીરી ધારણ કરી જે રાક્ષસોના ભયકર હુમલાઓ સ્હામે ભલભલા યોગીઓના પણ હાજા ગગડી ગયા છે, તે રાગ-દ્વેષનુ નિકન્દન કરવા મહાવીરે પૂર્ણ બળથી તપ સાધના શરૂ કરી

આધ્યાત્મિક અભ્યાસમા ઉત્તરોત્તર પ્રકર્ષ મેળવતા બહારથી આવી પડતી અનર્ગલ કષ્ટ-પરમ્પરાને પણ તે વીર પુરૂષે જે દૃઢતા અને સમતાથી સહન કરી છે, તેમાજ તેમના આધ્યાત્મિક જીવનના ખૂબી સમાયલી છે પ્રચડ બળ અને અગાધ શકિત ધરાવવા છતાં પણ લોફર માણસોના હાથના અવાર નવાર માર સહન કરી લેવા

એમા એ વીર આત્માનો કેટલો ઉંચો અભિપ્રાય હશે! આટલી હદ સુધીની ક્ષમા ઉપરથી એ સ્પષ્ટ તરી આવે છે કે, એ વીર પુરૂષ પોતાની સર્વ-શક્તિમાનો એક તિલમાત્ર પણ અંશ સ્વાર્થ સાધન સિવાય અન્યત્ર નહિ વાપરવા ઉપર મક્કમ હતા આત્મ બળને પ્રગટાવવાની આ કેવી ધૂન! ક્ષમાના અજબ અખતરા! ગજબ સમાધિ!

રાગ-દ્વેષને હણી નાખવા પાછળ એ વીરે ખાવું મૂકી દીધુ, પીવુ મૂકી દીધુ અને ઉંઘવુ પણ તદ્દન છોડી દીધુ એમના બીજા સાથી તો આ પ્રવાસમા થાકી ગયા, પણ આ વીરની તો ધીરજ જરાય ન ખૂટી બાર બાર વર્ષ આમ વીતી જતા જ્યારે એ મહાત્માનુ ધાર્યું પાર પડ્યું ત્યારે તેમને નિરાત વળી, અને પછી જ પ વાળી બેઠા

રાગ-દ્વેષ વિખરાતા આખુ મોહનીય, અને સાથેજ તમામ આવરણો તથા અન્તરાયો તત્કાળ સુકાઇ જઇ વિખરાઇ જાય છે આમ વીતરાગ દશાએ પહોચી મહાવીર 'પ્રભુ' બને છે આ પ્રભુતા પૂર્ણબ્રહ્મ-સ્વરૂપિણી છે, અનન્તતેજોમયી છે અને અખડ સચ્ચિદાનંદરૂપ છે આ બધી જાજ્વલ્યમાન વિભૂતિઓ એ વીતરાગ-દશાની વિભૂતિઓ છે આ સર્વ દેદીપ્યમાન ચૈતન્ય-પ્રકાશ એ વીતરાગ દશાનો પ્રકાશ છે

વાચનાર હવે સમજી ગયા હશે કે મહાવીર આપણા શા કારણે 'પ્રભુ' છે લોકોત્તર ચમત્કારકારી કાર્ય એકમાત્ર રાગ-દ્વેષનો પરાજય કરવો એ છે રાગ-દ્વેષના મહાસાગરને ઓળગી ગયેલો, સસારમા સહુથી મ્હોટો વીર છે એ વીરની આગળ દુનિયાના મ્હોટામા મ્હોટા વીરો પણ પાણી ભરે છે એવા વીરના ચરણોની રજ માનવલોકના ચક્રવર્તીઓ, સ્વર્ગના સમ્રાટો અને

પાતાલવાસી સરદારો, આખા સંસારના લીડરો અને સમગ્ર બ્રહ્માંડના નાયકો પોતાને માથે ચઢાવે છે આ એ 'વીર'ની વીતરાગ-દશાની પૂજા છે

આપણે પણ એ પ્રભુને વીતરાગદશા મેળવવા માટેજ પૂજીએ છીએ એ પ્રભુને આપણે નમન-વંદન-પૂજન જો ઐહલૌકિક ફળ માટે હોય, અથવા સાંસારિક લાભ માટે હોય તોય ભકિતનો પ્રભાવ એવો છે કે અન્તરાયોના પડદા ચીરાઇ જતા અભીષ્ટ ફળ સાંપડે કિન્તુ આવી મનોવૃત્તિ કનિષ્ટ ગણાય આપણે પ્રભુને વન્દન કરવા જઇએ છીએ એનો ખરો હેતુ આપણા દોષોનું પ્રક્ષાલન કરવાનો છે અને પ્રભુની ગુણ-રાશિનું ચિન્તન કરી તેમાથી યથા શકિત ગુણગ્રહણ કરવા પ્રયાસ કરવાનો છે પ્રભુ-દર્શનનો ઉદ્દેશ જીવન-શુદ્ધિ કરવી યા આત્મશાન્તિ મેળવવા એ છે રાગ-દ્વેષના ભયંકર ભડકાઓથી બળતા જળ્યા આત્માઓને આત્મશાંતિ મેળવવાનું સાધન વીતરાગ-શરણ સિવાય બીજું એકકે નથી

વીતરાગ પ્રભુની શાન્તમુદ્રાનું દર્શન તેના અનેક ગુણોનું આપણને સ્મરણ કરાવે છે, તેના પ્રત્યે ભકિત જગાડે છે, તેના શાસન-પંથે ચાલવા ઉત્સાહ પ્રગટાવે છે અને અન્ત:કરણમા એક મહાન્ આનંદ રેડે છે પ્રભુની શાંત મુદ્રા નિહાળતા આપણને અનેકાનેક ઉચ્ચ ભાવનાઓ સ્ફુરી આવે છે અને આપણા અધઃપતિત જીવન માટે આપણા હ્રદયમા ખેદ ઉપજે છે

આપણે દર્શન કરવા જઇએ છીએ ધ્યાનસ્થ વીતરાગની શાંત આકૃતિના, આપણે સ્મરણ કરવા જઈએ છીએ તે પ્રભુના ઉચ્ચ ગુણોના, આપણે લેવા જઇએ છીએ તે પ્રભુના ચરણે તેમની ગુણ-વિભૂતિના થોડા ઘણા અંશો, આ તેમની દર્શનવિધિ છે આ વિધિમા તેમના પ્રશમાદિ, ક્ષમાદિ, વૈરાગ્યાદિ, ધૈર્યાદિ અને

જ્ઞાનાદિ ગુણોના ચિન્તન–સ્મરણ–સ્તવન સમાયા છે, તેમના આ ગુણોના ગાન–તાન અને ભજનોના નાદ અન્તર્નાદ પ્રગટાવી મનોમળને ક્ષીણ કરે છે પ્રભુની આ ઉપાસના આત્મ–પ્રસાદરૂપ પ્રસાદી મેળવવાનો ધોરી માર્ગ છે સાચેજ, આપણે ભગવાનના માથાનો મુગટ જોવા નથી જતા, આપણે તેમની લાખેણી આ-ગીના દર્શન કરવા નથી જતા, આપણે તેમના ઘરેણા કે દાગીના નિહાળવા નથી જતા નિ સંદેહ, એ આપણા દર્શનનો વિષય છે જ નહિ ભગવાનને માથે મુગટ હોય, ચાહે ન હોય, આગી કે અલ કારોની સજાવટ હોય, કે ન હોય, એની સાથે ઉપાસનાને કઇયે મતલબ નથી એ ઉપાસનાના વિષય નથી ઉપાસકની ઉપાસનાનુ સ્થાન એકમાત્ર પરમધ્યાનસ્થ ગુણતર ગિત શાત આકૃતિ છે એજ માત્ર આપણી ચિ તાનો વિષય છે, એજ માત્ર આપણુ સ્મરણીય તત્ત્વ છે, એજ માત્ર આપણુ ધ્યેય આલ બન છે ગાન–ભજન એની આત્મવિભૂતિના કરવાના છે અસ્તુ

વીરની જીવન–ચર્યા જેવી સામ્યપૂર્ણ હતી, તેવી તેની શાસન પદ્ધતિ પણ સામ્યપૂર્ણ છે 'સ્યાદ્વાદ' નીતિનો આવિર્ભાવ એ તેના સામ્યવાદનુ પરિણામ છે તેની સામ્ય–દષ્ટિજ એ 'નીતિ'નુ ઉદ્‌ગમસ્થાન છે અખિલ જગત્ પ્રત્યે જેના સામ્યવૃત્તિ હોય અને જેના હૃદયપ્રદેશના પ્રત્યેક પરમાણુમા વિશ્વકલ્યાણની ભા વનાઓ ઠાસી ઠાસીને ભરેલી હોય, એ વીરપુરુષની સત્ય–પ્રરૂપણા એકદેશીય કે સ કુચિત હોય ખરી ? એવા મહાન્ આત્માની તત્ત્વ વિવેચનામા સમગ્ર જગતના સત્યો ભરેલા હોય એવા મહાન્ આત્માનુ પ્રવચન વિશ્વગામી, વિશ્વોપયોગી અને વિશ્વકલ્યાણ–સાધક હોય આવા પ્રવચનમા સ્યાદ્વાદદષ્ટિનુ ઐકાધિપત્ય ન હોય એમ કેમ બને ! આ 'દષ્ટિ' વગરના ન્યાય–સિદ્ધાન્તો

બધા અધુરા છે શાસ્ત્રીય કે વ્યાવહારિક, લૌકિક કે પારલૌકિક દરેક જાતના કોયડાઓ ઉકેલવામા આ 'નીતિ' નો જબરદસ્ત હાથ છે આ 'નીતિ' કે 'દૃષ્ટિ' બરાબર સમજવામા આવે તો હુ છાતી ઠોકી કહી શકુ છુ કે, જૈન સમાજના ફિરકાઓના ઝઘડા તુરત શાન્ત થઇ જાય મૂર્તિ-પૂજાની બાબતમા જૈન ફિરકાઓમા જે કલહ-કોલાહલ પ્રચલિત છે, તે ખરેખર આ 'નીતિ' (સ્યાદ્વાદ-દૃષ્ટિ) ને નહિ સમજ્યાનુ જ પરિણામ છે આ 'નીતિ' ખુલ્લ ખુલ્લા જાહેર કરે છે કે-મૂર્તિ પૂજન ઉપયોગી પણ છે અને અનુપયોગી પણ છે

માનસશાસ્ત્રની પદ્ધતિએ પણ સમજી શકાય તેમ છે કે અભ્યાસકને પ્રાથમિક ભૂમિકાઓમા મૂર્તિ પૂજન લાભકારક છે આપણી મનોદશા કેટલી ચચળ અને વિચિત્ર છે એ આપણે સહુ જાણીએ છીએ આ અવસ્થામા રમણીનુ રમણીય ચિત્ર જેમ અસર કરે છે, તેમ વીતરાગની શાન્ત મુદ્રા પણ અસર કરેજ, એ ન્યાયસિદ્ધ અને અનુભવસિદ્ધ બીના છે ભાવુક મનુષ્યો પોતાના આત્મામા જુદી જુદી જાતની અસર ઉત્પન્ન કરવા ખાતર તેવી જાતની તસ્બીરો પોતાની બેઠકમા નથી ગોઠવી રાખતા કે? શગારરસમા ઝળહળી રમણી અને વીરરસમા તરબોળ થયેલ યોદ્ધાના ચિત્રો જેમ શૃગાર અને વીરરસની અસર ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ ત્યાગ, તપસ્યા, સત્ય, અહિસા અને સેવા-ધર્મથી જાજ્વલ્યમાન આત્માનુ તાદૃશ ચિત્ર પણ આપણા હૃદય પર કેમ અસર ન કરે? આવા યોગી પુરુષનુ ચિત્ર પ્રભાવોત્પાદક થાય છે તો પ્રશમરસ નિમગ્ન, યોગીશ્વર, વીતરાગપ્રભુની ધ્યાન-મુદ્રા કા આ હાદક ન થાય? આપણે હજુ એવા બાળક છીએ કે ટેકુ પકડ્યા વગર નીસરણી પર નથી ચઢી શકતા, એટલે મૂર્તિનુ અવલબન લેવુ

એ આપણા જેવાઓ માટે રાઢવુ પકડવા બરાબર છે ક્રમમા ક્રમ, વીતરાગ દેવની શાન્ત આકૃતિની સમ્મુખ ઉપસ્થિત થઇ તે પ્રભુની આત્મવિભૂતિના સ્મરણ–ભજન કરવા એમા તો કોઇપણ ફિર કાનો વિચારક સજ્જન આપત્તિ ન બતાવી શકે, કેમકે એ ભાવ પૂજા હોઇ એમા આપત્તિ કરવાનુ કારણ છેજ નહી

આ થઇ મૂર્તિ–પૂજનની ઉપયોગિતા હવે ગુણસ્થાનોના અભ્યાસમા જ્યારે છઠ્ઠુ ગુણસ્થાન ઓળગી જઇએ, અથવા યોગાભ્યાસની ઉંચી કક્ષા ઉપર ચઢી જઇએ, ત્યારે મૂર્તિ–પૂજનની જરૂર રહેતી નથી જે બાળક રાઢવુ પકડી નીસરણી ચઢતુ હતુ, તેની બાળદશા વીતી જવા પછી તેને નીસરણી ચઢતા રાઢવુ પકડવુ પડતુ નથી

આમ ઉપયોગિતાવાદની દિશા સમજવામા આવે અને કોઇ પણ સિદ્ધાન્તનુ દૃષ્ટિ–કોણ માનસશાસ્ત્રની પદ્ધતિથી વિચારવામા આવે તો સામ્પ્રદાયિક કલહો ઘણે ભાગે રફા–દફા થઇ જાય મૂર્તિનિષેધકો અને મૂર્તિપૂજકો એ બધાઓના ધાર્મિક જીવનનુ લક્ષ્ય–બિન્દુ એકજ છે, અને તે જીવનશુદ્ધિ અથવા કષાયશાન્તિ છે આને માટે ભાવિકો ભિન્ન ભિન્ન સાધનોને અવલબે છે આ જ સાધ્યને માટે મૂર્તિપૂજનનુ આલબન લેનાર શુ ગેરવ્યાજબી કરે છે, એ કોઈ બતાવી આપશે કે ? આ જ પ્રમાણે કષાયશાન્તિ માટે મૂર્તિપૂજન કરનાર, બીજા શબ્દોમા મૂર્તિપૂજનદ્વારા કષાયશમનનો અભ્યાસ કરનાર જો મૂર્તિપૂજા નહિ કરવાના કારણે મૂર્તિનિષેધકની સ્હામે કષાયભાવમા ઉતરે તો એ પોતાના લક્ષ્યબિન્દુથી ચ્યુત નથી થતો કે ?

મહાવીરનુ શાસન મુખ્યવૃત્ત્યા વીતરાગ–ધર્મને–પ્રબોધે છે મહાવીર ભગવાનના પ્રવચનમા જ્યા જોશો ત્યા બધે ક્ષમા અને

સમતાના વહેણ વહી રહ્યા છે પ્રભુ મહાવીરે પોતાની સાધક દશામા પણ અપૂર્વ સમતા અને અદ્‌ભુત ક્ષમા ધારણ કરી હતી, અને કરડવા તથા પૂજવા માટે પગે લાગનાર મહાવિષધર સર્પ અને બત્રીશ લાખ વિમાનોના સમ્રાટ સૌધર્મેન્દ્ર પર એક સરખી મનોવૃત્તિ રાખી હતી; તેમજ એક રાત્રિમા અતિશય દારૂણ વીશ ઉપસર્ગો કરનારા 'સગમ દેવ' ઉપર પણ તેમનુ હૃદય એવુ દયાર્દ્ર બની ગયુ હતુ કે તેમની આખોમા આસુ આવી ગયા હતા! આવા ક્ષમાવીર, વર્ધમાનના વચનમા કયાય પણ કટુતાનો સભવ હોઇ શકે ખરો? કોઇપણ વિધર્મી ઉપર તેણે કટાક્ષ કર્યો નથી, કોઇને પણ તરછોડ્યો નથી અને કોઇને કડવુ વેણ કહ્યુ નથી એવા સમતાધારી, વીતરાગ દેવના ઉપાસકો આજે મૂર્તિ-પૂજાદિ બાબતોને અગે અન્દર અન્દર લડી મરે એ કેટલુ શોચનીય છે! મારે ખુલ્લે ખુલ્લા કહી નાખવું જોઇએ કે આવા ઝગડાઓ કરીને મહાવીરના ઉપાસકો મહાવીરના ધર્મને વગોવે છે અને મહાવીરના શાસનને હીણપ લગાડે છે વાતમા ભલીવાર નહિ, અને ફિઝૂલ ઝગડા વધારી શાસનની દુર્ગતિ કરવી એ અવ્વલ દર્જાની મૂર્ખતા નહિ તો બીજુ શુ કહેવાય?

શ્વેતામ્બર-દિગમ્બરો આ વાતને સમજી જાય કે, વીતરાગ દેવ ન તો નગ્ન હોય છે, ન અનગ્ન હોય છે, કિન્તુ તેઓ નગ્નાનગ્ન હોય છે, નગ્ન એટલા માટે નથી કે તેમનુ નગ્નત્વ દેખાતુ નથી, અનગ્ન એટલા માટે નથી કે તેઓ વસ્તુત નગ્ન હોય છે આ વાત સમજાઇ જાય તો દિગમ્બરોને શ્વેતામ્બર-મૂર્તિ અને શ્વેતામ્બરોને દિગમ્બર-મૂર્તિ અવન્દ્ય ન ઠરે એટલે પછી, તીર્થોને અગે એ બન્ને વર્ગોમા જે ઝગડા-રગડા ફેલાયલા છે તે સત્વર નાબૂદ થઇ પરસ્પર સહાનુભૂતિના ભાવ જાગૃત થશે એ બન્ને

કોમોમા પારસ્પરિક વેર ઝેર દૂર થઇ પરસ્પર ભ્રાતૃભાવનો સાચો ભાવ પ્રગટ થાય તો મહાવીરના શાસનની કેટલી ઉન્નતિ થાય! તે બન્ને વર્ગોમાના ડાહ્યા સજ્જનો સમજી શકે તેમ છે કે શ્વેતામ્બર-દિગમ્બરોનો વિરોધ-ભાવ પ્રસરવામા દુરાગ્રહ અને અજ્ઞાન સિવાય બીજુ કઇ કારણ નથી તેઓ બન્ને અર્હન્દેવના ઉપાસકો છે તે બન્નેનુ સાહિત્ય સમૃદ્ધિ-શાલી છે તે બન્નેના ધાર્મિક અને તાર્કિક ગ્રથો મ્હોટા પ્રમાણમા જબરદસ્ત અને કિમ્મતી છે સુતરા તે બન્નેનો મનોમળ ક્ષીણ થઇ જઇ પરસ્પર મેળ થવાની પરમ આવશ્યકતા છે જે દહાડે, ઘણા લાબા કાળથી વિખૂટા પડેલા એ સગા ભાઇઓ એક-બીજાને હૃદયના ઉમળકા સાથે ભેટશે અને અજ્ઞાનમૂલક ઝગડા રગડા વધાર્યા બદલ આ સુઓ રેડી પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત કરશે તે દહાડે જૈનશાસનનો સુવર્ણ-યુગ શરૂ થશે

મત-ભેદો તો દિગમ્બર-શ્વેતામ્બરોની વચ્ચે છે, તેમ શ્વેતામ્બરોમા અન્દર અન્દર નથી કે? દિગમ્બરોમા પણ અન્દર અન્દર નથી કે? પણ એ મતભેદો ઉપર સહિષ્ણુતા રાખવીજ રહી મત ભેદને વિરોધનુ રૂપ અપાય તો એક ઘરમા બે ભાઇઓ પણ ભેગા ન રહી શકે "માથા એટલા મત" હોઇ આખા જગતમા ઉથલ-પાથલ મચી જાય

કેવલિકવલાહારાદિ પ્રશ્નોને તાણી-ખેચીને મહત્ત્વ આપવાનુ કઇ કારણ? આહાર કરવો છે કેવલીને, એઓ આહાર કરે, ચાહે ન કરે, એમા આપણે પક્ષ-દુર્મોહને વશ થઇ સિરપચ્ચી કરવાની કઇ જરૂર? અલબત, સ્ત્રીમુક્તિનો પ્રશ્ન મહત્ત્વપૂર્ણ ખરો દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરતા જણાશે કે, સ્ત્રી-શૂદ્રોના સ્વમા

નના હક્ક છીનવી લઇ તેમને હલકી પાયરીએ ધકેલી દેનાર હિન્દુઓ સ્હામે મહાવીરે અવાજ ઉઠાવ્યો હતો કે, આત્મકલ્યાણના ક્ષેત્રમા મનુષ્યમાત્રનો સમાન અધિકાર છે જેટલુ આ મકલ્યાણ બ્રાહ્મણ કે વાણીયો કરી શકે છે, તેટલુજ ચમાર કે ચાંડાલ પણ કરી શકે છે મનુષ્યમાત્રને માટે મુક્તિનુ દ્વાર ખુલ્લુ છે જેમ પુરૂષો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચે છે, અને પૂર્વ-જ્ઞાન, શ્રેણિ અને શુકલધ્યાનના અન્તિમ શિખરે જઇ શકે છે, તેમ સ્ત્રીઓ પણ તે કાષ્ઠાએ અને તે શિખર સુધી પહોંચી શકે છે સર્વ કર્મજાળથી મુક્ત થઇ કૈવલ્ય-દશાએ પહોંચવુ એ એક પુરૂષજાતિનેજ માટે ' રજીસ્ટર ' નથી થયુ, સ્ત્રીજાતિ પણ તે દશાએ પહોંચી શકે છે

મહાવીરનો આ અવાજ કેટલો મહત્ત્વપૂર્ણ છે એ જરા શાંત ચિત્તે વિચારવાની જરૂર છે આ અવાજે તત્કાલીન હિન્દુ સમાજમા મ્હોટો ખળભળાટ મચાવી મૂકયો હતો, અને ગુરૂડમ-વાદના પાખંડને નરમ થવુ પડયું હતુ મહાવીરની આ સામ્ય-ઘોષણાએ વૈષમ્યવાદની વિષમ જ છૂરી તોડી દઇ મનુષ્યમાત્રને પોતાના માનુષિક હક્કોનુ ભાન કરાવ્યુ છે મહાવીરનો કર્મયોગ તત્કાલીન પ્રજામા છવાયેલા અન્ધશ્રદ્ધા, ક્રિયાજડતા, જાત્યભિમાન, વિષમભાવ અને પાખંડના દુ ખમય વાદળોને વેડફી નાખવામા વિજયવત નિવડ્યો છે આ અન્ધાધુન્ધીને ઉડાવી દેવામા મહાવીરના શાસનની વિશિષ્ટતા છે મહાવીરના સામ્યવાદે જગતના ધાર્મિક ઇતિહાસમા એક અનેરૂ તત્ત્વ ઉમેર્યું છે મહાવીરના શાસનની આ અદ્ભુત ઉદારતા છે આ ઉદારતા મહાવીર-પ્રવચનનો સર્વોત્તમ શૃગાર છે વીર-શાસનનો સર્વાતિશાયી મહિમા આ વિશાળ ભાવનાને આભારી છે મહાવીર જેવા ઉદાર આત્માનુ

શાસન પણ ઉદાર જ હોય એમા કહેવુ શુ ? જે સમદર્શી, વાડાબન્ધીના પાખંડો તોડવા માટે જન્મ્યો હોય તેના હાથે નવો વાડો બધાય જ કેમ ? જે આત્મદર્શી આત્મતત્ત્વનો પ્રકાશ કરવા પ્રગટ થયો હોય તેની દૃષ્ટિમા ઉંચ-નીચના ભેદ હોય શાના ? જે ગુણ પૂજક ગુણપૂજાનો પાઠ શિખવવા અવતર્યો હોય તેની મોક્ષ-દીક્ષામા શૂદ્રો કે સ્ત્રિઓને બહિષ્કાર હોયજ કેમ ? મહાવીરની આ વિશિષ્ટ ઉદારતાને અંગે તેનુ શાસન સહુથી એક નિરાળી રીતે ઝગમગે છે વીરશાસનની આ પ્રભુતા કોઇ સમજે !

વસ્તુસ્થિતિ આમ છતા પણ નારી-નિર્વાણને અંગે એ ચાતાણ કરી કલહ-કોળાહળ તો નજ વધારીએ અત્યારે જ્યારે પુરૂષને પણ મોક્ષ નથી, તો પછી નારી-મોક્ષ વિષે તકરાર વધારવી ફિઝૂલ છે દરેક સ્ત્રીએ કે પુરૂષે મોક્ષલાભ માટે ભરસક પ્રયત્ન કરવો અને મોક્ષ-દ્વાર લગી પહોચી જવુ પછી જ્યારે મોક્ષનુ બારણુ ઉઘડે કે તરત બધાએ ઝડપ દઇ અન્દર ઘૂમી જવુ, તે વખતે જો કદાચ સ્ત્રીઓને અન્દર પેસવા દેવામા ન આવે તો પછી સ્ત્રીઓએ 'પુરૂષ' બનવા કોશિશ કરી મોક્ષ મેળવવો !

આવા મતભેદોને કલહનુ રૂપ આપવાનુ મૂકી દઇ મહાવીરના તમામ અનુયાયીઓએ પોતાનુ સંયુક્ત બળ વધારવાની જરૂર છે પરમાત્માના પવિત્ર શાસનમા અનેક ફ્રાટાઓ પાડી આપણે ઘણુ લડ્યા, ઘણુ ઝગડ્યા અને એને પરિણામે આજે શાસનની નૌકા ખરાબે ચઢી ગઇ છે વીરના ભક્તોની આ વીર-ભક્તિ ! મહાવીરના ઉપાસકોની આ શાસન-સેવા ! ખરેખર અજ્ઞાનના પડળ આપણને ઉંધે રસ્તે દોરી રહ્યા છે અને દિવસે દિવસે આપણે આ-પણી છિન્ન-ભિન્ન દશા વધારતા જઇએ છીએ સમાજ સદી

રહ્યો છે અને શાસન નિસ્તેજ થતુ ચાલ્યુ છે આ શોચનીય દશા પર વીર-ભક્તો જરા ધ્યાન આપશે કે ? ફિરકાઓના ઝઘડા, ગચ્છોના ઝઘડા, નાત-જાતના ઝઘડા, ધર્મસ્થાનોના ઝઘડા, તીર્થોના ઝઘડા, સાધુઓના ઝઘડા, શ્રાવકોના ઝઘડા એમ જૈન શાસનના ગગનાંગણમા સર્વત્ર કલહ-કદાગ્રહના, કુસપના, વેર-ઝેરના, ઇર્ષ્યા-દ્વેષ અને અદેખાઇના ઘનઘોર વાદળ છવાઇ ગયા છે પૈસે-ટકે સમાજ ઘસાતો જાય છે, ગરીબાઇનો ત્રાસ જૈનોને વધારે ખુવાર કરતો જાય છે, બળમા, બુદ્ધિમા અને લાગવગમા જૈનો પછાત પડી ગયા છે, વિદ્યા અને બળનો પ્રચાર કરવા તરફ જૈન સરદારોના આંખમીચામણા છે પરિણામ એ આવે છે કે વર્ષ-દહાડે જૈન કોમમાથી સાત આઠ હજારનો ઘાણ વળતો જાય છે, જ્યારે નવા જૈનનો ઉમેરો તો આકાશમા ! જે સમાજ નાત-જાતના અનેક ટુકડાઓમા વ્હેચાઇ ગયો હોય, બળ તથા કૌવત ગુમાવી નબળાઇનો ભોગ થઇ પડ્યો હોય અને કુસપની ભડભડતી આગમા ખદખદી રહ્યો હોય તે સમાજનુ ભવિષ્ય કેવુ કલ્પવુ ? ઉફ ! નજર ઉઘાડીને જોવાની પણ ક્યા નવરાશ છે કે સમાજના ગાડા ક્યા હંકાઇ રહ્યા છે ! ઓ, **શાસનદેવ ! વિનાશના પથે જતા સમાજને બચાવ !**

(૪)

આખ ખોલી જરા જુઓ ! દુનિયા કયાં દોડ લગાવી રહી છે કાન દઇ જરા સાભળો ! યુગ-ધર્મનો દુદુભિ-નાદ શુ કહી રહ્યો છે ! જે જે સડાઓથી સમાજ-કલેવર સડતુ જાય છે તેની તપાસ કરો ! તેવા સડાઓને ઉખાડી ફેંકી દેવા કમર કસો !

ધ્યાનમા રાખજો કે આ " ઘોડ-દોડ " ના જમાનામા તમે લોકો જો દુબળા સાબિત થયા, તો સમય આવતા બળવાન અસુરો તમને આખા હડપ કરી જશે તે વખતે તમારા મદિરોનુ

શુ પૂછવુ ? આજની સમય-ઘોષણા " બળીયાના બે ભાગ " ની આગાહી આપી રહી છે તમારે જીવવુ હોય-કીડાની જેમ નહિ પણ મરદની જેમ-તો તમારા સમાજમા યોદ્ધાઓ અને ઓદ્ધાઓની પલ્ટન ઉભી કરવાની ખાસ આવશ્યક્તા છે તમારી કોમ " મુડદાલ " છે, તમે " માયકાગલા " છો એવા તમારે માથે ચોટેલા કાળા ટીલા ભૂસી નાખવા બહાર આવો ! વિદ્યાનો દૈ લાવો કરી તમારા પવિત્ર ધર્મને વગોવનારાઓના મ્હોઢા બ દ કરી દો !

તમારા બહાદૂર વીરોના વીર-નાદોથી આખો દેશ ગાજી ઉઠવો જોઇએ તમારી બલવાન પલ્ટનના બાહુ-બળ અને શસ્ત્ર-કોશલ્યથી તમારા પર લાગેલુ ડરપોકપણાનુ મ્હેણુ ધોવાઇ જવુ જોઈએ સાથે જ, કોરા ' વાણિયા ' કે ' બનિયા ' રહેવાનો આ વખત નથી મહાવીર દેવની પરપરામા આવેલા તમે પોતાને ' વીર-સ તાન ' જાહેર કરો ! અને તમારી ઓલાદને " ક્ષત્રિયા શાસ્રવાણય " ના વીર-પાઠ ભણાવો ! ખૂબ સમજી રાખો કે, આ રાજનીતિક અને મજહબી કટોકટીના દારૂણ સમયમા બુદ્ધિ અને શક્તિ, વિદ્યા અને વીરતા ખીલવ્યા વગર હર્ગિજ નહિ ચાલે. જે સમાજમા સમયજ્ઞાન, કર્ત્તવ્યશિક્ષા અને શૌર્યની તાલીમ નહીં આપવામા આવે તે સમાજને સહુથી નીચે તળીયે બેસવાનો વખત આવશે.

અન્દર અન્દરના તમારા વેર-ઝેરથી, ઘર-ઘરના તમારા ઝઘડા-રગડાથી, તમારામા સાચો સાધર્મિક-વાત્સલ્યભાવ ઝાંખો પડી જવાથી, તમારામા સ ગઠન-શક્તિ ન હોવાથી અને તમારી નાત-જાતના હાનિકારક રીત-રિવાજોથી તમારો સમાજ કેવો ખુવાર થતો જાય છે, તમારી વસ્તીસખ્યાનો કેટલો વિનાશ થઇ

रह्यो छे, एनी तमने कइ खबर छे के? तमारु तत्वज्ञान उंचु छे, तमारा सिद्धातो महत्वशाली छे, अने तमारी साहित्य–समृद्धि श्रेष्ठ छे, देशना वेपार-धधाओमा पण तमारु स्थान उंचु छे, आम दरेक रीते तमे साधन सम्पन्न छो, छता पण तमारा समाजनी केवी अधोगति थइ रही छे, ए तमारी समजमा कइ आवे छे के? समाजनी वधती जती दुर्दशा माटे तमारा दिलमां खरेखर जो दर्द उत्पन्न थतु होय तो कोइना पण पक्षघातरूप पक्षपातमा न आवो¹ अने हिम्मतपूर्वक विनाशकारक पद्धतिथी अलग थइ जाओ! द्वेष-दावानळनी ल्हाय समाजमा जे फेलायेली छे तेना झपाटामा न आवता, तेनाथी न डरता अने तेने वधारवानी चेष्टा पण न करता, महावीरने नामे, जैनशासनने नामे, समाजना क याणनी सामे दष्टिबिन्दु राखी, तेना हितनी खातर शक्तिभर प्रयत्न करता आगळ वधो!

शान्तवृत्तिथी विचार करवानी जरूर छे के, म्होटा म्होटा देरासरो, म्होटा म्होटा मुगटो, तथा सघ, उजमणा वगेरेनी पाछळ जेटलो खर्च कराय छे, तेटलो समाज-सुधारनी दिशा तरफ कराय छे खरो? मित्रो! तमने नथी लागतु के दुनियानी बीजी कोमो पोताना समाजने आगळ धपाववा महान् प्रयत्नो सेवी रही छे, त्यारे जैनो ए दिशा तरफ बहु ओछु ध्यान आपे छे? आ बेदरकारी समाजनी पडती दशानु कारण नथी शु? देरासर, उजमणा वगेरे तरफ जे धननो वहेळो वहे छे ते समाज-पुष्टिना कार्यो तरफ वळे तेमा कई हरकत खरी? अने एम करवु ए समाज-श्रेयना विकास माटे बहु जरूरनु छे ए वात तमारे ाळे उतरे छे वारु!

¹ समाज केवी रुग्ण दशामां छे एनो ख्याल तमने आवे छे

કે ? સમાજની રૂગ્ણ દશા વધતી ચાલી, તો દહેરા વગેરેનો લાભ તે લઇ શકવાનો કે ?

મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આજે સમાજ ઉન્નતિપર હોય એવું એકકે ચિન્હ દેખાતું નથી બલ્કે વિનાશના પથે તેની વેગભરી ગતિ થઇ રહી હોય એમ જોવામાં આવે છે તેની બીમારી પાર ખવાની જરૂર છે લગ્નાદિક પ્રસંગે તથા દેહરા, ઉજમણા વગેરેની પાછળ થતા અઢકળ ખર્ચોને ઓછા કરી તે બધી ધન-રાશિ સમાજની રોગ-ચિકિત્સામાં લગાવવાની આવશ્યકતા છે એ દ્રવ્યરાશિની બચત એટલી બધી મ્હોટી છે કે એ દ્વારા એક કે બે વર્ષમાંજ મ્હોટી "જૈન યુનિવર્સિટી" ઉભી કરી શકાય એ ધન-રાશિને સમાજ-સુધાર તરફ ફેરવતા, સારા સારા ગુરૂકુલો, વિદ્યાપીઠો, કોલેજો, બ્રહ્મચર્યાશ્રમો, કન્યાવિદ્યાલયો, હોસ્પીટલો વગેરે સંસ્થાઓ ખોલી શકાય એ વસુ-ધારાથી ગરીબ બન્ધુઓને ગરીબાઇના પંજામાથી છોડાવી શકાય આ રીતે સમાજમાં ઉત્તમ વિદ્વાનો તથા જબરદસ્ત બલવાનોના મંડળ ઉત્પન્ન કરી શકાય, આ રીતે વિદ્વાનોદ્વારા જૈન સાહિત્યનો ઉદ્ધાર, વિકાસ અને પ્રસાર કરી દેશ-વિદેશના મ્હોટા મ્હોટા સ્કોલરોના માથા ધુણાવી શકાય, આ રીતે આર્યસમાજીઓ તથા ઇસાઇઓની જેમ, જુદી જુદી લોકભાષાઓમાં જૈનધર્મના તત્વો અને ઉપદેશોની ન્હાની-મ્હોટી ચોપડીઓ દુનિયામાં ફેલાવી અર્હત્પ્રવચનનો પ્રચાર કરી શકાય, આ રીતે ઉપદેશકો અને વ્યાખ્યાતાઓ દ્વારા જૈનશાસનનો ચોમેર મહિમા વધારવાની સાથે નવા જૈનો પણ સંખ્યાબંધ વધારી શકાય, આ રીતે બલવાનોદ્વારા તમારા તીર્થ, ધર્મ કે સમાજ પર હુમલો લઈ આવનારાઓને પણ સીધા કરી શકાય અને ટુકમાં, આ રીતે ભાવી સમાજને

એવો ઉત્પન્ન કરી શકાય, કે જેમાંથી મ્હોટા મ્હોટા વ્યક્તિશાળી યુગ-પ્રધાનો ઉત્પન્ન થઈ, આખા ભૂમંડળ ઉપર " જિનશાસન " નો વિજય-વાવટો ફરકાવવા સમર્થ થાય

મતલબ એજ છે કે સમાજની દિવસે દિવસે ચઢતી કળા કેમ થાય એવા પ્રયત્નો માટે શીઘ્ર તૈયારી કરવાની જરૂર છે મારા નમ્ર ઉદ્‌ગાર છે કે, પૂર્વકાળની તમારી જાહોજલાલી પુનઃ તમને સાંપડતા તમે ભલે સોનાના દેરાસરો બંધાવજો, રત્નોની પ્રતિમાઓ ભરાવજો, મ્હોટા મ્હોટા સંઘો કાઢજો અને ભારે ભારે ઉજમણા કરજો,—એ રીતે જૈનશાસનનેદીપાવજો અને એ પુણ્યમયી શાસન-પ્રભાવનાથી આત્માનુ અખંડ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરજો. વિશેષ શું ! ! !

અન્તમા સમ્પૂર્ણ લેખનો સારાંશ, નીચેના પદ્યોમા રજુ કરતા આ મારા લઘુ નિબન્ધને સમાપ્ત કરીશ કે—

इस फूट ने ही हम सभी को शक्तिहीन बना दिया,
इस फूट ने ही जातियों को छिन्न-भिन्न बना दिया ।
इस फूट ने ही धर्म को भी ग्लानिपूर्ण बना दिया,
इस फूट ने ही देश को भी नष्टभ्रष्ट बना दिया ॥
इस फूट का सिर फोड कर अब ऐक्य करना चाहिए,
सब गच्छवालों को परस्पर मेल रखना चाहिए ।
विद्या तथा बल का प्रचारण-कार्य करना चाहिए,
इस मार्ग से जिन-धर्म का उद्धार करना चाहिए ॥

ॐ शान्तिः ! ! !

